

Akademia Miejskiej Odporności

Akademia Miejskiej Odporności

PODRĘCZNIK DOBRZYCH PRAKTYK

Warszawa 2024

Niniejsza publikacja powstała w ramach projektu Akademia Miejskiej Odporności realizowanego we współpracy z Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolią.

Poglądy wyrażone w tej publikacji są poglądami osób autorskich i nie muszą odzwierciedlać stanowiska osób reprezentujących Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolię.

Zespół autorski

Joanna Erbel
Tomasz Janas
Rafał Krenz
Alicja Wójcik

Redakcja merytoryczna

Joanna Erbel
Alicja Wójcik

Koordinacja

Michał Kubieniec, Metropolia GZM
Jacek Woźnikowski, Metropolia GZM

Redakcja językowa i korekta

Jadwiga Marszewska
Patrycja Ptak

CoopTech Hub

PLZ Spółdzielnia
ul. Grażyny 13
02-548 Warszawa
info@hub.coop
hub.coop

 @cooptechhub

 @cooptechhub

 @cooptechhub

Projekt graficzny i skład

Damian Velkan Mełgieś / Fosforos

Rysunki

Małgorzata Zmysłowska

Ilustracje

Krzysztof Stręcioch

© CoopTech Hub 2024
ISBN 978-83-966347-6-4

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY–NC–ND 4.0). Tekst licencji znajduje się na stronie: creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.pl

Spis treści

Wstęp	5
Część 1 Budować miejską odporność	7
Dlaczego warto patrzeć na małe miasta?	8
Czym jest odporność?	11
Wychylić się w przyszłość – trzy horyzonty działania	17
Mapowanie zasobów	20
Innowacja jako usługa publiczna	24
Spółdzielnie rozwojowe jako wehikuły odporności	28
Społeczności energetyczne	31
Część 2 Akademia Miejskiej Odporności GZM	35
Jak pracowaliśmy	36
Bieruń	38
Piekary Śląskie	52
Siemianowice Śląskie	68
Tarnowskie Góry	80
Część 3 Wnioski ideowe oraz rekomendacje dalszych działań	97
Pracować na lokalnych potencjałach i zasobach	98
Wykorzystać potencjał współpracy	103
Czas na myślenie pozaprojektowe – doceniać spontaniczność	106
Spółdzielnie rozwojowe GZM-u – siła terytorium	108
Pisać historię dla przyszłych pokoleń! Tworzyć archiwum	113
Część 4 Jak działać? Zasady budowania miejskiej odporności	115
Dekalog miejskiej odporności	116
Fundamenty miejskiej odporności	120
Spirala miejskiej odporności	125
Podsumowanie	137
Bibliografia	139
O CoopTech Hub	151

Wstęp

Oddajemy w wasze Wasze ręce raport, który jest podsumowaniem Akademii Miejskiej Odporności, czyli wspólnego projektu CoopTech Hub i Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii (GZM), skierowanego do mniejszych (poniżej 100 tys. mieszkańek i mieszkańców) gmin leżących na terenie metropolii.

Akademia Miejskiej Odporności stawiała sobie za cel przybliżenie idei miejskiej odporności oraz wyposażenie lokalnych liderów i lidererek w narzędzia do tworzenia rozwiązań, które pozwolą odpowiedzieć na wyzwania, z którymi zmagają się gminy. W trakcie trwania programu odnieśliśmy się zarówno do globalnych przemian (m.in. adaptacji do zmian klimatu, zmian w krajobrazie geopolitycznym), jak i procesów o zasięgu lokalnym (np. wyzwań demograficznych i budżetowych). Rozmawialiśmy o tym, w jaki sposób gminy mogą zmienić podejście do innowacji. Uczestniczki i uczestnicy Akademii Miejskiej Odporności poznali metody odkrywania i mapowania lokalnych zasobów (społecznych, kulturowych, finansowych, środowiskowych). Następnie pokazywaliśmy na pogłębionych spotkaniach z gminami i lokalnymi społecznościami, jak przekuć te potencjały, zasoby i lokalną siłę w nowy model miejskiej rezyliencji. Ważną rolę w tych dyskusjach odgrywał model innowacyjnych, wielostronnych spółdzielni rozwojowych, realizujących strategiczne zadania danej gminy przy ekonomicznym udziale mieszkańek i mieszkańców.

W raporcie pokazujemy mniejsze gminy GZM-u jako przestrzenie, w których powstawać mogą innowacyjne rozwiązania, na których będą mogły się wzorować inne – także większe – miasta: zarówno te leżące na obszarze metropolii, jak i w innych częściach Polski. Skupienie się na tych ośrodkach wynikało również z chęci wyjścia poza „katocentryzm” (dominację Katowic jako prężnego ośrodka miejskiego) oraz włączenia mniejszych gmin w projekty i inwestycje GZM-u, a tym samym wyrównania ich szans na zatrzymanie odpływu lokalnej społeczności i na rozwój lokalnej gospodarki.

Do udziału w projekcie zostały zaproszone wszystkie miasta spełniające powyższe kryteria, z których wybraliśmy te zainteresowane spojrzeniem na swój rozwój z perspektywy budowania miejskiej odporności.

W naszym raporcie opisujemy cztery miasta GZM-u: Bieruń, Piekary Śląskie, Siemianowice Śląskie oraz Tarnowskie Góry. Wprowadzamy Was w ich historię, specyfikę, architekturę, lokalnego ducha miejsca i energię ludzi, którzy te miasta tworzą. Przekazujemy Wam nauki, które płyną z tej ziemi, ponieważ – jak słyszeliśmy wiele razy w trakcie działań w GZM-ie – bogactwem metropolii od zawsze byli ludzie. Charakteryzuje ich mądrość, pasja i pokora. Są gotowi do działania i marzą o innowacyjnych rozwiązaniach, które uczynią ich miasta i sąsiadów zdrowymi i szczęśliwymi, a jednocześnie twardo stąpają po ziemi. Wiedzą, jakie są ich możliwości, ale nie boją się odważnie patrzeć w przyszłość. Mamy nadzieję, że nauki te przyciągną Waszą uwagę, a może nawet zainspirują.

Pierwsza część raportu dotyczy idei miejskiej odporności. Znajdziecie w niej zachętę do patrzenia na mniejsze miasta, które traktujemy jako forpocztę poszukiwania odpowiedzi na wyzwania, przed którymi stoimy. Podzielimy się z Wami definicją miejskiej odporności oraz naszą metodologią pracy, która opiera się na odważnym patrzeniu w przyszłość, wielowymiarowym mapowaniu zasobów oraz patrzeniu na innowację jako na usługę publiczną. Zapoznacie się z modelem spółdzielni rozwojowych oraz różnymi rodzajami społeczności energetycznych. W części drugiej opisujemy, jak pracowaliśmy z wybranymi gminami oraz przedstawiamy wyniki tej pracy. W tej części pokażemy również propozycje spółdzielni rozwojowych dla każdej z gmin.

Część trzecia to wnioski ideowe oraz zalecenia dalszych działań w kontekście rozwoju GZM-u. Zachęcamy w niej do wspierania pionierów i pionierek zmian, wykorzystania potencjału synergii, jaki daje metropolia oraz nakłaniamy do wspólnego świętowania. Pokazujemy również, w jaki sposób Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia mogłaby stać się liderką zrównoważonych zmian, zakładając tematyczne spółdzielnie rozwojowe. Zachęcamy do aktywnego tworzenia archiwum dobrych projektów i praktyk.

Część czwarta to propozycje zasad działania: dekalog miejskiej odporności oraz spiralny schemat budowania siły społeczności, który uwzględnia zarówno momenty pracy, jak i wspólne celebrowanie wyników tej pracy.

Zapraszamy do lektury!

Część 1

Budować miejską odporność

Dlaczego warto patrzeć na małe miasta?

Myśląc o innowacjach, wciąż zbyt często zakładamy, że warunkiem niezbędnym do wytwarzania nowych rozwiązań jest wielkomiejskość. Za liderki innowacji uznaje się stolice krajów oraz kilka pozostałych największych miast. Skupienie na większych ośrodkach wynika zazwyczaj z ilościowego podejścia do danych i pokazywaniu liczb bezwzględnych zamiast, na przykład, jakości życia mieszkanek i mieszkańców. Zgodnie z tą logiką mniejsze miasta są mniej interesujące, bo podejmowane przez nie działania odbywają się w niewielkiej skali. Skupiając się na dużych liczbach, mówimy o abstrakcyjnym wzroście gospodarczym, saldzie migracji czy innych wskaźnikach, które na drugi plan spychają pytanie o jakość życia widzianą z perspektywy mieszkanek i mieszkańców. Dla nich natomiast kluczowe są takie kwestie, jak wygodny dostęp do podstawowych usług (w tym terenów zieleni) oraz bezpieczeństwo mieszkaniowe. Doceniając mniejsze miasta, możemy też docenić kwestie tożsamości lokalnej jako zasobu: bycie „stąd” wiąże się z cenną wiedzą nabytą podczas swojego życia i z doświadczeniami wcześniejszych pokoleń.

Na korzyść mniejszych miast działa również to, że po pandemii zmieniła się częściowo logika rozwojowa i pojawiło się zjawisko, które reportażysta Marek Szymaniak nazywa „okienkiem pogodowym”, z którego małe miasta mogą skorzystać¹. Przetestowanie możliwości pracy zdalnej w czasie pandemii COVID-19 sprawiło, że nie jest już oczywistością, że dobrze płatną pracę można mieć tylko w dużym mieście. Podobnie przestało być oczywiste, że możemy w sposób

---

1 Marek Szymaniak, *Czym nas kuszą małe miasta*, 20 czerwca 2022, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/czym-nas-kusza-male-miasta-175546> [dostęp 04.12.2023].

swobodny przemieszczać się po świecie i, niezależnie od tego, gdzie mieszkamy, dotrzeć szybko do naszych bliskich. Nakłada się na to dodatkowo coraz mniejsza dostępność mieszkań w dużych miastach. Są one coraz droższe, a te budowane pod wynajem często też zbyt małe, aby w dobrych warunkach² prowadzić gospodarstwo domowe, w którym mieszkają więcej niż dwie osoby.

Opisane wyżej procesy to okazja dla mniejszych gmin, aby zatrzymać obecnych oraz zawalczyć o nowych mieszkańców i mieszkanki, a tym samym odwrócić funkcjonujące dotychczas trendy demograficzne³. Kluczem jest tutaj zmiana podejścia i postawienie na kryterium, w których mniejsze gminy mogą z sukcesem konkurować z dużymi miastami – czyli na szeroko rozumianą jakość życia. Najbardziej ambitnym przykładem takiego podejścia jest leżący w Wielkopolsce, niespełna 17-tysięczny, Pleszew, który swoją strategię rozwoju opiera o ideę miasta 15-minutowego („Według niej wszystko, co potrzebne do codziennego życia powinniśmy mieć w odległości kwadransa podróży: mieszkanie, miejsce pracy, opiekę zdrowotną, edukację, przestrzeń relaksu i kultury”⁴). Dodatkowo Pleszew aktywnie prowadzi politykę mieszkaniową, wprowadzając innowacyjne modele rekrutacji, takie jak premiowanie w dostępie do miejskich zasobów mieszkań osób, które są aktywnie zaangażowane w rozwój gminy.

Dodatkową zaletą mniejszych miast jest to, że ze względu na małą strukturę mogą znacznie zręczniejsze tworzyć swoje strategie. Są prężne, elastyczne i – co najważniejsze – sprzyjają pielęgnowaniu relacji między sąsiadami, pracownikami i pracowniczkami instytucji, a nawet urzędnikami i urzędniczkami. Mogą funkcjonować na zasadzie zaufania ze względu na mały dystans fizyczny i psychologiczny dzielący członków i członkinie lokalnej społeczności.

---

2 Odwołujemy się tutaj do europejskiej definicji Eurostatu, zgodnie z którą optymalnie zagęszczone mieszkanie, to takie, gdzie każdy ma prawo do swojego pokoju, a sypialnie mogą dzielić osoby będące w związku intymnym lub dzieci tej samej płci i dzieci różnych płci, ale tylko do 12. roku życia. Za: Joanna Erbel, *Poza własnością. W stronę udanej polityki mieszkaniowej*, s. 238.

3 Zob. *122 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*, 9 sierpnia 2017, <https://samorząd.pap.pl/kategoria/praca/122-miast-srednich-tracacych-funkcje-spoeczno-gospodarcze> [dostęp 08.12.2023].

4 Joanna Erbel, *Czego możemy się nauczyć od mniejszych miast?*, 6 kwietnia 2023 <https://www.kongresobywatelski.pl/pomorski-thinkletter/wszystkie-teksty/czego-mozemy-sie-nauczyc-od-mniejszych-miast/> [dostęp 08.12.2023].

Jest to ważna cecha w obliczu potrzeby szybkiej reakcji na kryzysy, w szczególności kryzysu zaufania⁵. Małe miasta mają możliwość przełamania tego trendu. Pojawia się więc szansa dla tych mniejszych miast, które stawiają sobie za priorytet zatrzymanie obecnych mieszkańców i mieszkańek oraz przyciągnięciu nowych. Dodatkowo zapewniają one, w znacznie łatwiejszy sposób niż metropolie, coś, czego bardzo nam brakuje we współczesnych czasach, czyli **możliwość wpływu na swoje najbliższe otoczenie**. Jak wskazuje Elinor Ostrom, pierwsza kobieta, która otrzymała Nagrodę Nobla z ekonomii, „partycypacja i wspólne podejmowanie decyzji wzmacniają poczucie przynależności do społeczności oraz troskę o jej wspólne dobra”⁶. Chodzi tutaj szczególnie o współdecydowanie o dostępie do kluczowych usług czy cennych dla społeczności przestrzeni i zasobów, strategicznych pod względem bezpieczeństwa, czyli o wspólne budowanie odporności danej społeczności.

Małe miasta, ze względu na swoje ograniczenia odnośnie do elastyczności działania i przymusu optymalnego wykorzystania zasobów, mogą proponować znacznie bardziej twórcze rozwiązania niż metropolie, które łatwiej ulegają pokusie kopiowania rozwiązań z innych wielkich miast, dostosowując się do rozwiązań skrojonych na potrzeby innych społeczności. Każdy miejski model działania wywodzi się z potrzeb i potencjałów konkretnych społeczności. Dlatego znacznie lepiej jest przeszczepiać innowacje już zaadaptowane do polskiego kontekstu społeczno-ekonomiczno-prawnego. Warto kibicować mniejszym miastom, bo to w nich obecnie rodzi się przyszłość miejskiej odporności. Mniejsze miasta to forpoczta rozwiązań dla zrównoważonego rozwoju.

---

5   *Edelman Trust Barometer 2023*.

6   Za: Wojciech Bielecki, Joanna Erbel, Zofia Krajewska, Rafał Krenz, Aleksandra Taran, Jan J. Zygmuntowski, *Pakiet Miejskiej Odporności*, CoopTech Hub, Warszawa 2022, s. 18, <https://www.hub.coop/publikacja/pakiet-miejskiej-odpornosci/> [dostęp 04.12.2023].

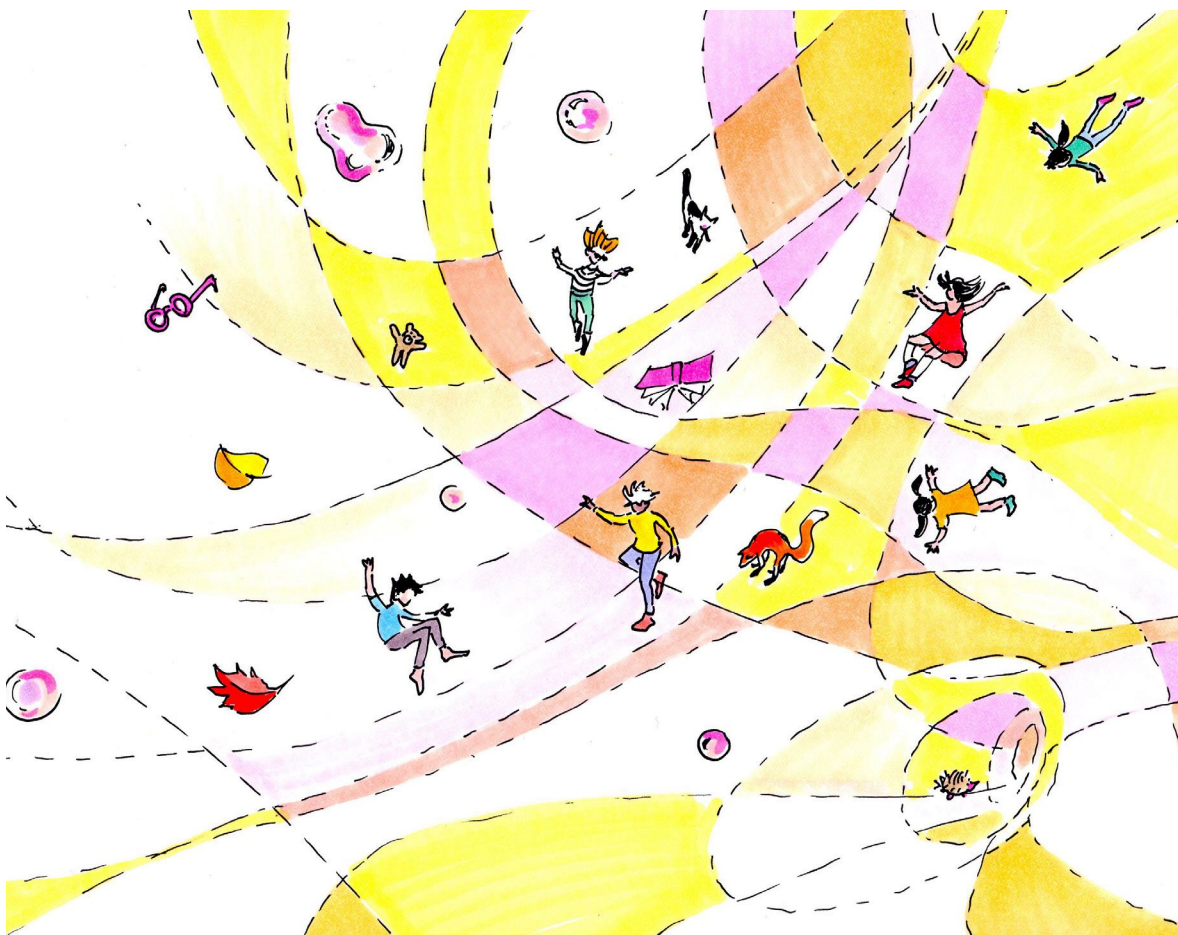
Czym jest odporność?

Odporność jest dziś nieodłącznym elementem myślenia o budowaniu przyszłości w lokalnych kontekstach. Zarówno nasze miasta, jak i my jako ich mieszkańcy i mieszkanki funkcjonujemy w potrzebie ciągłej reakcji na kolejne kryzysy. Pandemia, wojna, inflacja, migracja czy susze to wyzwania, które przez ostatnie lata stały się naszą codziennością. Umiejętność radzenia sobie z tymi kryzysami jako społeczność to właśnie miejska odporność, nazywana również rezyliencją. Pojęcie to odnosi się do metafory mówiącej o zachowaniu zdrowia w obliczu choroby. Nasz układ odpornościowy działa, kiedy jest dość silny, aby mimo osłabienia kryzysem zwalczyć zagrożenie i zregenerować się.

Pojęcie odporności w wymiarze społecznym i ekonomicznym dotyczy zdolności odpowiedniego reagowania na różne zagrożenia powstające na styku globalnych procesów oraz lokalnych uwarunkowań. Odpowiedniego, czyli takiego, które umożliwia nie tylko przetrwanie, ale również stworzenie rozwiązań pozwalających sprawniej poradzić sobie z kolejnymi wyzwaniami. Kiedy jesteśmy odporni, umiemy szybko zmobilizować swoje zasoby w sytuacji zagrożenia, aby przetrwać trudne momenty. Odporne na wyzwania mogą być zarówno jednostki, społeczności, regiony, obszary przyrodnicze, jak i znacznie bardziej abstrakcyjne byty, na przykład systemy gospodarcze.

Rdzeniem myślenia o odporności jest świadomość, że to zróżnicowanie funkcji oraz różnorodność tworzą ekosystem, który jest w stanie obronić się przed zagrożeniem (lub nie). Ważnym elementem odporności jest sieciowość i współpraca różnych podmiotów (lub organów) oraz świadomość tego, że długoterminowe zachowanie równowagi i stabilności jest efektem wielości powiązań, a nie prostych recept.

Obrazowo mówi o tym wyzwaniu Aleksandra Zemke. Opisując działanie ekosystemu organizacji społecznych w Barcelonie, zachęca nas do tego, żebyśmy patrzyli na innowacje społeczne, jak na zszytą z wielu kawałków materiału patchworkową membranę: „Na tę membranę wiele razy będą spadać różne przedmioty. To, jak ją skonstruować, żeby nie pękła, jest innowacją. Jak zrobić, żeby umiała odbić spadający przedmiot i zmienić w niegroźny obiekt?”⁷. Metafora ta przedstawia pytanie o to, jak dobrze wykorzystać istniejące zasoby: zarówno potencjał ludzi, jak i instytucji, aby poradzić sobie z kryzysową sytuacją. Dobrym przykładem jest tutaj międzysektorowa współpraca i spontaniczne zaangażowanie indywidualnych osób po najeździe Rosji na Ukrainę i pomoc milionom osób uchodzących przed wojną.

Budowanie odporności opiera się na sieciach kontaktów i świadomości możliwości, jakie ma każda osoba czy instytucja. Dzięki nim wiemy, kogo zapytać, kiedy szukamy wsparcia lub nowych pomysłów. Jak ujął to jeden z uczestników naszych spotkań: „jak każdy

---

7 Aleksandra Zemke, *Współtworzone. Innowacje społeczne w Barcelonie*, s. 19.

dobry pająk, mam szeroko rozpiętą sieć”. Ta sieć to powiązania pomiędzy różnymi obszarami, bo złożone wyzwania wymagają wielowymiarowych odpowiedzi. Odporność tkwi więc również w sieci powiązań pomiędzy różnymi osobami, instytucjami, projektami czy politykami publicznymi.

Ważną cechą budowania odporności jest wielowymiarowość i pozasektorowość. Oznacza to wyjście zarówno poza branżowe czy rządowe silosy, jak i społeczne podziały czy towarzyskie spory. Na ten wymiar odporności wskazuje Naomi Klein: „Potrzebujemy integralnego podejścia: strategii i prawa zaprojektowanego tak, aby obniżyć emisje do zera, a równocześnie stworzyć mnóstwo dobrych miejsc pracy z dobrymi warunkami socjalnymi, zapewnić sprawiedliwość i zadośćuczynienie najboleśniej prześladowanym i wykluczonym w obecnym, opartym na wyzysku systemie gospodarczym”⁸. Jak stwierdza Klein, prowadzić nas powinno nie marzenie o wzroście, ale szukanie rozwiązań, które „czynią nasz świat lepszym, a nasze społeczności silniejszymi”⁹.

Na konieczność łączenia współwytwarzania wartości oraz demokracji zarządzania procesami wskazują również inni autorzy i autorki¹⁰. Wprost piszą, że „miasto bez odpornych społeczności będzie wyjątkowo podatne na katastrofy. Społeczności ludzkie są społecznym i instytucjonalnym składnikiem miasta, kierującym jego działaniami, odpowiadającym na jego potrzeby i czerpiącym z jego doświadczeń”¹¹.

Świat odporności jest światem złożonym, którego wielowymiarowość dopiero teraz, przechodząc przez kolejne kryzysy, uczymy się rozpoznawać. W tej wielowymiarowości musimy znaleźć odpowiednie strategie działania, które będą bazowały na wiedzy zdobytej przez nasze społeczności w przeszłości, jednocześnie odważnie wychylając się w przyszłość.

---

8 Naomi Klein, *Sprawiedliwa transformacja*, s. 512.

9 Ibidem, s. 514.

10 Por. Arthur Feinberg, Amineh Ghorbani, Paulien M. Herder, *Commoning toward urban resilience: The role of trust, social cohesion, and involvement in a simulated urban commons setting*, „Journal of Urban Affairs”, 45(2), 2020, s. 142–167. <https://doi.org/10.1080/07352166.2020.1851139> [dostęp 02.12.2023].

11 Donghyun Kim, Up Lim, *Urban resilience in climate change adaptation: A conceptual framework*, „Sustainability”, 8(405), 17, 2016. <https://doi.org/10.3390/su8040405> [dostęp 04.12.2023].

Budowanie odporności to z jednej strony sięganie do sprawdzonych w przeszłości rozwiązań i schematów działania, z drugiej zaś szukanie nowych. Jest to twórcze splatanie różnych elementów w celu zaadaptowania się do nowych warunków. To działanie ochronne, a nie nakierowane na ekspansję, nawet jeśli nowe sposoby działania można (i często również należy) skalować.

Stawianie na odporność to też zmiana priorytetów: najpierw stabilność – potem mobilność. To porzucenie fantazji, że wiecznie można uciekać do przodu (albo do większego miasta). Żyjemy w czasach, w których przyszłość już tu jest i coraz mocniej odczuwamy, że działać musimy tu i teraz, bowiem cały świat przechodzi przez kryzysy. W tym świecie musimy się zatrzymać i rozejrzeć wokół siebie, a następnie odpowiedzieć sobie na pytanie, co możemy zrobić wspólnie, aby jutro było lepsze niż dziś. Pandemia COVID-19 pokazała nam, że sami, jako jednostki, nie damy rady. Milionowe migracje do Polski po najeździe Rosji na Ukrainę potwierdziły zaś, że działając wspólnie jesteśmy w stanie mobilizować zasoby, o których nawet nie wiedzieliśmy.

Zmiana perspektywy z ekspansji na zakorzenienie oraz ze strategii indywidualnych na kolektywne sprawia, że na znaczeniu zyskują społeczności związane z konkretnym terytorium. Troska o wspólną i jasno określoną przestrzeń jest czymś, co zmusza do współpracy różne od siebie osoby, które łączą cel. Tym celem może być zarówno zachowanie własnej tożsamości, jak i ochrona swojego miasta przed zapaścią ekonomiczną czy kryzysem demograficznym. Może nim być ochrona dobytku przed pochłonięciem przez żywioły, a także walka o zachowanie cennych przyrodniczo obszarów. Z tych defensywnych działań, z których część może być ruchami protestu, tworzyć się będą rozwiązania dla lepszego świata przyszłości. Obronić się raz, to bowiem za mało, zwłaszcza gdy wiemy, że wyzwania nie znikną. Dobrym przykładem są tutaj Tarnowskie Góry, które od początku powstania kopalni srebra w 1784 roku mierzą się z żywiołem wody, która najpierw utrudniała dostęp do galeny (rudę ołowiu), a następnie – wraz ze zwiększającą się aktywnością kopalń i procesie ich odwadniania – stała się brakującym zasobem. Próba znalezienia balansu pomiędzy potrzebami przemysłu, miasta i przyrody doprowadziła do powstania innowacyjnego systemu

zarządzania wodą, który w 2017 roku został wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO¹².

Tworzenie długoterminowych rozwiązań to coś, co pozwoli zapewnić na długie lata „święty spokój”. To, niedoceniane przez liderów i liderki zmian, oczekiwanie wobec rzeczywistości, które ma większość ludzi, może stać kołem zamachowym obecnej zmiany. **Odporność to próba wprowadzenia przewidywalności do nieobliczalnego świata.** Wymaga to jednak obecnie ciężkiej pracy, która mieszkankom i mieszkańcom Śląska i Zagłębia nie jest obca. To w końcu tam tworzono podwaliny dla przemysłu, który znamy w obecnej postaci. Ta historia jest żywa, bo – jak wielokrotnie przypominały nam nasze rozmówczynie z Tarnowskich Gór – to tam wraz z pojawieniem się w 1788 roku pierwszej maszyny parowej zaczęła się rewolucja przemysłowa. Współcześnie naszym wyzwaniem jest przestawienie gospodarki na tory zrównoważonego rozwoju oraz ochrona lokalnych miejsc pracy.

Śląskie i zagłębiowskie miasta nie są jedynymi, które borykają się z tym wyzwaniem. Zmiana podejścia do ekonomii dotyczy całego świata. Ciekawym przykładem odważnego przełożenia wajchy jest amerykańskie miasto Pittsburgh, które jest obecnie w procesie przestawiania swojej gospodarki na nowoczesne technologie, w tym rozwój sztucznej inteligencji. To odwrót od historii tego miasta znanego z wytopu stali, które nie odwraca się od swojej przeszłości, ale idzie w jej głąb, aby dotrzeć do rdzenia swojej tożsamości. „Nosimy blizny powstałe podczas niewdzięcznej pracy, która budowała naród. Nie wahaliśmy się podejmować kontrowersyjnych działań. Możecie mieć o nas swoje zdanie. Ale wiecie co... jesteśmy dumni ze swojej przeszłości. Stal zawsze

---

12 „Kopalnie rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach zostały wpisane na listę światowego dziedzictwa w myśl Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Wpis na listę jest potwierdzeniem wyjątkowej powszechnej wartości dobra kulturowego lub przyrodniczego, które zasługuje na ochronę dla dobra całej ludzkości. Dobro składa się z głównego kompleksu kopalnianego i systemu gospodarowania wodami, należącego do historycznej kopalni Fryderyk (niem. Friedrichsgrube) oraz Stacji Wodociągowej Staszic (niem. Wasserwerk Adolfschaft) wraz z bezpośrednio powiązanymi atrybutami powierzchniowymi. Całe dobro klasyfikowane jest jako pojedyncze, jednak dla ułatwienia procesu ochrony i zarządzania wyróżniono 8 obszarów charakterystycznych, w ramach których wyszczególniono 28 atrybutów. To one wyrażają wyjątkową powszechną wartość oraz umożliwiają ocenę stanu autentyczności i integralności.” Za: <https://unesco.tarnowskiegory.pl/miejsce-swiatowego-dziedzictwa/> [dostęp 08.12.2023].

będzie częścią naszej tożsamości, ale tak naprawdę to innowacja jest w naszym DNA”¹³. Historia Pittsburgha jest bardzo podobna do historii gmin GZM-u. Miasto to było liderem rewolucji przemysłowej, w tym pionierem produkcji maszyn parowych, zastosowaniu zaawansowanych technologii użycia szkła i stali. To tam wprowadzono pierwsze regulacje dotyczące ograniczeń w zanieczyszczaniu powietrza i zartoszczono się o rekultywację przestrzeni poprzemysłowych. Pittsburgh to również dobry przykład działania zarówno na poziomie twardych projektów inwestycyjnych, jak i narracji nadających wspólną ramę działaniom, odbywającym się w różnych sektorach.

Budowanie odporności to praca zarówno na fizycznej materii, jak i na opowieściach i modelach. Mówiąc językiem GZM-owych strategii, odporność to „troska zarówno o dziedzictwo materialne, jak i niematerialne”. Podobną narrację, co w Pittsburghu, znajdziemy także w Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii:

„Nasz świat ukształtowała rewolucja przemysłowa. Dzisiejsze metropolie są jej dziećmi. Postępująca przez wieki industrializacja wytworzyła specyficzną kulturę, której materialne i niematerialne aspekty stanowiąc mogą wyjątkowy atrybut. Dysponuje nim również Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia. Jest wpisany w jej swoiste DNA. Jego priorytetowe potraktowanie, wraz z transformacją zasobów z przeszłości, w skuteczny sposób może ukształtować przyszłość tego obszaru.”¹⁴

Odporne społeczności łączą umiejętność szybkiego działania z kultywowaniem dawnych tradycji i tworzeniem nowych zwyczajów. Znają swoją wartość, a jednocześnie duma z przeszłych dokonań nie przekłada się na konserwatyzm działania. Kiedy bowiem wiemy, kim jesteśmy, możemy odważnie otwierać się na to, co nowe.

---

13 Za: Joanna Erbel, *Wychylone w przyszłość. Jak zmienić świat na lepsze*, s. 182.

14 Adam Hajduga, *Przeszłość, która oświeca przyszłość*, „W Metropolii”, 11 marca 2021, <https://metropoliagzm.pl/2021/03/11/przeszlosc-ktora-oswietla-przyszlosc/> [dostęp 02.12.2023].

Wychylić się w przyszłość – trzy horyzonty działania

Rozmawiając o budowaniu miejskiej odporności, zaczynamy od spojrzenia na status quo, czyli „dziś”, a następnie kierujemy uwagę w stronę dwóch horyzontów przyszłości, które roboczo nazywamy „jutro” i „pojutrze”. „Jutro” to najbliższa przyszłość – to, co możemy zrobić za pomocą dostępnych narzędzi, z gronem ludzi, którzy w tym momencie są aktywni. „Pojutrze” to z kolei plany na dalszą przyszłość – wieloletnie strategie i bardzo ambitne cele, które są dużym wyzwaniem, ale nie są nierealne.¹⁵

Przykładem ambitnej walki z perspektywy „pojutrza” były zakończone sukcesem wieloletnie starania Tarnowskich Gór o wpisanie na listę UNESCO, które zaczęły się już w latach 90. XX wieku. Jak czytamy na stronach Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej:

„Pierwsze nieśmiałe starania o wpis dziedzictwa gwarków tarnogórskich na listę światowego dziedzictwa UNESCO zakiełkowały w głowach członków Stowarzyszenia już w roku 1990, kiedy tarnogórskimi podziemiami zainteresował się profesor Andrzej Klasik z Akademii Ekonomicznej w Katowicach. Z ramienia Międzynarodowego Komitetu Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego TICCIH stworzył on listę obiektów w Polsce, które pretendowałyby do wpisu na listę Światowego Dziedzictwa Przemysłowego. W latach 90. ubiegłego wieku członkowie zarządu SMZT czynili gesty w kierunku władz Rzeczypospolitej zapytaniami o szanse wpisania tarnogórskich zabytków

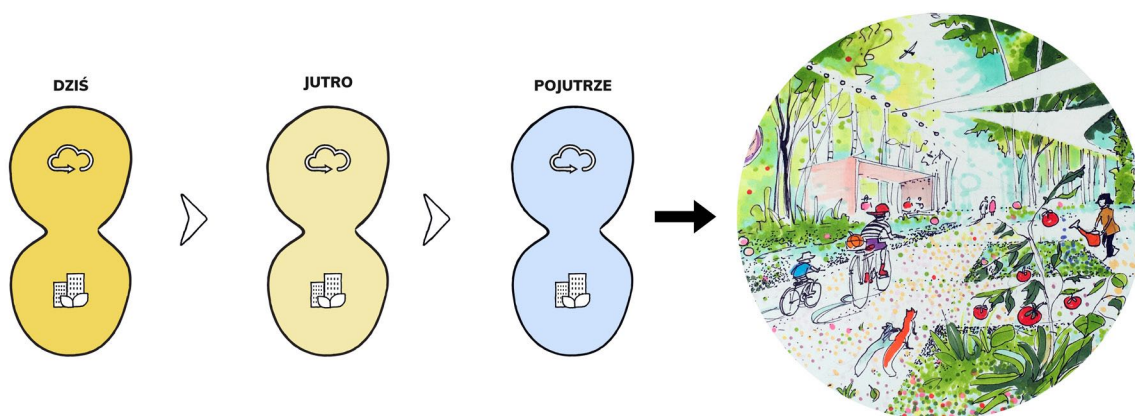
---

15 Jan Oleszczuk-Zygmuntowski, *Regeneracja w skali lokalnej. Uruchamianie lokalnych potencjałów metodą protopii*, [w:] Jerzy Hausner, Michał Krzykawski (red.), *Gospodarka i entropia. Jak wyjść z polikryzysu*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2023, r. 10, s. 271–285.

pogórnicych na listę światowego dziedzictwa, lecz większość zapytań pozostawała bez odpowiedzi.”¹⁶

Na stronie stowarzyszenia znajdziemy opis kluczowych etapów starań o wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Pokazuje on, że droga do wielkich celów bywa długa i zwykle odbywa się przy udziale szerokiego grona osób, z których część może być członkami i członkiniami danej społeczności, a inne osobami „z zewnątrz” (jak, w tym przypadku, Barry Gamble, niezależny ekspert z brytyjskiej Kornwalii), których wsparcie pozwala przejść przez wąskie gardła projektowe czy inne trudności.

Poza mówieniem o „jutrze” i „pojutrze”, zachęcamy również do puszczenia wodzy fantazji i tworzenia wymarzonych światów, nazywanych „utopiami”. O ile zbiorowe i indywidualne marzenia zakładające optymistyczny rozwój sytuacji można uznać za nierealne, o tyle pełnią one istotną rolę w ćwiczeniu wyobraźni. Zachęcamy do dzielenia się swoimi wyobrażeniami oraz znajdowania sposobów na ich prezentowanie. W tym ostatnim istotną rolę może odegrać sztuka. Jako CoopTech Hub chętnie sięgamy do wyobraźni pracującej z nami rysowniczką, aby prezentować właśnie utopijne wizje miejsc, z którymi pracujemy. Takie inspiracyjne ilustracje towarzyszą również tej publikacji.

Te realne – a jednocześnie odważne, bo prowadzone wizją lepszego świata – działania nazywamy „protopiami”. Pojęcie to ukuł teoretyk technologii Kevin Kelly, który podkreślał, że warto działać tak, aby

16 Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, *Droga tarnogórskich zabytków pogórnicych na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO*, <https://smzt.pl/historia/droga-do-unesco/> [dostęp 04.12.2023].

„jutro było lepsze niż dziś”¹⁷. To protopijne podejście jest receptą na defetyzm (mylony często z realizmem) i zachętą do tego, żeby – nie porzucając marzeń – działać pragmatycznie, stawiając sobie odważne cele („pojutrze”), a jednocześnie nie odkładać działań na lepsze czasy, bo te nie wiadomo, kiedy realnie nastąpią.

Protopijne podejście jest tym bardziej wskazane, ponieważ „materialność miasta pozwala testować rozwiązania, a następnie, przez wdrożenie ich na większą skalę – zmieniać nasze zachowania. Miasta są więc protopiami, czyli przestrzeniami pomiędzy możliwościami rzeczywistości społecznej oraz technologii rozpatrywanej tu i teraz a wizjami przyszłości”¹⁸. Znajdziemy je również w śląskim kontekście, co dobrze oddaje poniższy cytat:

“Kawał roboty za nami, lecz do końca bardzo daleko, ciągle będzie coś do zrobienia, poprawienia, zawsze przecież mogło być lepiej. Gdyby ktoś nie wiedział, to Smolorz jest synem tej ziemi i, jak na Ślązaka przystało, cechuje go – poza mądrością, pasją i talentem – tak bliska każdemu z nas pokora...”¹⁹.

Powyższy cytat pochodzi z artykułu poświęconego Rajnerowi Smolorzowi, który wraz z żoną Krystyną kupił w 2000 roku ruiny renesansowego kompleksu zamkowego w Starych Tarnowicach, wyremontował je i konsekwentnie inwestuje w przestrzeń wokół. Od 2005 roku działa tam fundacja Kompleks Zamkowy Tarnowice Stare, której celem było najpierw przeprowadzenie renowacji, a po jej zakończeniu w 2011 roku opieka nad zabytkowym obiektem.²⁰ Zarówno historia starania o wpisanie tarnogórskich zabytków pogórniczych na listę światowego dziedzictwa UNESCO, jak i rewitalizacja zamku w Starych Tarnowicach to przykłady tego, jak protopijne działania i ambitne wizje współistnieją oraz wspierają siebie nawzajem.

---

17 Kevin Kelly, *Protopia*, 19 maja 2011, <https://kk.org/thetechnium/protopia/> [dostęp 02.12.2023].

18 Joanna Erbel, *Wychylone w przyszłość. Jak zmienić świat na lepsze*, Wysoki Zamek, Kraków 2022, s. 118.

19 Iknurów.pl, *Rajner Smolorz – człowiek który problemom się nie kłania w felietonie Tadeusza Puchałki*, 21 sierpnia 2017, <https://iknurow.pl/rajner-smolorz-czlowiek-ktory-problemom-sie-nie-klania-w-felietonie-tadeusza-puchalki/> [dostęp 20.11.2023].

20 Więcej o historii zamku w Tarnowicach Starych dostępne pod linkiem: <https://komplekszamkowy.pl/historia-zamku-w-tarnowicach-starych/> [dostęp 04.12.2023].

Mapowanie zasobów

Punktem wyjścia dla naszego myślenia o odporności oraz zadawania sobie pytania o przyszłość jest terytorium. Konkretny region, gmina albo obszar, na którym dzieją się istotne działania. Jako Co-opTech Hub, czyli spółdzielnia zajmująca się tworzeniem narzędzi cyfrowych, widzimy potencjał tworzenia społeczności w świecie wirtualnym. Jednocześnie jesteśmy przekonani, że to osobiste relacje i współpraca w świecie materialnym stanowią podstawę do budowania miejskiej odporności. Póki ludzkość nie stanie się czystą myślą, to konkretne miejsca będą dla nas punktami odniesienia. To one bowiem nie tylko goszczą nasze ciała, ale również stanowią o naszej tożsamości, na której możemy (i powinniśmy) budować swoją siłę.

Mapując lokalne zasoby, zwracamy się więc do konkretnych miejsc z ich materialnością. Szukając możliwości, próbujemy odtworzyć tok myślenia, który jest podobny spacerowi po mieście. W ten sposób wychodzimy poza silosowe, sektorowe myślenie i możemy lepiej złapać złożone procesy. Nie zajmujemy się identyfikowaniem wyzwań, nie skupiamy na szukaniu słabych punktów – zarówno GZM, jak i poszczególne gminy zrobiły to w swoich strategiach (odnosimy się do nich w kolejnych częściach dokumentu). Ogniskujemy naszą uwagę na potencjałach, czyli na silnych stronach danej społeczności, i możliwościach, jakie niesie lokalna tożsamość, przeszłe doświadczenia, położenie geograficzne i obecność różnych zasobów. Ramą dla nas jest *Strategia rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022–2027 z perspektywą do 2035 r.*, która opisuje Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolię jako: „obszar atrakcyjny do życia, nauki, pracy i wypoczynku, dobrze zintegrowany, wykorzystujący synergii różnorodności, tradycji i dziedzictwa przemysłowego, rozwijający ofertę kulturalną i no-

woczesną gospodarkę, podlegający transformacji w dążeniu do neutralności klimatycznej i odporności na kryzysy, o silnej pozycji wśród obszarów metropolitalnych”²¹.

Z kolei swoją misję GZM upatruje w kreowaniu spójności obszaru metropolitalnego, integrowaniu potencjału gmin, inicjowaniu działań i inspirowaniu do rozwoju poprzez otwartość, współpracę i nowoczesne zarządzanie²². Stosowana przez CoopTech Hub metodologia mapowania zasobów służy więc bliższemu przyjrzeniu się temu, jak najlepiej wykorzystać potencjały drzemiące w gminach GZM-u, a następnie wykorzystać efekt synergii.

Nasza mapa zasobów dzieli się na cztery obszary:

- miejsca/przestrzenie,
- organizacje/instytucje,
- zasoby,
- święta/celebracje.

MAPA ZASOBÓW

21 *Strategia rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022–2027 z perspektywą do 2035 r.*, <https://metropoliagzm.pl/statigia/> [dostęp 08.12.2023], s. 46.

22 *Ibidem*, s. 46.

Miejsca/przestrzenie rozumiemy w sposób hybrydowy: chodzi zarówno o fizyczną tkankę miasta, jak i różnego rodzaju wirtualne przestrzenie, takie jak grupy tematyczne w mediach społecznościowych, podcasty, kanały wideo czy inne formy cyfrowego zrzeszania się. Kryterium ważności jest to, czy w danym miejscu „dzieją się” rzeczy ważne dla społeczności. Są to więc zarówno przestrzenie fizycznych spotkań, gdzie możemy zetknąć się z innymi członkami i członkiniami naszej społeczności, jak i niefizyczne przestrzenie. W tej kategorii mogą się też znaleźć inne media, np. łamy wydawnictw.

Organizacje/instytucje stanowią obszar, w którym zwracamy uwagę zarówno na grupy formalne, jak i nieformalne. Są to na przykład: stowarzyszenia, instytucje kultury, uniwersytety trzeciego wieku, kółka hobbystyczne, koła gospodyń wiejskich i miejskich, wspólnoty religijne, ruchy społeczne, spotkania rad osiedlowych i inne formy kolektywnej działalności. Kwestią rozstrzygającą jest nie to, czy dana forma zgromadzenia ma osobowość prawną, ale czy wypowiada się w ramach danej społeczności (np. podpisując listy postulatów czy wnioskując o sprawy dla siebie ważne). Zakładamy tutaj, że mówienie w imieniu organizacji lub instytucji sprawia, że dana osoba, bardziej niż własnym interesem, kieruje się dobrem wspólnym albo przynajmniej aktywnie bierze je pod uwagę. Zazwyczaj postulaty zgłaszane przez byty zbiorowe są bardziej przemyślane, bo przechodzą wcześniej przez proces wewnętrznej dyskusji.

Zasoby to kategoria rozumiana bardzo szeroko. Znajdują się w niej: tzw. „zasoby ludzkie”, czyli aktywne osoby posiadające konkretne umiejętności, „zasoby przyrodnicze” (np. specyficzne położenie geograficzne wyróżniające dane miejsce, lokalna flora i fauna czy związana z nimi historia) oraz „zasoby kapitałowe”, które tutaj rozumiemy zarówno jako środki finansowe, które można uruchomić do przeprowadzenia danego projektu, jak i inne formy majątku (np. własność budynków, ziemi czy cennych przedmiotów). Zasoby dają tworzonym inicjatywom siłę do działania. W przypadku Śląska powracającym motywem jest świadomość, że „bogactwem tej ziemi od zawsze byli ludzie”²³.

---

23 Iknurow.pl, op. cit.

Święta/celebracje to momenty doceniania bycia razem. Szczególną uwagę zwracamy tutaj na cykliczne wydarzenia, które nadają rytm życiu danej społeczności. Mogą one pochodzić z różnych tradycji. Ważne jest dla nas to, że – nawet jeśli mają one charakter ponadlokalny (jak Barbórka, czyli dzień Świętej Barbary patronki górników albo święta państwowe czy religijne) – są okazją do spotkania się z osobami mieszkającymi w okolicy i dzielenia się opowieściami dotyczącymi ważnych dla społeczności spraw.

Ten podział na cztery obszary służy zmapowaniu lokalnych zasobów pochodzących z różnych domen, aby jak najlepiej **uchwycić charakter danego miejsca i zwrócić uwagę na to, co czujemy, że jest ważne**. Wieloaspektowe spojrzenie na zasoby ma jak najbardziej zbliżyć nas do intuicyjnego rozumienia miasta i pozwolić zmapować sieci powiązań, które pozwolą na stworzenie innowacyjnych rozwiązań, najlepiej skrojonych do potrzeb danej społeczności. Liczba haseł przypisanych do każdego z obszarów może być więc różna w zależności od gminy (co będzie widoczne w dalszej części raportu).

Mapowanie zasobów służy również odpowiedzi na pytanie, **co może stanowić podstawę do budowania miejskiej odporności** i wprowadzania rozwiązań pozwalających na optymalnie wykorzystanie istniejących zasobów i wdrażanie innowacyjnych rozwiązań skrojonych na potrzeby danej gminy.

Innowacja jako usługa publiczna

Odpowiedź na pytanie o to, kto powinien być odpowiedzialny za wdrażanie innowacyjnych pomysłów nigdy nie jest prosta, bardzo zależy bowiem od kontekstu, w którym się znajdujemy. Rolę lidera może tutaj pełnić organizacja społeczna, podmiot gospodarczy czy indywidualna osoba. W naszym raporcie zachęcamy do spojrzenia na **samorząd jako potencjalnego lidera (lub współlidera) zmian**, zaś na **innowację jako usługę publiczną**. Taką perspektywę prezentowaliśmy w trakcie warsztatów otwierających Akademię Miejskiej Odporności (więcej o procesie w części 2 raportu). To również na przekonaniu o aktywnej roli gmin opiera się sam kontekst Akademii Miejskiej Odporności, której podstawowymi beneficjentami są osoby pracujące w urzędach.

Traktujemy innowacje społeczne jako infrastrukturę krytyczną, czyli konieczną do przetrwania w czasach kryzysu. Patrzymy na nią, jak na system, z którego korzystać mogą różne osoby i podmioty, ale stanowi on wspólną własność całej społeczności. Można ją porównać do systemu kanalizacji, który dostarcza wodę wszystkim i każdy korzysta z niego wedle swoich potrzeb, a jednocześnie jest zarządzany holistycznie. W ten sposób powinniśmy myśleć również o innych systemach komunikacyjnych i elementach infrastruktury, zarówno w świecie fizycznym, jak i cyfrowym. Należy zadawać sobie pytania: co możemy zrobić wspólnie oraz w co zainwestować nasz czas i środki finansowe, aby nasze miasta się rozwijały, a nasze społeczności rosły w siłę.

Przykładem tworzenia takiej wspólnej infrastruktury w wymiarze cyfrowym jest wywodząca się z Wenecji, włoska spółdzielnia Fairbnb, która zajmuje się etycznym najmem krótkoterminowym, a połowę swoich dochodów oddaje lokalnej społeczności²⁴.

---

24 Więcej o podobnych inicjatywach zob. Jan J. Zygmuntowski, *Kapitalizm sieci (r. Platformowy kooperatywny)*, s. 152–163.

W Polsce do takich rozwiązań przymierza się również Bukowina, z którą jako PLZ Spółdzielnia rozwijamy Platformę Lokalnych Zasobów, zwiększającą udział dochodów z turystyki w budżecie gminy.

Naturalnym sojusznikiem, zwłaszcza mniejszych gmin, w rozwijaniu innowacji jako usługi publicznej są banki spółdzielcze, których powstanie związane było z potrzebą stworzenia infrastruktury finansowej dla lokalnych społeczności.

Innowacje jako usługi publiczne łączą zasoby finansowania, wiedzy i technologii z ludźmi, organizacjami i przedsiębiorcami, którzy te zasoby mogą wykorzystać do tworzenia nowej rzeczywistości materialnej.

Budowanie miejskiej odporności powinno zatem stawiać sobie za zadanie nie tylko dobre mapowanie potencjałów, ale również tworzenie rozwiązań, które pozwolą na **połączenie zasobów i usług dla wspólnych korzyści oraz na tworzenie wspólnego środowiska technologicznego** (bazującego na wspólnych danych), które skupiałoby interesariuszy wokół jednego miejsca, powodując zredukowanie kosztów działalności.

Ważne jest nastawienie na długoterminowe efekty. U podstaw tej pracy powinna leżeć strategiczna wizja rozwoju miasta, do której w pragmatyczny sposób będziemy dobierać narzędzia, idąc protopijnym krokiem w stronę lepszej wersji przyszłości. Powinniśmy uwzględniać i szanować różne motywacje do działania.

„Ludzie są gotowi do współpracy z trzech powodów: z miłości do bliźniego, ze strachu oraz z nadziei na podział łupów”²⁵. Nawet traktując z przymrużeniem oka ten cytat przypisywany brytyjskiemu filozofowi Bertrandowi Russellowi, warto patrzeć na współpracę i budowanie odporności nie jak na projekt ideowy, lecz jak na pragmatyczne działanie. Do budowania odporności i troski o bezpieczne jutro i pojutrze powinniśmy odnosić się jak do tworzenia bazy do wszystkich innych naszych działań. Współpraca jest jedynym sposobem, żeby skutecznie rozwiązywać złożone problemy.

---

25 https://pl.wikiquote.org/wiki/Bertrand_Russell [dostęp 06.12.2023].

Jak to podkreślają Brian Hare i Vanessa Woods, badacze i autorzy książki *Przetrwają najżyczliwsi*, to „nasza wrażliwość wobec innych umożliwiła współpracę i komunikację w coraz bardziej złożony sposób, który wyniósł nasze zdolności kulturowe na nowy poziom. Mogliśmy wprowadzać innowacje i dzielić się nimi szybciej niż ktokolwiek inny”.²⁶ Hare i Woods są jednak dalecy od idealizowania natury ludzkiej, pokazując, że „nasze przyjazne nastawienie ma również mroczną stronę. Kiedy czujemy, że grupa, którą kochamy, jest zagrożona przez inną grupę, jesteśmy w stanie odłączyć zagrażającą nam grupę od naszej umysłowej sieci, co umożliwia dehumanizację innych ludzi”.²⁷ Dlatego tak kluczowe dla tworzenia modeli współpracy jest tworzenie ram do działania, które pozwalają na skupienie naszej uwagi na faktycznych wyzwaniach, przed jakimi stoimy. Tą ramą jest właśnie budowanie lokalnej odporności tak, aby wykorzystać potencjały różnych osób i instytucji.

Innowacyjne rozwiązania powinny uwzględniać obie strony ludzkiej natury i dawać bezpieczną i wspólnototwórczą ramę do odpowiadania na różniące się od siebie potrzeby, które niekoniecznie przez swe różnice muszą być sprzeczne. Mogą one tworzyć ramy nie tyle po to, żeby szukać prostych jednorazowych rozwiązań opartych na genialnym pomysle, lecz aby tworzyć przestrzeń (i infrastrukturę) sprzyjającą włączaniu szerokiego grona osób – zarówno tych już aktywnych, jak i tych mogących się pojawić w przyszłości. Aleksandra Zemke, opierając się na swoich obserwacjach ekosystemu innowacji społecznych w Barcelonie, tłumaczy to tak: „Prawdziwa innowacja, rozumiana jako struktura, w cyklu swojego życia powinna umieć wypracować wiele doskonałych produktów. Struktury oparte na talencie i pomysłach jednej osoby nie są zasobem do budowania odpornej społeczności lokalnej”.²⁸

Tworzenie innowacji społecznych powinno służyć budowie kapitału społecznego. Jako CoopTech Hub zachęcamy do tego, żeby, szukając metod, sięgać do rozwiązań spółdzielczych jako tych, które pozwalają na zaangażowanie na równych prawach szerokiego grona osób. W spółdzielczości każda osoba ma jeden głos niezależnie od

---

26 Brian Hare, Vanessa Woods, *Przetrwają najżyczliwsi*, s. 22–23

27 Ibidem, s. 23.

28 A. Zemke, op. cit., s. 20.

wysokości wniesionego kapitału. Jest to krok w stronę poszerzenia demokracji partycypacyjnej i w kierunku demokracji ekonomicznej (więcej piszemy o tym w naszym raporcie *Pakiet Miejskiej Odporności*).

Na korzyść zwracania się w stronę rozwiązań spółdzielczych działa również to, że kraje w najwyższym stopniu „uspółdzielczenia” to również kraje, w których kapitał społeczny jest najwyższy i są to czynniki powiązane ze sobą. Co więcej, poziom kapitału społecznego w Polsce po 1989 roku spadł z ponad 40% do 13% w roku 2020. W tym samym czasie w Polsce z rynku zniknęło 70% banków spółdzielczych oraz 85% lokalnych sklepów i drogerii.²⁹ Wskazuje to istotną korelację pomiędzy siłą lokalnej gospodarki, a społecznym poczuciem, że można ufać innym osobom. Pozbawieni możliwości wpływu na nasze najbliższe otoczenie tracimy wiarę w ludzkość. Z kolei, jak przekonuje nas psycholog Martin Seligman, odzyskanie poczucia sprawczości jest warunkiem koniecznym, abyśmy mogli czynić rzeczy wielkie.³⁰ Dlatego uważamy, że warto ponownie spojrzeć na potencjał, jaki drzemie w spółdzielczości i potraktować ją jako narzędzie do odbudowywania zaufania do administracji gmin i poprawy efektywności zarządzania budżetem.

---

29 Tomasz Janas, *Co:Platform*, 21 września 2021.

30 Martin Seligman, *Agency and Progress: Efficacy, Optimism, and Imagination*, 10.06.2021, <https://www.media.mit.edu/videos/ml-perspectives-2021-06-10/?autoplay=true> [dostęp 04.12.2023].

Spółdzielnie rozwojowe jako wehikuły odporności

W ramach Akademii Miejskiej Odporności pokazywaliśmy, jak można wykorzystać potencjał lokalnych społeczności do tworzenia spółdzielni rozwojowych. „Spółdzielnie rozwojowe” to nazwa zwyczajowa, której używamy jako CoopTech Hub, żeby pokazać kluczową rolę, jaką spółdzielnie mogą odegrać w rozwoju danej gminy. Z punktu widzenia prawa są to po prostu spółdzielnie, złożone z osób prawnych (instytucji publicznych, firm, organizacji społecznych, spółdzielni i itp.) i osób fizycznych (ludzi). Zespół CoopTech Hub ten model testuje na sobie, ponieważ nasza spółdzielnia składa się właśnie z osób prawnych (spółek, organizacji pozarządowych) oraz fizycznych osób członkowskich.

Spółdzielnie rozwojowe to spółdzielnie, których celem jest realizacja strategicznych zadań danej gminy. Prowadzą więc działania o charakterze publicznym, takie jak:

- dostarczanie energii – budowa mocy OZE (odnawialnych źródeł energii) i modernizacja sieci niskiego napięcia,
- tworzenie i rozwijanie rozwiązań cyfrowych oraz powiązane z tym działania edukacyjne,
- naprawa i przedłużanie życia sprzętów,
- opieka nad osobami starszymi i dziećmi,
- modernizacja budynków (np. remonty, zwiększanie efektywności energetycznej) oraz budowa nowych,
- rekultywacja terenów przemysłowych i zrównoważona turystyka,
- zarządzanie zielenią,
- produkcja i dystrybucja żywności,
- inne działania służące zaspokajaniu potrzeb lokalnej społeczności.

Mówiąc krótko: spółdzielnie rozwojowe tworzą potrzebne miejsca pracy.

Nasz model spółdzielni rozwojowych opieramy na założeniu, że budowanie odporności wymaga demokratyzacji modelu rozwoju i wyjścia w stronę demokracji ekonomicznej. Oznacza to otwarcie się nie tylko na partycypację mieszkanki i mieszkańców w modelu deliberacyjnym (zabierania głosu), ale również umożliwienie wszystkim chętnym inwestowania swoich różnych kapitałów w rozwój miasta.

Spółdzielnie rozwojowe opierają się więc na trzech filarach. Są to:

- **wspólna własność (budowanie)**, czyli współposiadanie miejskiej infrastruktury, biznesów czy przestrzeni zielonych przez samych mieszkańców i mieszkanki;
- **współinwestowanie (inwestowanie społecznościowe)**, czyli takie lokowanie swoich oszczędności oraz innych zasobów, aby budować wspólną własność – chodzi więc zarówno o wkład finansowy, jak i pracę oraz różne formy wkład rzeczowego;
- **współzarządzanie (demokracja ekonomiczna)**, dla którego bazą jest równość wagi każdego z głosów: w spółdzielniach każda osoba ma jeden głos, niezależnie od wysokości wniesionego kapitału. Dzięki temu różne głosy są na równi słuchane, co pozwala na lepsze zarządzanie ryzykami i większe wykorzystanie twórczego potencjału danej społeczności.³¹

Zaletą spółdzielni zbudowanych na bazie tych trzech filarów jest również budowanie przestrzeni do współpracy klasy średniej oraz klasy ludowej, współpracy tak ważnej w czasach nierówności społecznych i ekonomicznych. Model, który proponujemy, zakłada zarówno wnoszenie wkładów pieniężnych, jak i pracy, która jest transferowana na udziały. Spółdzielnie prowadzą działalność gospodarczą, która ma przynosić dochody i budować stabilne lokalne miejsca pracy, a ich kierunek rozwoju jest wspólnie ustalany przez członków i członkinie.

Ważną rolą spółdzielni rozwojowych jest więc również wyplaszczanie nierówności społecznych, w tym włączanie nieaktywnych zawodowo kobiet w rynek pracy oraz wsparcie grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jako społeczność skupiona wokół konkretnego miejsca zazwyczaj widzimy lepiej, kto potrzebuje wsparcia, jakie umiejętności mają osoby mieszkające w okolicy i co zrobić, żeby umożliwić włączenie się we wspólne działania osobom, które – nawet jeśli nie mogą pracować w wymiarze czasowym pełnego etatu – mogą wykonywać pracę w wymiarze częściowym. Spółdzielnie rozwojowe nie są formatem, do którego przyzwyczała nas instytucja spółdzielni socjalnych zarezerwowanych dla osób wykluczonych, lecz przestrzeniami transferu do klasy średniej. Spółdzielnie rozwojowe budują w ten sposób dobrobyt całej społeczności.

Wyróżniamy spółdzielnie rozwojowe współtworzone przez osoby fizyczne, osoby prawne, a także te zakładane przez oba powyższe rodzaje podmiotów, które nazywamy spółdzielniami hybrydowymi. Zgodnie z polskim prawem spółdzielnie mogą założyć trzy osoby prawne. W przypadku, w którym pojawiają się osoby fizyczne (ludzie), minimalna liczba osób członkowskich wynosi dziesięć.

Spółeczności energetyczne

Szczególnym rodzajem spółdzielni rozwojowych są spółdzielnie energetyczne. Obecnie, zgodnie z polskim prawem, zakładanie ich jest możliwe tylko na terenie gmin wiejskich i wiejsko-miejskich. Dlatego też mówimy szerzej o “społecznościach energetycznych”, które mogą powstawać również na terenie gmin miejskich. Z nadzieją patrzymy zaś na zmiany legislacyjne umożliwiające tworzenie miejskich spółdzielni energetycznych, co od dawna postulujemy.

Spółeczność energetyczna OZE zajmuje się wytwarzaniem, dystrybucją, dostawami, zużywaniem, agregacją lub magazynowaniem energii, świadczeniem usług w zakresie efektywności energetycznej, ładowania pojazdów elektrycznych lub świadczeniem innych usług energetycznych swoim członkom lub udziałowcom.

Przyglądając się temu rozwiązaniu, warto podkreślić, że niezależność energetyczna nabrała nowego znaczenia dla Polski wraz z kryzysem, jakim jest wojna w Ukrainie. Jest to kluczowy kierunek dla spółdzielni rozwojowych, ponieważ produkcja i konsumpcja energii to strategiczny element gospodarki i polityki krajowej. Do aspektów polityczno-gospodarczych dochodzą też oczywiście aspekty środowiskowe i klimatyczne.

Należy pamiętać, że miejska odporność oznacza przygotowanie na kryzysy wszelkiej natury, w tym te, których źródło i zasięg nie są lokalne. Obecne kryzysy powinny być postrzegane jako fundament rozwoju innowacji i lokalnych rozwiązań. Zabezpieczenie się przed kryzysami energetycznymi i militarnymi wymaga od miast jak największej dywersyfikacji źródeł energii i stawiania na autokonsumpcję energii wyprodukowanej lokalnie. Docelowo w społecznościach energetycznych chodzi o to, aby stworzyć system, w którym – bazując na różnorodnych OZE – zaspokajany jest lokalny popyt na energię.

Do zalet społeczności energetycznych należą:

- rozwój kompetencji lokalnych i współpracy ekonomicznej,
- budowa odpornej wspólnoty i gospodarki,
- wzmocnienie systemów cyfrowych, energetycznych, gospodarczych i społecznych w erze kryzysu klimatycznego i zagrożeń militarnych,
- rozwój specjalizacji regionalnej zgodnej ze strategicznymi celami UE i Polski.

Obecnie w Polsce istnieje 21 spółdzielni energetycznych. Ze względów formalnych rozwiązanie to działa tylko w przypadku gmin większych oraz wiejsko-miejskich. Do korzyści dla społeczności lokalnej z takiej spółdzielni należą:

- umożliwienie dostępu do taniej zielonej energii mieszkańcom i lokalnym firmom, którzy i które nie mają możliwości samodzielnego inwestowania w OZE z przyczyn finansowych;
- lokalne bilansowanie energii między gospodarstwami domowymi, budynkami publicznymi i przedsiębiorcami (rolnictwo, przemysł);
- możliwość uruchomienia profesjonalnego wsparcia dla osób w potrzebie;
- wsparcie w budowaniu świadomości potrzeby poprawy efektywności energetycznej oraz oszczędzania energii.

Z punktu widzenia prawnego i ekonomicznego spółdzielnie energetyczne opłacają się, ponieważ:

- nie wymagają koncesji na obrót energią,
- nie ponoszą kosztów dystrybucji energii, opłaty OZE, opłaty mocy oraz opłaty kogeneracyjnej,
- do 1 MW mogą funkcjonować bez akcyzy,
- są zwolnione z uzyskiwania świadectw pochodzenia oraz z obowiązków efektywności energetycznej.

Zasady funkcjonowania spółdzielni energetycznych wyszczególniono poniżej.

- Do utworzenia potrzeba minimum 10 osób fizycznych lub 3 osoby prawne.
- 70% produkcji musi być przeznaczona na własne potrzeby (autokonsumpcja).
- Spółdzielnia może znajdować się na obszarze maksymalnie trzech gmin sąsiadujących ze sobą.
- Nie ma możliwości sprzedaży nadwyżek energii.

Przykładami już istniejących spółdzielni energetycznych są: Słoneczny Serock (z 30 osobami założycielskimi i jedną instalacją fotowoltaiczną na dawnym wysypisku – 0,7 MW), Spółdzielnia Energetyczna Gminy Wiejskiej Hrubieszów, Trzeszczany, Werbkowice (11 instalacji, 40kW), Spółdzielnia Energetyczna – Nasza Energia Mszana (7 instalacji, 50 kW) i Żerkowska Spółdzielnia Energetyczna (1 instalacja, 0,99 MW). Należy też zaznaczyć, że w KRS-ie rejestrowanych jest obecnie kolejne 60 podobnych podmiotów.

Inną formą zorganizowania się osób w celu wspólnego korzystania z OZE jest prosument zbiorowy, czyli odbiorca końcowy, który jednocześnie wytwarza energię elektryczną z OZE na własne potrzeby za pomocą małej instalacji przyłączonej do sieci dystrybucyjnej. Jest to więc forma współwytwarzania energii odnawialnej, z której jednocześnie korzyści czerpią mieszkańcy budynku tworzącego bazę pod instalację. Rozwiązanie to jest elastyczne i pozwala na korzystanie ze wspólnej instalacji nawet odbiorcom korzystającym z różnych taryf rozliczeniowych za energię elektryczną. Obecnie stopa zwrotu za inwestycję energetyczną OZE dla prosumenta zbiorowego wynosi od 4 do 8 lat. Na takie inwestycje dostępne są także granty, takie jak grant OZE BGK, Energia dla Wsi, Krajowy Plan Odbudowy, premia termomodernizacyjna czy Fundusze Europejskie dla Małopolski i innych województw.

Jako że potrzeby energetyczne dotyczą wszystkich, łatwiejszym staje się zebranie chętnych do współdzielenia instalacji elektrycznej w ramach spółdzielni, aniżeli jest to w przypadku innych sektorów działania spółdzielczego. Energetyka tworzy więc potencjał do zain-

teresowania ludzi ekonomią współdzielenia i tworzenia spółdzielni energetycznych, które potem mogą rozszerzać swoją działalność na inne obszary.³²

CoopTech Hub jest obecnie w trakcie koordynacji procesu zakładania spółdzielni energetycznej na osiedlu Jazdów w Warszawie. Projekt spółdzielni powstał podczas poszukiwań nowych modeli umożliwiających wdrożenie w życie wizji osiedla Jazdów zasilanego wyłącznie zieloną energią. Będzie to pierwsza miejska społeczność energetyczna będąca spółdzielnią i jednocześnie korzystająca z modelu obywatelskiego. W grupie inicjatywnej planującej założenie spółdzielni rozważany jest też model prosumenta wirtualnego. Prosument wirtualny energii odnawialnej to podmiot wytwarzający energię w jednej lokalizacji, a konsumujący ją w innej. Jednocześnie konsumpcja ta traktowana jest jako zużycie własne. Innymi słowy, spółdzielnia Otwarty Jazdów będzie nabywać zieloną energię wytworzoną gdzie indziej w procesie wirtualnej dystrybucji. Gdy zostaną wdrożone oczekiwane zmiany w prawie dotyczące terytorialnego ograniczenia spółdzielni energetycznych, spółdzielnia Otwarty Jazdów ma poszerzyć swoje działania również o produkcję zielonej energii na miejscu.

8 grudnia 2023, w trakcie świętowania dziesiątych urodzin Otwartego Jazdowa, odbyło się walne, założycielskie zgromadzenie miejskiej spółdzielni energetycznej. Jej rejestracja i rozwiązywanie potencjalnych problemów natury prawnej odbywać się będzie przy wsparciu prawników z organizacji Client Earth. Spółdzielnia będzie kolejnym krokiem do wzmocnienia jazdowskiej społeczności, bo, oprócz zakupów czy wytwarzania energii, umożliwi również wspólne, społecznościowe podejmowanie działalności gospodarczej. Mamy nadzieję, że ten przykład oddolnego zaangażowania w sektor energetyczny będzie inspirować innych do podążania podobną ścieżką.

---

32 Więcej o społecznościach energetycznych w naszych publikacjach: zob. CoopTech Hub, Enercode, Urząd Miasta Krakowa, *Krakowska energetyka obywatelska*, CoopTech Hub, Warszawa 2023, <https://www.hub.coop/publikacja/krakowska-energetyka-obywatelska/>; Nina Józefina Bąk, Tomasz Chmiel, Weronika Grzejszczak, Bartłomiej Kupiec, Rafał Krenz, Michał Szymczuk, *Manual Społeczności Energetycznych*, CoopTech Hub, Warszawa 2022, <https://www.hub.coop/publikacja/manual-spolecznosci-energetycznych/> [dostęp 08.12.2023].

Część 2

Akademia Miejskiej Odporności GZM

Jak pracowaliśmy

Akademia Miejskiej Odporności dla mniejszych gmin GZM-u (poniżej 100 tys. mieszkańców) przeprowadzona została w dwóch etapach. Pierwszy etap odbył się w Metrolabie GZM w Katowicach w formie warsztatów dla reprezentantów i reprezentantek gmin. W warsztatach wzięło udział 9 gmin: Mikołów, Bieruń, Piekary Śląskie, Tarnowskie Góry, Czeladź, Mysłowice, Będzin, Siemianowice Śląskie oraz Sosnowiec. Najpierw odbyła się część wykładowa z trzema wykładami ekspertów i ekspertek z CoopTech Hub – materiał z wykładów przedstawiony został w poszerzonej wersji w części 1 niniejszego podręcznika. Następnie przeprowadziliśmy warsztaty z mapowania lokalnych potencjałów, które posłużyły nam jako punkt wyjścia do zbierania informacji o możliwościach każdej z obecnych gmin i stojących przed nimi wyzwaniach.

W kolejnym etapie wyłonione zostały gminy, które wzięły udział w pogłębionych warsztatach połączonych z wizytami studyjnymi. Wybrane gminy w najbardziej wielobranżowy i wielowątkowy sposób zmapowały swoje zasoby i wykazały się największą inicjatywą do budowania miejskiej odporności.

W tej części projektu wzięły udział następujące gminy: Bieruń, Piekary Śląskie, Siemianowice Śląskie oraz Tarnowskie Góry. Spotkania przeprowadzone w gminach w ramach Akademii Miejskiej Odporności obejmowały warsztaty dla pracowników i pracowniczek urzędów miejskich oraz osobne warsztaty dla przedstawicieli i przedstawicielek miejscowej społeczności. W spotkaniach uczestniczyły m.in. osoby związane z miejscowymi instytucjami kultury, osoby aktywistyczne, seniorzy i seniorki z uniwersytetów trzeciego wieku oraz miejscowa młodzież.

Podczas każdego ze spotkań rozmawialiśmy o koncepcji miejskiej odporności, sile potencjału mniejszych miast, propozycji spółdzielni rozwojowych jako wehikułów inwestycyjnych oraz metodologii mapowania lokalnych zasobów. Następnie odbywały się dyskusje, w których miejska odporność była osadzana w lokalnych realiach tak, aby każda z gmin wypracowała na nią własny przepis.

Podczas Akademii Miejskiej Odporności główną używaną przez nas metodologią była, opisana przez nas w części 1 tego podręcznika, mapa zasobów, którą w CoopTech Hub nazywamy „koniczynką”. Poniżej znajdują się cztery kategorie zasobów, które wspólnie z mieszkańcami i mieszkankami mapowaliśmy podczas warsztatów Akademii Miejskiej Odporności. To z nich wyciągnęliśmy wnioski dotyczące kierunków rozwoju miejskiej odporności w każdym z miast.

Z każdego ze spotkań sporządzono dokładne notatki. Poniżej znajdują się szczegółowe narracje miejskiej odporności wypracowane podczas warsztatów w gminach biorących udział w Akademii Miejskiej Odporności. Gminy te zostały przedstawione alfabetycznie. Wśród opisów znajduje się kontekst: podstawowe informacje o każdej z gmin, podsumowanie strategii rozwoju na najbliższe lata, powiązanie strategii z miejską odpornością, opis zmapowanych zasobów każdej z nich oraz nasze wnioski z opisem możliwych kierunków rozwoju ku bardziej odpornym społecznościom i gospodarkom lokalnym. Opisy poszczególnych gmin utworzono wedle jednego schematu. Szczegółowość omówienia poszczególnych obszarów zależy od ilości uwagi, jaką każdemu z nich poświęciły goszczące nas gminy oraz przeanalizowaniu przez nasz zespół zasobów tychże obszarów pod kątem możliwości budowania na nich miejskiej odporności.

Bieruń

Kontekst

Bieruń to gmina o ponad 600-letniej historii miejskiej i niewiele ponad 19-tysięcznej populacji, położona przy granicy województwa śląskiego i małopolskiego. Bieruński Żabi Kąt, będący częścią rozległego Żabięgo Kraju, słynie z istniejących do dzisiaj licznych zbiorników i cieków wodnych. Patronem miasta jest św. Walenty, któremu poświęcone jest także XVII-wieczne sanktuarium. Ten najważniejszy zabytek Bierunia jest przez mieszkańców i mieszkanki czule nazywany „Walencinkiem”. Drugim kluczowym miejscem dla lokalnej społeczności jest grobla, będąca pamiątką po największym stawie rybnym na Śląsku. Jest to ważne miejsce, wspomniane też w miejscowej legendzie o utopcach – podstępnych stworzeniach wodnych z wierzeń słowiańskich. Zarówno patronat św. Walentego, jak i powiązania z utopcami są widoczne w tkance miejskiej oraz w budowaniu lokalnej tożsamości w Bieruniu. Mimo niewielkiej powierzchni Bieruń posiada liczne zasoby środowiskowe i kulturowe, takie jak zabytkowa grobla, mini-arboretum, hałdy Paciorkowców, sanktuarium św. Walentego, rynek, Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji), Bieruński Ośrodek Kultury. Bardziej szczegółowy opis potencjału, zasobów miasta i stojących przed nim wyzwań oraz ich znaczenia dla budowania miejskiej odporności znajduje się poniżej.

Strategia rozwoju miasta Bierunia 2035

W Strategii rozwoju miasta Bierunia 2035 zwrócono uwagę na konieczność restrukturyzacji gospodarki związaną z zaplanowanym odejściem od dominującej roli górnictwa do 2035 roku. Na ten rok zapowiadane jest zatrzymanie działalności wydobywczej

w regionie. Planuje się poszerzenie niezwiązanej z górnictwem bazy ekonomicznej oraz nadanie większego znaczenia polityce społecznej. W obliczu zagrożenia dla spójności przestrzennej związanego z budową trasy S1, proponuje się rozszerzenie lokalizacji usług administracyjnych i społecznych o rejon drogi ekspresowej i stworzenie nowego ośrodka usługowego³³. Kolejnym zagrożeniem przedstawionym w analizie SWOT jest zanieczyszczenie powietrza, które, choć wynika z krajowej polityki gospodarczej, wymaga działań lokalnych. W Bieruniu działania te skupiają się na promowaniu niskoemisyjnego transportu i wprowadzeniu zakazu wykorzystywania ogrzewania na paliwo stałe w nowych budynkach, a także na realizacji krajowego programu „Czyste Powietrze”. Ponadto planuje się lepsze wykorzystanie potencjału zabytków, lokalnego dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w procesach rozwojowych³⁴.

Cele strategiczne obejmują unowocześnienie gospodarki poprzez wysoką podaż terenów dla działalności gospodarczej oraz atrakcyjnych miejsc zamieszkania. Kluczowe są również działania na rzecz dostosowywania kompetencji mieszkańców i mieszkanek do zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej, współpraca z instytucjami biznesu i placówkami edukacyjnymi w tym celu, a także zapewnienie poziomu przedsiębiorczości wspierającego stabilny rozwój gospodarczy. **Kompetencje zarówno mieszkańców i mieszkanek, jak i samej gminy muszą być jak najbardziej elastyczne, aby w jak najefektywniejszy sposób odpowiadać na kryzysy.**

W kontekście środowiska naturalnego planuje się: kompleksowy program zagospodarowania terenów pokopalnianych, nacisk na małą retencję, podniesienie standardu zagospodarowania terenów zielonych oraz zabezpieczenie miasta przed klęskami żywiołowymi, w tym powodzią, oraz przed ryzykiem wystąpienia szkód górniczych.

---

33 „Nasuwa się sugestia, by dotychczasowe działania związane z lokalizacją usług administracyjnych i społecznych w sąsiedztwie przebiegu drogi ekspresowej S1 poszerzyć o nowe formy zagospodarowania na cele gospodarcze, a w tym na usługi komercyjne. Taki nowy ośrodek usługowy mógłby być miejskim obszarem strategicznej interwencji, który silnie zwiąże Stary i Nowy Bieruń, tworząc pomost/węzeł pomiędzy istniejącymi układami osadniczymi. Decyzje te powinny znaleźć odzwierciedlenie w rozwiązaniach planistycznych związanych z zagospodarowaniem przestrzennym”. Za: Aleksander Noworól Konsulting, *Strategia Rozwoju Miasta Bierunia 2035*, 28 października 2021, s. 6.

34 Aleksander Noworól Konsulting, *Strategia Rozwoju Miasta Bierunia 2035*, 28 października 2021, s. 6-7.

Obejmując obszary strategicznej interwencji, planuje się rewitalizację różnych obszarów, m.in. Paciorkowca, zbiornika Łysina, rejonu dworca w Bieruniu Nowym oraz osiedli mieszkaniowych Chemików i Homera oraz ulic Węglowej i Granitowej. Bezpieczeństwo i satysfakcja mieszkańców mają być zapewnione poprzez sprawne zarządzanie miastem, z włączeniem lokalnej społeczności oraz organizacji pozarządowych w ten proces oraz przez promocję potencjału i osiągnięć Bierunia.

W duchu sprawiedliwej transformacji planuje się stworzenie kompleksowego programu przemiany społeczno-gospodarczej i przestrzennej, zapewnienie wysokich standardów bezpieczeństwa socjalnego dla osób tracących pracę w górnictwie, racjonalną politykę mieszkaniową oraz programy przekwalifikowania i kształcenia ustawicznego.³⁵

Strategia rozwoju miasta a miejska odporność

Działania planowane w Bieruniu w dużej mierze pokrywają się z ideą stojącą za Akademią Miejskiej Odporności. Budowanie elastycznych kompetencji osób zamieszkujących gminę czy też rekultywacja terenów wartościowych z punktu widzenia środowiskowego są nieodłącznymi elementami budowania miejskiej odporności.

Zacząć należy od rosnącego znaczenia polityki społecznej, która, podobnie do miejskiej odporności, zapewnia wsłuchanie się w miejscowe potrzeby w skuteczniejszy sposób. Szczególnie w obliczu zanikającego przemysłu górniczego i potrzeby sprawiedliwej transformacji zastosowanie rozwiązań wychodzących do lokalnej społeczności i jej potrzeb staje się kluczowe. Budowa alternatywnej i bardziej zaangażowanej społecznie bazy ekonomicznej oraz elastycznych kompetencji mieszkańców i mieszkańek również zawierają się w idei miejskiej odporności oraz w koncepcji spółdzielni rozwojowych.

Mała retencja, czyli lokalne gromadzenie wody w niewielkich zbiornikach, jest kluczowym aspektem budowania odporności na kryzys klimatyczny oraz na klęski żywiołowe. Jest to stosunkowo niedrogie rozwiązanie, które zazwyczaj nie wymaga większych interwencji, a badania wskazują na jego skuteczność³⁶. W przypadku Bierunia tworzenie zbiorników małej retencji mogłoby być powiązane z inwestycjami

---

35 Ibidem, s. 11–21.

36 Gdańskie Wody, *Czym jest mała retencja?*, <https://www.gdmel.pl/mala-retencja>.

w historyczny oraz ważny dla lokalnej tożsamości teren grobli, tj. wzbogacenie terenu mini-arboretum. Co więcej, w Bieruniu mała retencja dodatkowo łączy się z narracją o Żabim Kraju i historią o utopcach. Warto łączyć takie wątki, aby budowanie miejskiej odporności było rozumiane jako coś więcej niż zestaw gospodarczych i ekologicznych rozwiązań. Dobrze opowiedziana historia i połączone wątki przyciągają uwagę i angażują społeczność.

Teren Paciorkowców, wspomniany w dokumentach strategicznych jako jeden z obszarów, które mają być poddane rewitalizacji, był również ważnym elementem dyskusji z bieruńską społecznością podczas warsztatów Akademii Miejskiej Odporności. Społeczność postrzega Paciorkowce jako teren z wielkim potencjałem rekreacyjnym, środowiskowym oraz znaczący w kontekście budowania tożsamości. Więcej informacji o tym miejscu i o marzeniach z nim związanych znajduje się w podrozdziale o wnioskach dla Bierunia płynących z Akademii Miejskiej Społeczności.

Mapa zasobów

PRZESTRZENIE

- Sanktuarium św. Walentego (tzw. „Walencinek”) to jedyny w powiecie bieruńsko-lędzińskim drewniany kościół o wielowiekowych tradycjach odpustowych. Dla podkreślenia mocno zakorzenionego kultu patrona św. Walentego świątynia została w 2015 r. wyniesiona do godności sanktuarium archidiecezjalnego. W ołtarzu głównym znajdują się dwa obrazy św. Walentego, które można ze sobą zamieniać za pomocą wbudowanego mechanizmu, który odwraca kolejność ich ekspozycji.
- Jezioro Łysina i kąpielisko to popularne miejsce wypoczynku dla Ślązaków, głównie z Tychów i powiatu bieruńsko-lędzińskiego. Jezioro zasilane jest przez wody podziemne oraz deszczówkę. Znajduje się w zachodniej części Bierunia.
- Mały ogród botaniczny (mini-arboretum) powstał w 2015 roku w dzielnicy Bijasowice. Jest to park zagospodarowanej zieleni otoczonej ścieżkami spacerowymi i rowerowymi o powierzchni 5 hektarów. Składa się z siedmiu ogrodów tematycznych. Są to: kolekcja drzew rodzimych, alpinarium, rośliny wrzosowate,

rośliny runa (w tym paprocie), ogród różany, trawy oraz sensoryczny ogród barw i zapachów. Dodatkowym elementem kojącym jest szum traw. Park został wyposażony w lampy solarne, które nie wymagają zasilania zewnętrznego, a także w ławeczki i tablice edukacyjne.

- Paciorkowce to pięć hałd kopalnianych w kształcie ściętych stożków, które położone są w północnej części Bierunia Nowego. Obecnie są to nieużytki, które mają duży potencjał stać się atrakcyjną przestrzenią przyciągającą osoby z całego regionu. Dla tego terenu w 2015 roku sporządzono opracowanie, z którym można zapoznać się na stronie urzędu. Zakłada ono stworzenie na Paciorkowcach przestrzeni parkowo-rekreacyjnej składającej się ze strefy wypoczynkowej, strefy rekreacyjnej na stawie (wraz z elementami małej architektury – podestami), wypożyczalni kajaków, sieci ścieżek pieszo-rowerowych, stacji kolejowej, podestów widokowych na szczycie hałd i pola namiotowego. Taka inwestycja przekracza możliwości finansowe Bierunia. Teren ten ma już obecnie walory przyrodnicze. Na hałdach rośnie rzadka roślina, dogłędka nastroszona (*Grindelia squarrosa*), czyli rodzaj żółto kwitnącej byliny z rodziny astrowatych. Pierwsze jej stanowisko w Polsce znaleziono w 2012 r. właśnie na zboczach Paciorkowców³⁷.
- Skwer Miast Partnerskich, otwarty we wrześniu 2023 roku, służy celebracji współpracy Bierunia z innymi miastami. Znajduje się tam mural przedstawiający obejmujących się utopca i niedźwiedzia, który jest uhonorowaniem 25-lecia partnerstwa z Morawskim Berounem. Na skwerze można korzystać z inteligentnych tężni solankowych³⁸. Znajduje się tam również drogowskaz z nazwami miast partnerskich i zapisaną ich odległością od Bierunia. Najbliżej jest do Morawskiego Berouna – 125 km, do Ostroga – 530 km, do Gundelfingen – 850 km, do Meung-sur-Loire we Francji – 1290 km. W 2023 r. w okresie jesiennym teren zyskał na atrakcyjności dzięki dokonany nasadzeniom. Rośliny zostały ustawione w dużych grupach, tak aby współgrały, naśladując naturalne środowisko. W efekcie wprowadzenia różnorodnych gatunków teren stał się bardziej przyjazny dla fauny i flory.

---

37 *Grindelia squarrosa*, https://atlas-roslin.pl/gatunki/Grindelia_squarrosa.htm [dostęp 06.12.2023].

38 Relację z otwarcia można obejrzeć na kanale Miasto Bieruń w portalu YouTube: *Mamy Skwer Miast Partnerskich*, 18 września 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=JvlbIOJukdE> [dostęp 04.12.2023].

- „Ogród Cienia” (prywatny ogród pana Grzegorza Plewnioka z Urzędu Miasta Bierunia) daje możliwość rozmnożenia rosnących tam roślin i posadzenia ich w publicznie dostępnych miejscach, na przykład na osiedlach.
- Cyfrowa przestrzeń Bierunia, w tym duża aktywność miejskich instytucji w mediach społecznościowych, np. profil miasta na Facebooku, grupy mieszkańców w mediach społecznościowych, kanał Muzeum Miejskiego (w organizacji) na YouTube (seria filmów o Bieruniu).

Inne miejsca: rynek, historyczna grobla, OSP, biblioteki, kościoły, szkoły, dwie hale sportowe, park z tężniami, miasteczko ruchu drogowego, Centrum Sportowe Homera „Adrenalina”, świetlice środowiskowe, domy kultury (Remiza, Gama, Jutrzenka), tor treningowy Ninja Warriors, dom seniora, klub seniora, kluby sportowe specjalizujące się w sztukach walki, boiska. W kościele św. Bartłomieja znajduje się ruchoma szopka, która zachwyca swoim pięknem, aż do dnia św. Walentego.

ORGANIZACJE / INSTYTUCJE

- Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji) zostało uruchomione w 2018 roku. Zrodziło się z potrzeby zachowania i pielęgnowania lokalnej historii oraz tradycji kulturowej. Powstało z potrzeby mieszkanki i mieszkańców, aby zgromadzić, przechowywać, a następnie udostępniać zabytki kultury, dokumenty i fotografie mówiące o dziejach i kulturze Bierunia. Służy upowszechnieniu wiedzy, którą zgromadzili pasjonaci tego ponad 600-letniego miasta. Celem działań muzeum jest budowanie wizerunku Bierunia oraz integrowanie mieszkańców i mieszkanki wokół ich tożsamości. Jak wskazuje nazwa, muzeum jest w procesie organizacji. Instytucja zgromadziła w swoich zbiorach ponad 2000 eksponatów dokumentujących dziedzictwo kulturowe Bierunia. Muzeum prowadzi bogatą działalność wystawienniczą. Od 2018 do 2023 roku instytucja przygotowała i udostępniła dziesięć wystaw czasowych: „Mieszkańcy Bierunia na początku XX w. w fotografii ks. Mateusza Bieloka”, „Bieruńskie utopce w twórczości Romana Nygi”, „Górny Śląsk niemiecki czy polski? Bieruń w latach 1918–1922”, „Ku pamięci... Śladami powstańców w Bieruniu”,

„Spacerem po Bieruniu”, „Groby wojenne w Bieruniu”, „Tradycyjne pożywienie na ziemi pszczyńskiej”, „Rośliny w kulturze ludowej ziemi pszczyńskiej”, „Obrzędowość doroczna na ziemi pszczyńskiej”, „Made in Bieruń”, „Kod Kulturowy Ziemi Pszczyńskiej”³⁹, „Bieruń od podszewki”, „O skok utopca stąd”, „Zakotwicz się w Bieruniu”, „W Bieruniu na grubie”, „Gwaroznawcy” oraz „Route 44”.

- Zespół Folklorystyczny „Nowobierunianki” działa nieprzerwanie od 1991 roku. Początkowo działał pod patronatem miejscowego Koła Gospodyń Wiejskich „Porąbek”. Repertuar zespołu stanowią pieśni pszczyńskie, Górnego Śląska, a także kolędy, kantyczki i inscenizacje ludowe obrzędów i zwyczajów śląskich (np. Nocy Świętojańskiej), wszystkie będące owocem żmudnych poszukiwań środowiskowej tradycji pieśniarskiej. Zespół spotyka się w Bieruńskim Ośrodku Kultury. Uczestniczy w międzypokoleniowych projektach, takich jak „Moja oma i ja”, w ramach którego odbywały się wizyty zespołu w przedszkolach.
- Regionalny Zespół Dziecięcy Pieśni i Tańca „Ziemia Bieruńska” działa przy Szkole Podstawowej nr 3 im. Orła Białego pod patronatem Bieruńskiego Ośrodka Kultury. W zespole tańczy i śpiewa ponad 50 osób w pięciu grupach wiekowych. Są to dzieci i młodzież z przedszkoli i szkół podstawowych. Podczas zajęć dzieci i młodzież poznają kroki i figury taneczne polskich tańców narodowych i regionalnych, przyśpiewki i pieśni ludowe, charakterystyczne stroje oraz tradycje ludowe różnych regionów polskiego folkloru.
- Zespół „Bierunianki” powstał w 1987 roku i początkowo działał przy Polskim Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów w Bieruniu. Założycielką zespołu była pani Maria Botor. Zespół śpiewa pieśni ziemi śląskiej, wykonuje skecze, prezentuje obrzędy i zwyczaje śląskie. „Bierunianki” występują na imprezach plenerowych i wydarzeniach okolicznościowych, które organizowane są w mieście.
- Uniwersytet Trzeciego Wieku powstał w Bieruniu z myślą o aktywizacji intelektualnej osób, które zakończyły swoją działalność zawodową. Słuchaczem lub słuchaczką może być każda osoba

w wieku ponad 50 lat zamieszkała w Bieruniu bądź w okolicy, która zakończyła działalność zawodową i jest zainteresowana dalszą edukacją i szeroko pojętą aktywnością. Do uniwersytetu można dołączyć niezależnie od stopnia wykształcenia.

Inne organizacje i instytucje: chóry parafialne, turnieje piłkarskie, siatkówki plażowej, szachowe, skatowe, modelarskie oraz petanque, Festiwal Filmów Amatorskich im. Leona Wojtali w Bieruniu, Dni Teatru, Bieruński Ośrodek Kultury, Bieruński Teatr Kulturalny, Klub Maluszka (przestał funkcjonować w czasie pandemii COVID-19, ale uczestnicy i uczestniczki warsztatów podkreślili, że chcieliby jego wznowienia), Spółdzielnia Usługowo-Handlowa Jedność.

ZASOBY

- Utopce związane są z terenem nazywanym „Żabim Krajem”, którego częścią jest powiat bieruńsko-lędziński, w tym z nieistniejącym już Wielkim Stawem Bieruńskim. Według wierzeń utopce to duchy zrzucone z nieba, zamieszkujące tereny podmokłe. Utopce przyjmowały różne postacie: zwierząt, ludzi, półludzi oraz elementów przyrody nieożywionej. Natura utopców często wykorzystywana
- była jako pretekst do robienia przeróżnych żartów. Utopiec (tak też go nazywano) był i jest przedstawiany na różne sposoby. W jednej z wersji jest to skrzat z czerwoną czapką i żabimi stopami. Mosiężne rzeźby utopców wykonane przez Stanisława Hochuła można oglądać na bieruńskim rynku.
- „Zielony Budżet Miasta” to lokalna inicjatywa działań partycypacyjnych, służących diagnozowaniu potrzeb społecznych. Szczególnie ciekawy jest „zielony budżet obywatelski”, do którego można zgłaszać projekty z obszaru zieleni (nasadzenie roślinności na terenach zieleni miejskiej oraz renowacja istniejących terenów zieleni) przed corocznym budżetem obywatelskim. Projekty, które nie zostaną wybrane, mają drugą szansę w ramach ogólnego budżetu obywatelskiego.
- Podcast lokalny „Zakochaj się w Bieruniu”⁴⁰ to profesjonalnie prowadzony miejski podcast poświęcony lokalnej historii. Można w nim posłuchać o: działalności strażaków, legendach o utopcach, muzyce organowej, wydarzeniach sportowych, działaniach świątecznych (np. jak zrobić wielkanocną palmę), walorach zieleni w mieście, obchodach walentynek czy o historii „Walencinka”.
- „Bieruńskie Portrety” to muzealny cykl, w którym opisywani są wybrani mieszkańcy miasta.
- „Zwiedzamy Bieruń” to cykl filmowy realizowany przez Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji), w ramach którego do 2023 r. powstało 14 odcinków opowiadających o interesujących obiektach historycznych Bierunia.⁴¹

---

40 Podcast „Zakochaj się w Bieruniu” dostępny jest na platformie Spotify, <https://open.spotify.com/show/7Cbqe9Sbc1eOhTrOVqeCzq> [dostęp 08.12.2023].

41 Cykl filmowy „Zwiedzamy Bieruń” dostępny jest na platformie YouTube, <https://www.youtube.com/channel/UCYs0sOPs7PwnZtDCbpNm9AQ>.

- Twórcze podejście do opowiadania o swojej historii. Bieruń ciekawie korzysta z sąsiedztwa z województwem małopolskim, na przykład używając hasła „Most Cudów nad Wisłą – wjeżdża się na kole, wyjeżdża się na rowerze”. Powiedzenie odnosi się do granicy między śląskim a polskim nazewnictwem, którą wyznacza Wisła. Dotyczy mostu nad Wisłą na drodze nr 44 (łączącej Śląsk z Małopolską), pomiędzy Bieruniem Nowym (gm. Bieruń) a Babicami (gm. Oświęcim). Wisła w przeszłości wyznaczała granicę państwa, Bieruń należał więc do terenów pogranicza.
- Udział w projekcie „Zaproś nas do siebie” (wymiana dobrych praktyk w kulturze – projekt realizowany przez Narodowe Centrum Kultury) oraz chęć brania udziału w kolejnych podobnych projektach.
- Bieruńskie palmy wielkanocne, w których skład wchodzi m.in.: kwitnące gałązki wierzby, leszczyny, kłujące gałązki jałowca pospolitego, sosny tureckiej, a także trzcina, bagno zwyczajne, kokocyna i bukszpan. Tworzeniu ich towarzyszą działania edukacyjne na temat roślin, prowadzone przez Muzeum Miejskie (w organizacji) Gwaroznawcy i gwaroznawczynie przychodzą do przedszkoli, żeby bawić się z dziećmi „trochę po polsku, trochę po śląsku”, brakuje jednak młodszych nauczycieli i nauczycielek śląskiego.
- Zakłady Danone – przed pandemią COVID-19 prowadzono w nich wolontariaty pracownicze, mogące stanowić punkt wyjścia do dalszego zaangażowania pracowników i pracowniczek fabryki w działania lokalne oraz zainspirowania innych przedsiębiorców.

Inne zasoby: warsztaty prowadzone przez Ochotniczą Straż Pożarną w Bieruniu, sąsiedztwo z Tychami: Tyska Podstrefa Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, w której ulokowane są duże tereny inwestycyjne.

WYDARZENIA I CELEBRACJE

- Wypiekanie całusków bieruńskich z okazji dnia świętego Walentego to pomysł Barbary Kałamały ze Spółdzielni Usługowo-Handlowej Jedność w Bieruniu, który zmienił się w tradycję. Bieruńskie całuski to biszkoptowe ciastka w kształcie ust z adwokатовym nadzieniem, polane czerwonym lukrem. Pojawiły się 20 lat temu i co roku, w ograniczonej liczbie, wracają z okazji odpustu św. Walentego, patrona miasta. Zawsze wypieka się ich tylko 700 sztuk. Są wyjątkową atrakcją i stały się nieodłącznym elementem świętowania tego wyjątkowego odpustu. Całuski można kupić w lokalnych sklepach.
- Obchody odpustu ku czci św. Walentego to duże, bo trwające kilka dni, wydarzenie, które odbywa się w całym mieście. Odpust nazywany jest również „Walentynkami po bieruńsku”.
- Bieruński Bieg Utopca to inicjatywa promująca zdrowy tryb życia oraz aktywne formy wypoczynku. Nie tylko integruje środowisko biegaczy, ale także wspiera Wielką Orkiestrę Świątecznej Pomocy. Pierwszy bieg odbył się w 2015 roku. Bieg odbywa się na dwóch dystansach: 17 km (bieg główny) oraz 5 km (bieg i nordic walking).
- „Wakacje z utopcami” i „Wakacje z ujkami” to międzypokoleniowe wakacyjne projekty Muzeum Miejskiego (w organizacji), które zakorzenione są w miejscowej historii. Słowo „ujki” pochodzi od miana, które przyłgnęło do mieszkańców Bierunia Starego, a zostało nadane przez sąsiadów. Ma oznaczać liczne (i często zawile) koligacje rodzinne, wynikające z zawierania małżeństw w bliższym i dalszym pokrewieństwie.
- Spacery „Odkrywamy Bieruń” realizowane przez Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji), m.in: „Na tropie Setnika”, „Bieruńskie krzyże i kapliczki”, „Tajemnice bieruńskiej starówki”, „Groby wojenne w Bieruniu”, „Cmentarz Żydowski w Bieruniu”, spacery przyrodnicze po Arboretum, Grobli Kopańskiej i bieruńskich Paciorkowcach.

Inne wydarzenia i celebracje: Piknik z okazji Dnia Dziecka, Dni Bierunia, dożynki, święta osiedlowe (w części blokowej festyny osiedlowe, trzy lub cztery rocznie), spacery historyczne z muzeum (np. szlakiem bieruńskich czeladników, w tym do rzemieślniczej Spółdzielni Usługowo-Handlowej Jedność), jarmark bożonarodzeniowy, rodzinny rajd rowerowy.

Wnioski

Bieruń jest miastem o bardzo silnej tożsamości, którą kultywuje i widzi w niej wartość. Tożsamość ta odnosi się do dwóch tradycji: chrześcijańskiej (skupionej wokół kultu patrona miasta, św. Walentego) oraz ludowej (skupionej wokół legend o utopcach). W mieście czuć dumę z 600-letniej historii miasta oraz z jego 30-letniej niezależności jako gminy (od kiedy Bieruń oddzielił się od Tychów).

„Most Cudów” czeka na oficjalne nadanie mu tej nazwy. Obecnie jest to dla osób nie znających historii miasta jedynie zwykły most na drodze przelotowej.

Wsparcia wymagają również działania osób mówiących gwara, które w większości wywodzą się ze starszego pokolenia. Bieruń to miejsce, dla którego ważnym elementem jest kultywowanie śląskości w postaci troski o żywot języka.

Bolesnym momentem w historii miasta były powodzie: w 1997 r. w Czarnuchowicach, a w 2010 r. w dzielnicy Nowego Bierunia – Bijasowicach. Te trudne doświadczenia stały się elementem miejskiej tożsamości. Formą uczczenia tragedii mogłoby być kultywowanie działań wokół bezpieczeństwa wodnego oraz adaptacji do zmian klimatu – bierunianie i bierunianki wiedzą, czym jest siła żywiołu, więc tematy z nią związane nie są dla nich abstrakcyjnymi rozważaniami.

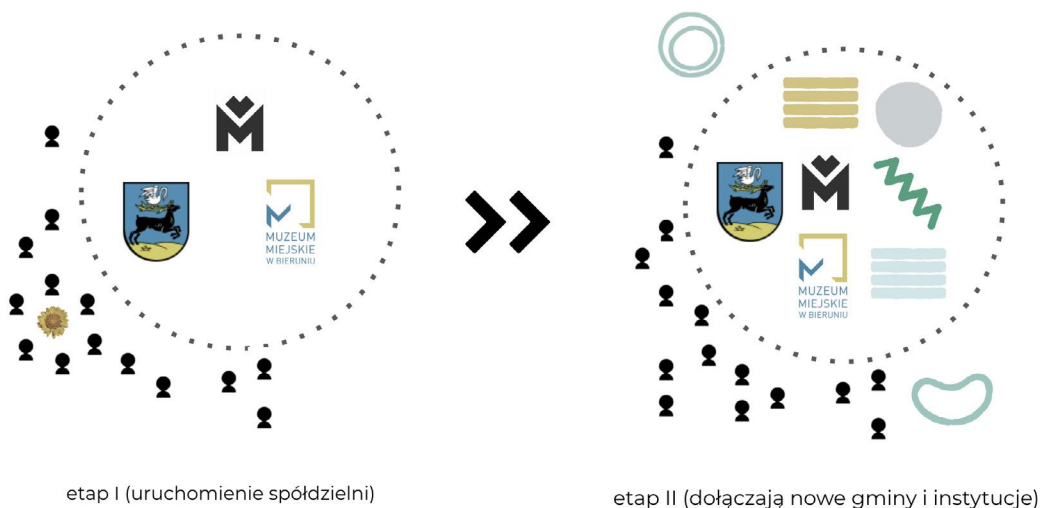
W tym niewielkim mieście czuć mocno energię społeczną. Jest dużo aktywnych osób, zwłaszcza wśród ludzi starszych, którzy chętnie angażują się w działania międzypokoleniowe. Są oni też nieocenionym źródłem wiedzy o przeszłości i ciekawych inicjatywach, które niegdyś były elementem życia miasta. Przykładem jest tutaj, nieistniejące już, dawne ogrodnictwo należące do PKP, w którym uprawiano kwiaty. Mieściło się ono obok stacji kolejowej w Nowym Bieruniu. Sadzonki wykorzystywano do dekoracji i upiększania przestrzeni przy okolicznych dworcach PKP (również w Nowym Bieruniu). Obecnie budynek dworca należy do Miasta Bieruń. Po gruntownym remoncie pełni funkcję centrum przesiadkowego. Będzie tam działać m.in. Biuro Informacji Turystycznej prowadzone przez Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji).

Mocną stroną Bierunia jest przykładanie dużej uwagi do zieleni. Widać to na przykładzie niewielkiego – lecz bardzo starannie zaprojektowanego i otoczonego opieką – mini-arboretum, które można potraktować jako projekt pilotażowy wprowadzający różne typy zieleni zarówno w poszczególnych częściach Bierunia (np. na osiedlach), jak i w innych miastach. Na miejscu kultywowana od pokoleń jest tradycja pszczelarska (prowadzone są warsztaty dla dzieci). To wszystko składa się na to, że Bieroń mógłby z powodzeniem stać się centrum przyrodniczo-edukacyjnym Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii.

Propozycja spółdzielni rozwojowej

Wyzwaniem dla miasta jest zagospodarowanie terenów przemysłowych (jak Paciorkowce) i innych nieużytków (jak tereny przy historycznej grobli). Tutaj z pomocą mogłaby przyjść GZM oraz inne gminy. Rekomendujemy powołanie spółdzielni rozwojowej GZM, która wspierałaby gminy w rewitalizacji nieużytków. Pilotaż takiego działania mógłby odbyć się w Bieruniu. Głównym obszarem działalności spółdzielni byłaby rekultywacja terenów przemysłowych, troska o bioróżnorodność i odpowiedzialne zarządzanie zielenią. Pierwszym jej zadaniem byłaby rekultywacja Paciorkowców. Proponujemy, aby nadać jej nazwę “Grindelia – spółdzielnia rozwojowa GZM” na cześć wspomnianej już, rzadkiej doглядki nastroszonej (*Grindelia squarrosa*), która tam rośnie.

Bieruńska spółdzielnia rozwojowa

Osoby założycielskie spółdzielni: GZM, Gmina Bieruń oraz Muzeum Miejskie (w organizacji) w Bieruniu. Powołuje się również grono doradcze, składające się z przedstawicieli i przedstawicielek organizacji społecznych oraz ekspertów i ekspertek właściwych dla spraw przyrodniczych. Określa się osobę, która będzie dbała o interes grindelii (dogłębki) oraz innych osób przyrodniczych. Osoby związane z muzeum będą odpowiedzialne za zatroszczenie się o stały kontakt z duchami miejsca.

Więcej o spółdzielniach rozwojowych w GZM w części 3 niniejszego raportu.

Piekary Śląskie

Kontekst

Piekary Śląskie to miasto na prawach powiatu o populacji 54,2 tys. osób i powierzchni 39,9 km², położone w środkowej części województwa śląskiego. Miasto boryka się ze spadkiem liczby ludności. W ostatniej dekadzie, tj. w stosunku do roku 2010, spadek populacji wyniósł 6,5% (czyli jest o 3,8 tys. mieszkańców i mieszkańek mniej). Nie brakuje tu jednak aktywnie zaangażowanych w rozwój miasta członków i członkiń lokalnej społeczności. Do najważniejszych lokalnych zasobów społecznych, kulturowych oraz środowiskowych należą Kopiec Wyzwolenia, Kalwaria Piekarska (XIX w.), liczne kluby sportowe, Park w Kamieniu, Miejski Dom Kultury, kino Zacisze oraz miasteczko rowerowe typu pumptrack. Ważnym miejscem na mapie lokalnej rewitalizacji jest osiedle Wieczorka. W związku ze znaczeniem religijnym Kalwarii Piekarskiej jest ona celem pielgrzymek, a same Piekary Śląskie są nazywane „duchową stolicą Górnego Śląska”. Miasto figuruje też na mapie obrzędowej Górnego Śląska.

Strategia rozwoju miasta Piekary Śląskie 2030+

Strategia rozwoju miasta Piekary Śląskie 2030+ została przygotowana na podstawie standardowej analizy potencjału i wyzwań stojących przed miastem, a także konsultacji z lokalną społecznością. Warto zaznaczyć, że pomimo spadającej liczby ludności, w Piekarach Śląskich przez ostatnią dekadę o 15% wzrosła liczba lokalnych firm.⁴²

---

42 *Strategia rozwoju miasta Piekary Śląskie 2030+, 2023, s. 9.*

Konsultacje z lokalną społecznością wskazały, że głównymi atutami Piekar Śląskich są: aktywni mieszkańcy i mieszkanki, lokalizacja w korytarzu autostrady A1 i liczne tereny zielone. Jako pozytywne aspekty mieszkania w Piekarach Śląskich wymienia się dostęp do placówek edukacyjnych, bogatą ofertę placówek kultury i rekreacji oraz dostępność komunikacji publicznej, jeśli jest potrzeba skorzystania z usług w innych miastach i gminach. Negatywne aspekty to jakość infrastruktury drogowej, niewystarczające możliwości podjęcia pracy lokalnie oraz zanieczyszczenie powietrza. Do zakresu usług, w których mieszkańcy i mieszkanki oczekują poprawy należą: niewystarczająco atrakcyjne miejsca wypoczynku i rekreacji, oferta i dostępność obiektów sportowych i rekreacyjnych, usługi rozrywkowe (np. klub, dyskoteka), usługi gastronomiczne, usługi opiekuńcze dla dzieci (np. żłobek, przedszkole) oraz usługi zdrowotne.⁴³

Na podstawie tych analiz wyznaczono trzy cele strategiczne dla Piekar Śląskich oraz odpowiadające im cele operacyjne.

Pierwszym celem strategicznym jest tworzenie miasta przyjaznego i kameralnego, które będzie atrakcyjnym miejscem zamieszkania. Ma to być osiągnięte poprzez zwiększanie dostępności usług publicznych i rynkowych wspierających funkcjonowanie mieszkańców, tworzenie funkcjonalnej, estetycznej i spójnej komunikacyjnie przestrzeni miasta, zwiększenie jakości i powszechnej dostępności walorów środowiskowych, uporządkowanie rozwoju funkcji mieszkaniowych, zgodnego z zasadami **miasta zwartego**, oraz dobrą komunikację z głównymi miastami GZM-u.

Drugim celem jest promowanie wysokiej aktywności i kreatywności mieszkańców i mieszanek, którzy tworzyć będą podwaliny nowoczesnego i partycypacyjnie zarządzanego miasta. Ma to być osiągnięte poprzez wspieranie silnego środowiska organizacji pozarządowych realizujących szeroki zakres przedsięwzięć na rzecz miasta i lokalnej społeczności, zachęcenie do udziału w procesach decyzyjnych i realizacji lokalnych polityk, kultywowanie odpowiedniego podejścia do przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa miasta, partnerskie nastawienie do grup narażonych na wykluczenie społeczne i wspieranie ich oraz rozwój aktywności zawodowych oraz kompetencji **społecznych i cywilizacyjnych** mieszanek i mieszkańców.

---

43 Ibidem, s. 22–23.

Trzecim celem jest stworzenie **miasta konkurencyjnej gospodarki** opierającej się na przedsiębiorczości mieszkańców oraz dogodnym usytuowaniu w GZM-ie. Ma to być osiągnięte poprzez: zwiększanie poziomu kompetencji przedsiębiorczych wśród mieszkanki i mieszkańcy, intensywne relacje międzysektorowe wspierające rozwój nowej gospodarki w mieście oraz **wysoki poziom zaangażowania przedsiębiorców w życie miasta**.⁴⁴

Strategia rozwoju miasta a miejska odporność

Tworzenie miasta kameralnego i funkcjonalnego według założeń pierwszego celu strategicznego Piekar Śląskich zależy od czynników podobnych do tych wpływających na poziom miejskiej odporności. Szczególnie ważną analogią jest używana w dokumencie strategicznym koncepcja miasta zwartej. Tak jak pisaliśmy we wstępie do tej publikacji, im mniejszy fizyczny i psychologiczny dystans między kluczowymi przestrzeniami i instytucjami dla lokalnej społeczności, tym wyższy poziom odporności na kryzysy. W przypadku Piekar Śląskich zarówno strona urzędowa, jak i lokalne instytucje kultury wykazują inicjatywę i chęć rozpoczęcia projektów, takich jak przyciągnięcie food trucków na stałe czy stworzenie nowych miejsc spotkań dla lokalnej społeczności. Bliska współpraca pomiędzy różnymi podmiotami wytwarzająca odpowiednią funkcjonalność i atmosferę w Piekarach Śląskich jest bardzo ważna w budowaniu miejskiej odporności.

Drugi cel zakłada kultywację nowoczesnego społeczeństwa, które dba o swoje otoczenie i jest wyposażone w odpowiednie kompetencje, aby radzić sobie z bieżącymi problemami i, co za tym idzie, kryzysami. Dążenie do takiego społeczeństwa jest niczym innym jak dążeniem do miejskiej odporności. Niewątpliwym zasobem Piekar Śląskich w tej kwestii jest aktywne zaangażowanie poszczególnych osób oraz organizacji i instytucji w sprawy miejskie. Wspólne budowanie kompetencji i odpowiedniego podejścia mieszkańców i mieszkanki do przestrzeni jest kluczowym elementem spełnienia tego celu.

Trzeci cel, jakim jest tworzenie miasta konkurencyjnej gospodarki, zakłada wysoki poziom zaangażowania przedsiębiorców w życie miasta, który należy promować i przywracać jako jedną z kluczowych

---

44 Ibidem, s. 28–30.

wartości. Z powodu deregulacji wynikających z polityki gospodarczej naszego kraju w ostatnich dekadach, przedsiębiorstwa przestały stanowić dla miast i gmin, w których funkcjonują, wartość społeczną. W świetle wszelkich kryzysów przywrócenie tej wartości powinno być priorytetem – tak aby lokalne biznesy miały pozytywny wkład w funkcjonowanie miasta, z którego korzystają.

Mapa zasobów

PRZESTRZENIE

- Kopiec Wyzwolenia położony jest w zachodniej części centrum Piekar Śląskich. Został usypany w latach 1932–1937 dla uczczenia 250 rocznicy przemarszu husarii polskiej króla Jana III Sobieskiego pod Wiedeń oraz 15 rocznicy przyłączenia wschodniej części Górnego Śląska do Polski. Jest symbolem walki o polskość i pamiątką walk powstańców śląskich. To najwyższy punkt w granicach miasta i obecnie funkcjonuje jako niezagospodarowana przestrzeń rekreacyjna, która – mimo oddalenia od centrum miasta – stanowi popularne miejsce spędzania wolnego czasu.
- Park w Kamieniu to podłużny park położony przy rzece Brynicy. W 2019 roku został gruntownie wyremontowany i dosadzono tam kilkaset drzew. Pojawiła się nowa infrastruktura rekreacyjna: boisko wielofunkcyjne, plac zabaw, park linowy, siłownia zewnętrzna oraz urządzenia do kalisteniki (na wniosek młodzieży). To popularne miejsce spacerów o każdej porze roku.
- Centrum Usług Społecznych (CUS) to przestrzeń prowadzona przez urząd miasta. Pełni funkcję przestrzeni otwartej dla lokalnej aktywności. Działa w dwóch lokalizacjach: przy ul. Kusocińskiego 4 oraz przy ul. Żwirki 23. W obu budynkach znajdują się biura, sale konferencyjne (mieszczące do 100 osób), sale komputerowe, pokój zabaw dla dzieci i pokoje spotkań (do 20 osób). Pomieszczenia są nieodpłatnie udostępniane organizacjom pozarządowym posiadającym siedzibę w Piekarach Śląskich i działającym na rzecz mieszkańców. Organizacje te, oprócz możliwości organizowania spotkań, konferencji i szkoleń, mogą korzystać również z komputerów, drukarek i telefonów. Dodatkowo w obiektach prezentowane są nagrody i prace organizacji. CUS pełni funkcję lokalnego inkubatora energii społecznej.

- Spółdzielczy Dom Kultury i Klub Spółdzielni Mieszkaniowej (SDK i Klub SM) mieszczą się w piętrowym pawilonie na osiedlu Buczka przy ul. Kazimierza Wielkiego 1 (SDK) oraz w budynku przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 83 (Klub SM). Są to żywe miejsca międzypokoleniowych spotkań. SDK posiada salę ze sceną, w której organizowane są jubileusze, koncerty, wydarzenia teatralne i spotkania gromadzące lokalną społeczność. Obiekt stał się przestrzenią dla takich działań, jak: projekt „Młodosfera Kulturalna”, taniec jumpstyle członków Atomic Destination Team czy nauka gry na skrzypcach metodą Suzuki. Działalność społeczna, oświatowa i kulturalna Spółdzielni Mieszkaniowej w Piekarach Śląskich była również inspiracją realizowanego wraz z Miejską Biblioteką Publiczną im. Teodora Heneczka w Piekarach Śląskich Festiwalu Aktywności Kulturalnej. Festiwal ten realizowany był w ramach działania „BLISKO”, programu Narodowego Centrum Kultury. Obecnie SDK i Klub SM wspierają Katowice i GZM w staraniach o uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2029.
- Podwórka „Nivea” to place zabaw na osiedlu Powstańców Śląskich oraz na osiedlu przy ul. Piotra Skargi, które zostały ufundowane przez firmę Nivea w ramach działań CSR⁴⁵ (po dwóch wygranych plebiscytach). Podwórka zostały wskazane jako przestrzeń z potencjałem, które można rozbudowywać.

Inne przestrzenie: Miejski Dom Kultury, otoczenie placówek oświatowych, MOSiR, stadiony i boiska, pumtrack, Park w Kamieniu, centrum handlowe Stary Zamet, bar Praha, osiedle Wieczorka, osiedle Manhattan, bazylika, Kalwaria Piekarska.

ORGANIZACJE/INSTYTUCJE

- Kino Zacisze działa w Miejskim Domu Kultury w Piekarach Śląskich przy ulicy Bytomskiej 73. Projekcje filmowe odbywają się codziennie. W repertuarze kina są najciekawsze premierowe tytuły, bajki dla najmłodszych oraz spotkania Piekarskiego Klubu Filmowego. Odbywają się tam również seanse

---

45 CSR (and. *corporate social responsibility*) – społeczna odpowiedzialność biznesu – strategia zarządzania, zgodnie z którą przedsiębiorstwa w swoich działaniach dobrowolnie uwzględniają interesy społeczne, aspekty środowiskowe czy relacje z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności z pracownikami.

przyjazne sensorycznie dla osób wrażliwych oraz w spektrum autyzmu, seanse z audiodeskrypcją dla osób z niepełnosprawnościami wzroku oraz z napisami dla osób z niepełnosprawnościami słuchu. W sali kinowej zainstalowana jest pętla indukcyjna dla osób korzystających z aparatów słuchowych. Dostępne są słuchawki wygłuszające oraz strefa wyciszenia.

- Spółdzielczy Dom Kultury (SDK) i Klub Spółdzielni Mieszkaniowej (Klub SM) to dwa miejsca na kulturalnej i animacyjnej mapie Piekar Śląskich, które w sposób atrakcyjny uzupełniają ofertę kulturalną podmiotów miejskich odpowiedzialnych za szeroko rozumianą kulturę w mieście Piekary Śląskie. Działalność społeczna, oświatowa i kulturalna Spółdzielni Mieszkaniowej w Piekarach Śląskich, realizowana w SDK i Klubie SM, jest skierowana przede wszystkim do spółdzielców SM, ale obsługuje wszystkich zainteresowanych ofertą. Prócz wydarzeń kulturalnych, takich jak koncerty, spotkania autorskie, wydarzenia teatralne, turnieje sportowe, wernisaże czy warsztaty oferuje szereg zajęć skierowanych do wszystkich grup wiekowych. W SDK i Klubie SM można uczestniczyć w takich zajęciach, jak: nauka gry na gitarze, angielski dla dzieci, dorosłych i seniorów, karate dla dzieci i młodzieży, mal-samaj – zajęcia oddechowe dla dorosłych i seniorów, zajęcia plastyczne dla dzieci, zajęcia taneczne dla dzieci i młodzieży, tenis stołowy, zumba, pilates, joga dla dzieci i dorosłych, sal-sation, nauka gry na skrzypcach, nauka gry w szachy, zajęcia z tworzenia mozaiki, nauka języka hiszpańskiego dla dzieci i dorosłych, zajęcia rękodzielnicze dla dzieci, młodzieży, dorosłych i seniorów (ArtMatka) i aikido.
- Młodosfera Kulturalna jest przestrzenią artystyczno-kulturalną rozwijaną i kształtowaną przez młodych twórców, animatorów kultury oraz osoby zaangażowane w działalność społeczną. W ramach cyklu „Inspirowane Młodymi” odbyły się dotąd dwa wydarzenia: panel dyskusyjny „Rozmowa o sztuce i tworzeniu” ze studentkami wydziału sztuki Uniwersytetu Opolskiego oraz „W dobrym TONie z TONatyle – ROZMOWA | KONCERT | JAM SESSION” – inicjatywa skupiona wokół zespołu TONatyle, współtworzonego przez absolwentów i uczniów bytomskiej szkoły muzycznej. Podjęcie współpracy z młodą fotografką Małgorzatą Miś zaowocowało sesją zdjęciową, do której zaproszona została lokalna grupa tancerzy jumpstyle. Wystawa

fotografii stanowiła element Festiwalu Aktywności Kulturalnej w Spółdzielczym Domu Kultury w Piekarach Śląskich. Działania Młodosfery związane są również z realizacją inicjatywy lokalnej miasta Piekary Śląskie, której moderatorem jest piekarska biblioteka. W ramach inicjatywy lokalnej koordynatorka projektu Młodosfera Kulturalna przeprowadziła warsztaty artystyczno-kulturalne w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych w Piekarach Śląskich. Efektem spotkań z młodzieżą szkolną oraz konkursu poetyckiego było powstanie antologii wierszy o młodości *Sfera wierszowana*. Ponadto nagrany został reportaż *O tożsamości młodych: społecznej, regionalnej, artystycznej*. Premiera filmu wraz z pokazem miała miejsce w Kinie Zacisze w Piekarach Śląskich. Inicjatywa wspierana była przez program „Spójnik”, realizowany w ramach starań Katowic i GZM o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2029.

Miejskie instytucje kultury:

- Miejski Dom Kultury w Piekarach Śląskich jest samorządową instytucją kultury powołaną w 1970 roku, w której skład wchodzi:
  - Miejski Dom Kultury przy ulicy Bytomskiej 73,
  - filia Miejskiego Domu Kultury przy ulicy Tarnogórskiej 49,
  - powstałe w 1996 roku Radio Piekary,
  - powstałe w 2015 roku Kino Zacisze.

Główna działalność MDK polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury. Od ponad 50 lat instytucja zajmuje się organizacją koncertów, recitali, spektakli teatralnych, spotkań autorskich, wystaw, przeglądów, festiwali oraz różnego rodzaju imprez plenerowych. Podtrzymuje tradycję lokalną, regionalną i narodową. Promuje polskie dziedzictwo narodowe. Realizowane zadania mają na celu stworzenie jak najlepszych warunków do wszechstronnego rozwoju mieszkańców poprzez kształtującą nawyki edukację kulturalną. W ramach swojej działalności MDK prowadzi m.in.: sekcję plastyczną Flek, Klub Turystyki Kwalifikowanej „be-loc”, zespół Piekarskie Klachule i sekcję skata sportowego.

- Ośrodek Kultury Andaluzja początkowo nosił nazwę „Dom Socjalny” i miał pełnić funkcję domu kultury przy Kopalni Andaluzja. W 1960 r. przekształcono go na Zakładowy Dom Kultury „Andaluzja”. Od razu zaczęły działać tam koła zainteresowań, zespoły i sekcje. 1 sierpnia 1997 roku dom kultury został przejęty przez Urząd Miasta Piekary Śląskie i przekształcony w Ośrodek Kultury Andaluzja (OK Andaluzja). OK Andaluzja może pochwalić się bardzo bogatą ofertą programową oraz koncertową. Piekarskie Wieczory Bluesowe, Progresywna Andaluzja – to koncerty zespołów grających rocka progresywnego. W ośrodku kultury odbyły się trzy edycje Międzynarodowego Festiwalu Perkusyjnego, młodzieżowe koncerty rockowe, dające możliwość młodym artystom na zaprezentowanie swojej twórczości przed publicznością. Organizowane są tam także liczne festiwale, wystawy oraz zajęcia stałe.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Teodora Heneczka w Piekarach Śląskich jest instytucją kultury działającą już przeszło 70 lat. W jej skład wchodzi Biblioteka Centralna, Izba Regionalna oraz 6 filii na terenie miasta w dzielnicach: osiedle Wieczorka (filia nr 1), Szarlej (filia nr 2), Kozłowa Góra (filia nr 3), Dąbrówka Wielka (filia nr 4), Brzeziny (filia nr 5) i Kamień (filia nr 6). W ofercie biblioteki jest duży wybór książek i czasopism w tradycyjnej drukowanej formie, książki mówione (audiobooki) oraz gry planszowe. Nacisk kładziony jest również na edukację dzieci i młodzieży z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, takich jak: tablety iPad, tablica interaktywna, drukarka 3D, długopisy 3D oraz okulary VR. W bibliotece funkcjonuje Młodzieżowy Klub Książki i Młodzieżowa Rada Biblioteczna. Piekarska biblioteka sprzyja inicjatywom mieszkańców, oferując możliwość organizowania wystaw indywidualnych: fotografii, grafiki, malarstwa czy rzeźby. Organizowane są również liczne spotkania autorskie i wydarzenia kulturalne. Poprzez działania Izby Regionalnej w Piekarach Śląskich biblioteka aktywnie włącza lokalną społeczność w proces zachowania pamięci o przeszłości miasta Piekary Śląskie. Biblioteka jest uczestnikiem Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, gdzie publikowane są najciekawsze zbiory Izby Regionalnej, aby zapewnić nieograniczony dostęp do lokalnego dziedzictwa kulturowego.

- Dzielnicowy Dom Kultury (DDK) w Piekarach Śląskich jest samorządową jednostką kultury, rozwijającą i zaspokajającą potrzeby kulturalne mieszkańców. Dom kultury powstał 1 października 1991 roku jako filia Miejskiego Domu Kultury. Od 1 stycznia 1992 roku DDK jest samodzielną jednostką organizacyjną. Działalność Dzielnicowego Domu Kultury polegająca na tworzeniu i upowszechnianiu kultury odbywa się w dwóch obiektach położonych w Brzezinach Śląskich przy ul. Roździeńskiego 99 oraz w Dąbrówce Wielkiej przy ul. Szymanowskiego 2b. Wielokierunkowa działalność zaspokajająca potrzeby mieszkańców opiera się w dużej mierze na sekcjach i kołach zainteresowań oraz na organizacji imprez plenerowych i wyjazdowych. Oferta zajęć organizowanych w jednostkach jest bardzo zróżnicowana, skierowana do różnych grup wiekowych, od najmłodszych po seniorów.
- Młodzieżowy Dom Kultury nr 2 wywodzi się z Ogrodu Jordankowskiego. Od 1974 roku działa jako Młodzieżowy Dom Kultury nr 2, rozszerzając swoją poprzednią działalność Domu Kultury Dzieci i Młodzieży nr 2. Aktualna działalność to podtrzymywanie tradycji i nadążanie za nowymi możliwościami. Młodzieżowy Dom Kultury nr 2 organizuje regularne imprezy promujące potencjał twórczy młodych piekarzan – Festiwal Artystyczny Dzieci i Młodzieży Szkolnej, konkurs recytatorski „Mały OKR”, konkursy plastyczne, plener „Kalwaryjskie Impresje”. To regularna organizacja urozmaiconego letniego i zimowego wypoczynku dzieci. Działania dominujące i wyróżniające placówkę na terenie miasta to zaś inicjatywy i projekty europejskie. W ich skład wchodzi liczne wymiany międzynarodowe, dzięki którym młodzież mogła zwiedzić europejskie kraje, szkolenia międzynarodowe dotyczące edukacji nieformalnej, w których bierze udział zarówno młodzież, jak i kadra, a także stała obecność uczestników wolontariatu europejskiego (EVS), którzy wspomagają, prowadzą zajęcia i inicjują niebanalne przedsięwzięcia, dzięki którym mieszkańcy i młodzież mają sposobność nauki języków obcych, poznawania nowych kultur i przede wszystkim nauki otwartości, tolerancji i akceptacji.

- Spółdzielnia socjalna „Zakątek Pomocy” to sprawnie zarządzana spółdzielnia socjalna, która może stać się elementem szerszego miejskiego ekosystemu. Oferuje usługi w zakresie opieki, sprzątanania i utrzymania terenów zieleni. Jej biuro znajduje się w Centrum Usług Społecznych przy ulicy Kusocińskiego 4. Została utworzona w 2017 roku przez Gminę Piekary Śląskie oraz Gminę Świerklaniec.
- Chór „Halka” Kozłowa Góra z Piekar Śląskich działa przy filii Miejskiego Domu Kultury w Kozłowej Górze. Powstał 11 listopada 1911 roku z inspiracji Franciszka Zająca, który był jego pierwszym prezesem. „Halka” skupiała w swoich szeregach prawie całą miejscową młodzież. Głównym celem śpiewaków w czasie zaboru pruskiego było rozbudzanie ducha narodowego wśród mieszkańców Kozłowej Góry przez krzewienie pieśni i kultury polskiej oraz działalność społeczna i polityczna. Obecnie chór posiada ogromny repertuar pieśni świeckich i kościelnych oraz ludowych. Uczestniczy w uroczystościach państwowych, kościelnych oraz innych imprezach odbywających się na terenie Piekar Śląskich, województwa śląskiego, w kraju i za granicami Polski. Wieloletnia działalność chóru zaowocowała licznymi wyróżnieniami, dyplomami oraz odznaczeniami.
- Chór im. Dąbrówki założony został jako Towarzystwo Śpiewacze im. Dąbrówki 12 listopada 1911 r. Zespół występuje w śląskich strojach ludowych, z repertuarem religijnym i świeckim. O wysokim poziomie artystycznym świadczy to, że chór występował w wielkich miastach Polski i Europy. Ponadto chór im. Dąbrówki bierze czynny udział w uświetnianiu uroczystości kościelnych, zwłaszcza świąt.
- Śląski Chór Górniczy Polonia Harmonia jest amatorskim chórem mieszanym, który powstał w 1912 roku. Obecnie zrzesza 35 osób różnych zawodów. Repertuar zespołu obejmuje kilkadziesiąt kompozycji. Są to utwory muzyki dawnej i współczesnej, jednak dominującą grupę stanowią utwory sakralne kompozytorów polskich i obcych, a także artystyczne opracowania muzyki ludowej, szczególnie śląskiej. Bogata działalność koncertowa i wysoki poziom artystyczny zespołu przynoszą nagrody i wyróżnienia zdobyte na przeglądach oraz konkursach.

Inne organizacje i instytucje: Radio Piekary, kościoły/parafie, kluby sportowe, Spółdzielnia Mieszkaniowa w Piekarach Śląskich (organizator działalności społecznej, oświatowej i kulturalnej realizowanej w SDK i Klub SM), Młodzieżowy Klub Książki, Piekarski Klub Filmowy DKF, stowarzyszenie Śląskie Klimaty (jednym z głównych członków jest Radosław Palacz, influencer z Piekar Śląskich), MOSiR, Biuro Organizacji Pozarządowych UM, lokalne organizacje pozarządowe, Urząd Miasta, dwa uniwersytety trzeciego wieku: Piekarski Uniwersytet Trzeciego Wieku działający przy Dzielnicowym Domu Kultury oraz Piekarskie Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku mający siedzibę w CUS Piekary Śląskie.

ZASOBY

- Zaangażowani mieszkańcy, w tym aktywna młodzież: inicjatywa Młodosfera (organizująca wydarzenia i aktywizująca lokalną młodzież), grupa taneczna Atomic Destination Team (mistrzowie świata w tańcu jumpstyle).
- Chęć do działania urzędników, którzy bezpośrednio stykają się z inicjatywami społecznymi ze względu na prowadzenie dwóch placówek CUS.
- Umiejętność pozyskiwania dofinansowań ze środków zewnętrznych (zarówno funduszy unijnych, jak prywatnych inwestorów).
- Liczne oddolnie organizowane kluby sportowe.
- Budżet obywatelski umożliwiający realizację ciekawych inwestycji działający od 2013 roku. Inicjatywa lokalna, w ramach której rozwijane są projekty kulturalne.
- Wierni i wierne przybywający do Kalwarii Piekarskiej.

WYDARZENIA I CELEBRACJE

Szczególnie mocno wybrzmiała podczas naszych warsztatów szeroka oferta wydarzeń skierowanych do młodzieży:

- Event na Bootchka to warsztaty graffiti przeprowadzone przez młodych twórców i zakończone wydarzeniem skupionym wokół wspólnego malowania muralu w Piekarach Śląskich. Inicjatywa przeprowadzona zostanie w przestrzeni osiedla Buczka, co będzie miało na celu promocję tej części miasta i włączenie mieszkańców osiedla w działania kulturalne.
- Cykl pokazów filmu krótkometrażowego młodych twórców ze Śląska (3 wydarzenia) organizowany we współpracy z Kinem Zacisze. Przed właściwym pokazem odbywać się będą krótkie rozmowy wprowadzające, dzięki którym widzowie poznają zamysł filmów i ich twórcę.
- Warsztaty tworzenia grafik na koszulkach, grafiki wykonywane za pomocą przygotowanych przez uczestników wzorów i farb w sprayu nawiązywać będą do motywów młodości, twórczego działania i otwartości.

- Warsztaty radiowo-słuchowiskowe to cykl praktycznych spotkań skierowanych do młodych osób i realizowanych we współpracy ze specjalistami z dziedzin aktorstwa, dziennikarstwa radiowego i dubbingu.
- Nagranie słuchowiska jako zwieńczenie wcześniejszych warsztatów. Słuchowisko zostanie udostępnione na kanałach YouTube zaprzyjaźnionych instytucji.
- Cykl rozmów z inspirującymi młodymi osobami zatytułowany „Telefon do kultury”. Nagrania w formie audio (podcastu) poruszać będą tematy kulturalno-społeczne i artystyczne, istotne dla młodych.
- Happening artystyczny „Szarlej wzorzyście”, obejmujący współpracę ze szkołami o profilach artystycznych, stworzy przestrzeń wystawy plenerowej obiektów, którymi młodzi ludzie zaznaczają swoją obecność i budują artystyczny wizerunek Piekary Śląskich. Powstanie mapa poszczególnych obiektów wraz z opisami zarówno w formie cyfrowej, jak i fizycznej.
- Piekarskie Tabule to projekt zakładający uhonorowanie wybranej grupy osób związanych z Piekarami Śląskimi poprzez umieszczenie czterech tablic informacyjnych w miejscach ich działalności (na obszarze miasta Piekary Śląskie). Treść tablic zredagowana będzie w profesjonalny sposób przez osoby od wielu lat działające na rzecz miasta i propagujące jego historię, tj. Leszka Bensza oraz Jakuba Müllera. Planowana zawartość każdej tablicy to m.in. jedno zdjęcie, krótki życiorys, opis twórczości i osiągnięć, ciekawostki. W każdej dzielnicy miasta znalazłaby się minimum jedna tablica. Oczywiście nie jest możliwy równy podział tablic ze względu na różne obszary działania wybranych osób.

Inne wydarzenia i celebracje to: urodziny Radia Piekary, uroczystości organizowane przy Kopcu Wyzwolenia (3 Maja, Święto Wojska Polskiego, Święto Niepodległości, zlot food trucków organizowany od 2022 roku), imprezy sportowe (biegi, wyścigi rowerowe) na terenie miasta i MOSiR, pielgrzymki do Kalwarii Piekarskiej, Pochód Trzech Króli, Zacisze Kobiet (wieczory dla kobiet w kinie Zacisze), Festiwal Sacrum Film (filmy o tematyce chrześcijańskiej) i inne cykliczne wydarzenia w Zaciszu.

Wnioski

W Piekarach Śląskich czuć energię do działania zarówno wśród osób pracujących w urzędzie, instytucjach kultury, jak i wśród mieszkanek i mieszkańców, zwłaszcza młodych. Piekary Śląskie wyróżniają się silnie obecną energią młodych ludzi, dla których przeznaczonych jest wiele wydarzeń. To właśnie ta grupa powinna być potraktowana jako awangarda zmian i potencjał do budowania miejskiej odporności.

W ramach spotkań widać było, że aktywne osoby w większych grupach posiadają uzupełniające się kompetencje. Jeżeli zaangażowani piekarzanie i piekarzanki połączą siły, mogą wyjść poza działania artystyczne i wykorzystać potencjał lokalnych przedsiębiorstw. Ważnym elementem sieci może być tam spółdzielnia socjalna „Zakątek Pomocy”.

Kulturalny potencjał młodych może zostać wzmocniony w ramach kampanii Katowic i Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii dążących do uzyskania tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2029, w której hasłem przewodnim jest „Play!”. Zgodnie z założeniami „«Play!» to zaproszenie do ponownego odkrycia, że kultura jest niewyczerpanym źródłem energii i pozytywnych emocji. Niezbędną częścią naszego życia, dzięki której jesteśmy w pełni ludźmi”.

Piekary Śląskie korzystają z różnych okazji, żeby wzmocnić swoje miasto, czego przykładem jest wykorzystanie konkursów firmy Nivea do polepszania jakości miejskiej przestrzeni. Podwórka Nivea to miejsca, w których można rozwijać dodatkowe atrakcje dla dzieci i dorosłych, dodawać kolejne nasadzenia (finansowane z różnych źródeł) drzew owocowych oraz krzewów, które rosną szybciej niż drzewka owocowe oraz tworzyć ogródki sąsiedzkie. „Jadalne skwery” mogłyby się stać przestrzenią sąsiedzkich spotkań.

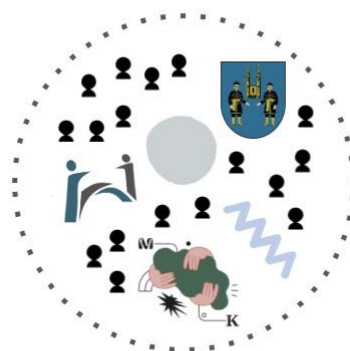
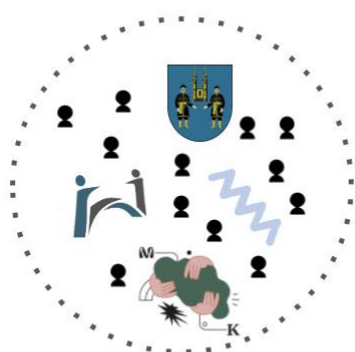
W mieście brakuje miejsc do spędzania wolnego czasu po szkole i po pracy. Obecna oferta gastronomiczna jest zbyt słabo rozwinięta. Brakuje zwłaszcza miejsc o formacie kawiarnianym. W tworzenie nowych przestrzeni powinien być zaangażowany

urząd, aby wziąć na siebie część ryzyka inwestycyjnego. Optymalnym rozwiązaniem byłoby rozpoczęcie takich działań w miejskim lokalu lub zaproszenie do współpracy osób posiadających pustostany przy ul. Bytomskiej lub lokale przy Starym Zamecie. Przy tworzeniu nowej oferty gastronomicznej, ważną byłaby rozpiętość cenowa, aby zapewnić ruch i obecność różnych osób (w tym młodych). Chęć zaangażowania się w ten typ działalności dobrze oddaje zdanie, które padło podczas spotkania w międzypokoleniowym gronie: „nie mamy gdzie chodzić na kawę, to sami sobie założymy kawiarnię”.

Propozycja spółdzielni rozwojowej

Spółdzielcza kawiarnia prowadzona przez młodych dla młodych. Wsparciem mogą być tutaj osoby starsze z doświadczeniem (na przykład w gastronomii). Spółdzielnia może działać w jednym lokalu albo dodatkowo prowadzić sieć food trucków. Grupą inicjatywną byłaby piekarska młodzież wspierana przez urząd miasta. Wsparcia kapitałowego mogliby dostarczyć mieszkańcy i mieszkanki miasta, którzy zainwestowaliby swoje oszczędności w to, aby ich miasto ożyło.

Piekarska spółdzielnia rozwojowa

etap I (uruchomienie spółdzielni złożonej z osób fizycznych i prawnych)

etap II (dołączają kolejne fizyczne osoby członkowskie oraz instytucje)

Osoby założycielskie spółdzielni: Urząd Gminy, spółdzielnia socjalna „Zakątek Pomocy”, aktywne młode osoby, opcjonalnie wybrane lokalne stowarzyszenia. W sumie minimum dziesięć osób członkowskich.

Statut przykładowej spółdzielni młodych na przykładzie modelu konińskiej spółdzielni młodych znaleźć można w publikacji *Pakiet Miejskiej Odporności* (wraz ze statutami).⁴⁶ W przypadku centralnej roli spółdzielni socjalnej „Zakątek pomocy” zachęcamy również do uwzględnienia podejścia uznającego osoby wykluczone za jeden z podstawowych elementów ekosystemu. Ten model opisujemy w raporcie *Spółdzielnia Równokręgi*⁴⁷.

---

46 Wojciech Bielecki, Joanna Erbel, Zofia Krajewska, Rafał Krenz, Aleksandra Taran, Jan J. Zygmuntowski, *Pakiet Miejskiej Odporności*, CoopTech Hub, Warszawa 2022, <https://www.hub.coop/publikacja/pakiet-miejskiej-odpornosci/> [dostęp 08.12.2023].

47 Joanna Erbel, Rafał Krenz, Nadia Oleszczuk-Zygmuntowska, Aleksandra Taran, *Spółdzielnia Równokręgi*, CoopTech Hub, Warszawa 2023, <https://www.hub.coop/publikacja/spoldzielnia-rowno-kręgi/> [dostęp 08.12.2023].

Siemianowice Śląskie

Kontekst

Siemianowice Śląskie to miasto o powierzchni 25,5 km². Mieszka tu ponad 65 tysięcy osób. Miasto położone jest w środkowej części województwa śląskiego, w odległości około 4 kilometrów od stolicy województwa – Katowic.

Do kluczowych zasobów kulturowych, rekreacyjnych oraz środowiskowych należą: Pałac Donnersmarcków znajdujący się w centrum miasta, Siemianowickie Centrum Kultury Park Tradycji, najstarsza kryta pływalnia w Polsce, 18-dołkowe pole golfowe, boisko do hokeja na trawie, liczne tereny zielone (np. Park Górnik) oraz aż 112 ha rodzinnych ogródków działkowych (ROD).

W Siemianowicach znajdowały się niegdyś liczne stawy – obecnie są one w dużej mierze wyschnięte bądź zanieczyszczone. W bliskim sąsiedztwie Siemianowic znajduje się Park Śląski, jeden z największych parków Europy, nazywany płucami Górnego Śląska.

W 2015 prezydent Siemianowic uklęknął w kościele Krzyża Świętego i zawierzył miasto oraz jego mieszkańców Niepokalanemu Sercu Maryi.

Strategia rozwoju miasta Siemianowice Śląskie do roku 2030

W przypadku Siemianowic strategia rozwoju rozpoczyna się od wyznaczenia strategicznych wyróżników miasta, w tym bogatej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (najstarsza kryta pływalnia w Polsce, nieodpłatny dla mieszkańców kryty basen, jedyne w południowej Polsce boisko o sztucznej nawierzchni do hokeja na trawie, pole golfowe, strzelnica sportowa), dużego obszaru

terenów zielonych oraz rewitalizowanego zespołu parkowo-pałacowego Donnersmarcków.⁴⁸

W strategii rozwoju skategoryzowano trzy priorytety: (1) miasto witalne (aktywni społecznie, zawodowo i edukacyjnie mieszkańcy tworzący miasto), (2) miasto nowoczesnej gospodarki (kooperacja tradycyjnej gospodarki z nowoczesnymi technologiami, kreacja kultury przedsiębiorczości i innowacje) oraz (3) miasto zrównoważonego rozwoju (zrównoważony społecznie, gospodarczo, przestrzennie i przyrodniczo rozwój miasta, który podnosi jakość życia).⁴⁹

Priorytet 1 (miasto witalne) zakłada wysoki poziom samoorganizacji społeczności lokalnych, wspieranie innowacji oraz rozwój solidaryzmu społecznego. Wzrost liczby i znaczenia inicjatyw oddolnych, budowanie nowoczesnego systemu edukacji oraz rozwijanie kompetencji cyfrowych mieszkańców i mieszkańek również stają się kluczowe w priorytecie 1. Najważniejsze projekty priorytetu 1 obejmują: poprawę jakości infrastruktury dla mieszkańców, włączenie cyfrowe, programy profilaktyki zdrowia, modernizację szpitala miejskiego, rozwój infrastruktury spędzania czasu wolnego, programy edukacji ekologicznej oraz rozwój kompetencji uczniów i nauczycieli.

Priorytet 2 (miasto nowoczesnej gospodarki) zakłada rozwój specjalizacji gospodarczych, wspieranie start-upów, wprowadzanie innowacji w przedsiębiorstwach lokalnych oraz stworzenie miejsca spotkań dla osób z branży kreatywnej. Kluczowe projekty dla priorytetu 2 obejmują: wsparcie przedsiębiorczości wśród mieszkańców, wsparcie dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), zintegrowanie systemu komunikacji miejskiej (stworzenie systemu Bank Danych o Mieście), zorganizowanie Centrum Interakcji Społecznych Tęcza, rewitalizację Pałacu Donnersmarcków oraz terenu po byłej Hucie Jedność.

Priorytet 3 (miasto zrównoważonego rozwoju) zakłada poprawę infrastruktury mieszkaniowej, błękitno-zielonej infrastruktury (wykorzystującej zasoby wodne oraz tereny zielone do łagodzenia negatywnych skutków urbanizacji), transportu i mobilności miejskiej oraz gospodarki wodno-ściekowej. Główne przedsięwzięcia w ramach

---

48 *Strategia Rozwoju Miasta Siemianowice Śląskie do roku 2030*, 2020, s. 7–8.

49 *Ibidem*, s. 18.

priorytetu 3 to: dywersyfikacja źródeł ogrzewania i inwestycje w OZE, modernizacja energetyczna budynków użyteczności publicznej, rewitalizacja i rozwój terenów zielonych w mieście, budowa systemów małej retencji i kształtowanie ładu przestrzennego w gminie (zgodnie z ustawą krajobrazową).⁵⁰

Strategia rozwoju miasta a miejska odporność

Zaczynając od priorytetu 1, rozwój infrastruktury do spędzania wolnego czasu czy kompetencji mieszkańców, tak jak w przypadku poprzednich gmin, może być połączony z budowaniem miejskiej odporności. Zapewnianie mieszkańcom współdzielonych przestrzeni, np. poprzez założenie w danym miejscu spółdzielni rozwojowej, stwarza możliwość integracji i wzmożonej komunikacji między mieszkańcami i mieszkankami. Podobnie wsłuchiwanie się w potrzeby mieszkańców, wynikające z projektów priorytetu 1, będzie służyć miejskiej odporności. Wsparcie i wzrost znaczenia inicjatyw oddolnych również będą w tym procesie pomocne, ponieważ takie inicjatywy są bardziej elastyczne i szybsze w reakcji niż odgórnie zaplanowane.

Priorytet 2 zakłada rewitalizację oraz wsparcie lokalnych innowacji, takich jak Bank Danych o Mieście⁵¹ oraz Centrum Interakcji Społecznych Tęcza. Takie projekty wspierają miejską odporność poprzez zwracanie się ku nowoczesnym technologiom w sposób skoordynowany. Priorytet ten charakteryzuje się również wsparciem dla start-upów oraz małych i średnich przedsiębiorstw, co budować może przystosowanie biznesowe lokalnej społeczności i, długofalowo, poprawić stan miejscowej gospodarki. Ten proces może również przyczynić się do przywrócenia dawnej świetności głównej ulicy handlowej Siemianowic, której znaczenie zanikło po upadku lokalnych przedsiębiorstw. Podczas warsztatów Akademii Miejskiej Odporności potrzeba odbudowania znaczenia i charakteru owej ulicy była niejednokrotnie zgłaszana przez uczestników.

Priorytet 3 wspierać będzie działania związane ze środowiskiem naturalnym. Inwestycje w poprawę infrastruktury błękitno-zielonej będą, tak jak w przypadku innych gmin, kluczowe w budowaniu odporności na kryzys klimatyczny. W przypadku Siemianowic, gdzie

---

50 Ibidem, s. 20–24.

51 Źródło: <https://dane.siemianowice.pl/> [dostęp 08.12.2023].

ROD-y zajmują 112 ha, można działania na rzecz środowiska połączyć z animacją społeczności, na przykład poprzez przekazywanie sobie nawzajem wiedzy dotyczącej dbałości o infrastrukturę błękitno-zieloną.

Mapa zasobów

PRZESTRZENIE

- Park Tradycji to wyjątkowy dom kultury zlokalizowany w rewitalizowanym budynku byłej maszynowni. Posiada szeroką ofertę zajęć, wydarzeń i ekspozycji. Sam budynek posiada wieżę wyciągową i szyb wyciągowy. Obok domu kultury znajduje się plac zabaw i eksperymentów z niecodziennymi grami i przyrządami.
- Rodzinne ogródki działkowe, których w Siemianowicach funkcjonuje obecnie 21 (a w przygotowaniu są kolejne 2) obejmują aż 112 ha. Niesie to za sobą obecność bardzo aktywnych osób związanych ze środowiskiem ROD-ów, gotowych do współpracy z miastem oraz z innymi mieszkańcami i mieszkankami – szczególnie tymi, którzy na co dzień nie mają dostępu do zieleni.
- Park Górnik to miejski park w dzielnicy Michałkowice. Na terenie parku znajdują się Pałac Rheinbabenów, fontanna, zabytkowy neogotycki dom leśniczego i ogrodnika, staw Michałkowicki (którego historia sięga XVIII wieku) oraz przedszkole.
- Pałac Donnersmarcków to barokowo-klasycystyczny XVIII-wieczny pałac zniszczony podczas okupacji w latach 1939–1945. Do niedawna pałac był własnością prywatną spółki Inspiration Point S.A. W 2016 roku Rada Miejska Siemianowic Śląskich wpisała obiekt do Lokalnego Programu Rewitalizacji, co dało możliwość ubiegania się o finansowanie w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. W kwietniu 2018 roku w częściowo odnowionym pałacu doszło do oficjalnego podpisania dokumentów związanych z przyznaniem przez Urząd Marszałkowski dotacji. Właściciel obiektu otrzymał blisko 20 milionów złotych na prowadzenie dalszych prac rewitalizacyjnych zabytkowego pałacu. Decyzja o przyznaniu dofinansowania wiąże się ze zobowiązaniem do przeznaczenia części powierzchni pałacu na przestrzeń pod działania społeczne.

- Inne przestrzenie: huta Laura, staw Rzęsa, kompleks sportowy Pszczelnik, otwarty basen, Park Górnik, najstarsza w Polsce kryta pływalnia, pole golfowe, boisko do hokeja na trawie, **była główna ulica handlowa**.

ORGANIZACJE/INSTYTUCJE

- Siemianowickie Centrum Kultury (SCK)⁵² to samorządowa instytucja kultury łącząca pięć ośrodków: Siemianowickie Centrum Kultury, Dom Kultury „Jarzębina”, Miejski Ośrodek Kultury, willę Fitznera oraz Park Tradycji. Każdy z oddziałów SCK ma swoją specyfikę i odmienną, dla siebie tylko charakterystyczną, atmosferę. Każdy z nich z własną inwencją realizuje cele statutowe SCK, oferując szeroki repertuar imprez kulturalnych i rozrywkowych oraz innych form aktywności (zajęcia sekcyjne, warsztaty, spotkania, wycieczki, wyjazdy etc.) adresowanych do siemianowiczian w każdym wieku i o różnych upodobaniach.
- Inne organizacje i instytucje: ROD-y, organizacje pozarządowe (ponad 70), **prężnie działające spółdzielnie mieszkaniowe**, w tym Robotnicza Spółdzielnia Mieszkaniowa oraz Spółdzielnia Mieszkaniowa FABUD, Wydział Kultury i Sportu w Urzędzie Miasta, Uniwersytet Trzeciego Wieku, Młodzieżowy Dom Kultury im. dr. Henryka Jordana, biblioteka i uczestnictwo w Śląskim Ruchu Klimatycznym⁵³

ZASOBY

- Dobrze rozbudowana infrastruktura sportowa – w Siemianowicach funkcjonuje bardzo dobrze prosperujące pole golfowe, boisko do hokeja na trawie, najstarsza kryta pływalnia w Polsce, strzelnica oraz kompleks sportowy Pszczelnik.
- Projekt Human Smart City⁵⁴ to program pilotażowy Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej. Siemianowice jako jedyna gmina w województwie śląskim otrzymała z tego

---

52 Strona internetowa SCK: <https://www.siemck.pl/>

53 Zob. <http://www.slaskiruchklimatyczny.pl/>.

54 Więcej o projekcie zob. <https://siemianowice.pl/humansmartcity/>.

programu fundusze. Zostały one wykorzystane na wypracowanie partnerskiego modelu zbierania informacji o mieście, usprawniającego procesy decyzyjne w zakresie strategicznym i operacyjnym oraz rozwijającego społeczeństwo obywatelskie i współzarządzanie miastem. W ramach projektu powstały m.in. Bank Danych o Mieście⁵⁵ (gromadzący dane o obszarach życia w mieście, takich jak edukacja, kultura i sport, mieszkalnictwo, ekologia czy biznes) oraz publikacja naukowa *Smart Cities. Zarządzanie inteligentnym miastem*.

- Oddolne projekty rewitalizacyjne – w Siemianowicach zaobserwowaliśmy dużą aktywność z nimi związaną. Do zgłoszonych projektów należą:
  - Miasto ogrodników – zakładanie ogrodów społeczno-ściowych i edukacja przyrodnicza,
  - Nasze małe ojczyzny – program spersonalizowanej rewitalizacji dla podwórek w kamienicach (instalacja ławek, placów zabaw i ogródków zielonych/tematycznych),
  - Piłkarskie miasto – budowa niewielkich boisk do piłki nożnej w siemianowickich parkach,
  - Zielone dachy – kampania zachęcająca właścicieli budynków do zakładania zielonych dachów,
  - Retencyjne miasto – zakładanie ogrodów deszczowych, zbiorników małej retencji i kampanie informacyjne,
  - Oxy Tree – sadzenie drzew tlenowych w mieście (spożytkowanie terenów zdegradowanych np. pod parki tlenowe),
  - Łąki kwietne,
  - Skalny Park Kosmicznych (Od)lotów – Park Naukowo-Przyrodniczy to projekt rewitalizacji terenów pogórnicych, które obecnie są w posiadaniu prywatnego właściciela – spółki Haldex. Celem projektu jest stworzenie bazy eksperymentalnej dla przyszłych potrzeb nauki i edukacji obywatelskiej. Skalny Park miałby bazować na połączonych elementach nauk ścisłych (astronomii i fizyki), przyrodniczych oraz kosmologii. Infrastruktura zaproponowana w projekcie ma charakter rewitalizacji

środowiskowej oraz przestrzenno-funkcjonalnej. Do takiej infrastruktury należy np. budynek KosmoTelu, podziemnych zabudowań o charakterze noclegowym, w których symulowane byłyby warunki panujące w kosmosie. Dodatkowo Skalny Park mógłby stać się miejscem eksperymentów międzypokoleniowych z wiedzą o naturze, o jej cyklach i o tym, co nas z nią łączy, np. poprzez przekazywanie młodym użytkownikom wiedzy o fazach księżyca, kultuwowanej przez pokolenia. Projekt można też uznać za głos w dyskusji dotyczącej wykorzystania spuścizny górnictwa w nowoczesny sposób. Podczas warsztatów w Siemianowicach, podobnie jak w Tarnowskich Górach, rozmawialiśmy o kosmicznym górnictwie jako dziedzinie, która kontynuowałaby śląskie tradycje przemysłowe po zamknięciu się kopalni. Mogłoby to być połączone z utworzeniem na przykład klasy profilowej związanej z pracą w przemyśle kosmicznym w jednym z liceów ogólnokształcących w Siemianowicach Śląskich.

Inne zasoby: historia Siemianowic (górnictwo); komitet rewitalizacji miasta; **pałac Donnersmarcków**; **drużyna hokeja na trawie**; przywiązanie do historii i tradycji; teren po byłej hucie; firmy: Rosomak (produkty dla armii), Adient (produkcja siedzeń samochodowych, General Motors – największy zakład w Siemianowicach (4–5 tys. ludzi – współpracuje z miastem, włączając się w inicjatywy); niezagospodarowane tereny przemysłowe – same stają się po czasie pięknymi terenami zielonymi które czyszczą glebę; **duża liczba dostępnych lokali**; aktywni seniorzy; chór.

WYDARZENIA I CELEBRACJE

- Dzień Działkowców we wrześniu (ponad 3 tys. mieszkańców to działkowcy).
- Familijny Szpil to terenowa gra rodzinna pod patronatem Prezydenta Miasta. Zabawa ma charakter wielopokoleniowy, a im więcej pokoleń obejmuje dana drużyna, tym więcej punktów może ona otrzymać. Jest formą zachęty do wspólnego spędzania czasu na dworze i wchodzenia w interakcję z przestrzeniami publicznymi Siemianowic.

- Światowy Konkurs Gotowania Śląskiego Żuru – wspólne gotowanie tradycyjnej śląskiej potrawy w różnych ważnych dla miasta lokalizacjach. Odbywa się od 2005 roku. Wspiera przekazywanie śląskich tradycji z pokolenia na pokolenie. Poza wspólnym gotowaniem można też dobrze zjeść i obejrzeć występy poprzedzające gotowanie.

Inne wydarzenia i celebracje: godziny kreatywne dla młodzieży, Święto Hutnika, film: „Opowieści o Hucie, która zbudowała Miasto”⁵⁶, dzień organizacji pozarządowych, Industriada, Dni Siemianowic, uroczysta sesja rady miasta, biegi z okazji każdej pory roku, Industriada, sprzątanie świata, Piknik Militaryny z Rosomakiem, pikniki osiedlowe, piknik country (Alicja Bącol, gwiazda polskiego country pochodzi z Siemianowic), odpust w Michałkowicach, święto Bytkowa, kult Maryjny, kino seniora 60+, koncerty w SCK.

56 Film „Opowieści o Hucie, która zbudowała Miasto” dostępny jest w serwisie YouTube, zob. <https://www.youtube.com/watch?v=Kq0QIEwmtIA>.

Wnioski

Zaangażowane urzędniczki średniego szczebla⁵⁷, które z dużym zapałem opowiadają o prowadzonych przez siebie projektach w otwarty sposób reagują na nowe ramy działania (takie jak nasz projekt). Czują też odpowiedzialność za miasto, w którym mieszkają i pracują. To potencjał, który mógłby zostać wykorzystany do tworzenia międzysektorowych projektów prowadzonych przez GZM. Widać, że urząd posiada doświadczenie w robieniu dużych projektów dotyczących przyszłości miasta, takich jak Human Smart City i będący jego elementem Bank Danych o Mieście.

Jednym z pomysłów, który wyłonił się podczas warsztatów w Siemianowicach, a który stanowi ciekawy przyczynek dla przyszłego tworzenia miejskiej odporności, jest propozycja zachęcenia prywatnych spółek działających na terenie miasta do zaangażowania się w rozwój Siemianowic. Można do tego zachęcić, na przykład obniżając nieco czynsz bądź zapewniając inne korzyści dla lokalnych przedsiębiorców i przedsiębiorczyń, w zamian za energię i czas włożony w działania miejskie.

Ważne jest również zaangażowanie mieszkanki i mieszkańców w działania wokół tworzenia projektów. Okazało się bowiem, że miejsca wspólne – przygotowane przez urząd, a zrobione oddolnie, takie jak ogródek sąsiedzki – są bardziej zadbane, podczas gdy przestrzeń przygotowywana odgórnie spotyka się z aktami wandalizmu. Tak było w przypadku zniszczenia altanek grillowych, w których miejscu ma powstać tętnia z monitoringiem. Być może rozwiązaniem nie jest jednak więcej kontroli ze strony władz miasta, a więcej możliwości zaangażowania mieszkańców i mieszkanki w zarządzanie przestrzenią.

Ta refleksja powinna być wzięta pod uwagę podczas tworzenia przestrzeni dla lokalnej młodzieży, której wyraźnie brakuje w Siemianowicach. Urzędniczki wskazują na młodzież jako ważny zasób miasta, ponieważ młodzi mieszkańcy i mieszkanki biorą aktywny udział w różnych konsultacjach społecznych i projektach. Brakuje jednak przestrzeni, w której mogliby użyć swojej energii i kreatywności i w której

---

57 Na spotkaniu zorganizowanym w urzędzie w ramach Akademii Miejskiej Odporności wśród obecnych przeważała liczba kobiet.

ich pomysły mogłyby się materializować. Są już plany stworzenia takiej przestrzeni, ale należałoby usystematyzować możliwość aktywnego zaangażowania zainteresowanej młodzieży w tworzenie oraz zarządzanie tą przestrzenią. Należy uczynić to w taki sposób, aby urząd dawał tym osobom możliwość zrealizowania swojego projektu w odpowiednich warunkach, zamiast gotowej przestrzeni („wędkę, a nie rybę” – cytując osoby biorące udział w spotkaniach) i tak, aby zagospodarowanie przestrzeni miało charakter oddolny i w związku z tym stwarzało poczucie współwłasności u młodzieży.

Obecni na jednym ze spotkań starsi mieszkańcy związani z działaniami proklimatycznymi wskazywali chęć podzielenia się swoimi ogródkami działkowymi z młodszymi ludźmi. Jest to również ciekawa propozycja na rozwiązanie problemu braku miejsca dla młodzieży, które jednocześnie miałyby potencjał integracji międzypokoleniowej. Jakkolwiek niezależna przestrzeń również jest potrzebna, to współdzielenie jej daje szansę na lepsze wzajemne zrozumienie. Wspólne aktywności nie są jedynym sposobem na zbliżenie się pokoleń i grup społecznych. Czasem nową perspektywę zapewnia samo bycie w tym samym otoczeniu.

Na tej samej zasadzie w Siemianowicach, jak i w pozostałych gminach z którymi pracowaliśmy, warto zachęcać do integracji i wymiany doświadczeń osoby mieszkające w blokach z osobami mieszkającymi w domach z ogrodem. Ze względu na prężnie działające ROD-y (które, wspomniane w analizie zasobów Siemianowic, są liczne i mają duży potencjał) etos ogrodnika mógłby, z odpowiednim wsparciem instytucjonalnym, zostać rozpropagowany również wśród mieszkańców i mieszkanki nieposiadających bezpośredniego dostępu do ziemi. Potrzeba projektów, takich jak zaproponowana przez jednego z uczestników aplikacja mapująca dzikie orzechy w Siemianowicach. Takie rozwiązanie, które można rozszerzyć również na inne jadalne rośliny, zachęca wszystkich, również osoby bez doświadczenia ogrodniczego, do wchodzenia w interakcję z zielenią, której w Siemianowicach nie brakuje. Podczas warsztatów usłyszałyśmy też o lokalnej partyzantce ogrodniczej, polegającej na tym, że mieszkańcy i mieszkanki sadzili rośliny (w tym dynie w Parku Pszczelnik) w przestrzeniach publicznych na własną rękę.

Potrzeba niewątpliwie jakiejś formy usystematyzowania wiedzy przyrodniczej, którą może poszczycić się wielu mieszkańców, tak aby

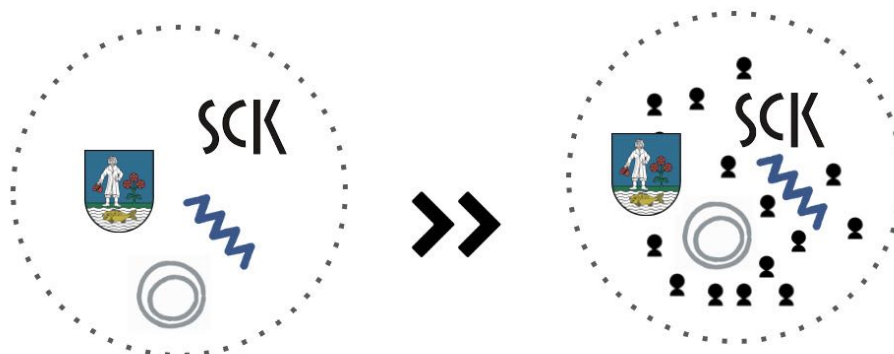
umożliwić dzielenie się doświadczeniami i przestrzenią do kontaktu z naturą. Uczestnicy i uczestniczki warsztatów Akademii Miejskiej Odporności wyobrażali sobie to w formie kalendarza cyklicznych spotkań wspólnotowych i edukacyjnych związanych z ogrodnictwem, porami roku i przetwórstwem.

Ponadto należy zdać sobie sprawę z tego, że pomysły, takie jak powyższe, wychodzące jako oddolne inicjatywy lokalne od mieszkańców i mieszkanek, nie powinny być ignorowane przez miasto – szczególnie, że wiele z tych zgłoszonych nam w trakcie warsztatów to rozwiązania niskobudżetowe i dość niezłożone. Mogą natomiast mieć realne przełożenie na poczucie związania z miejscem zamieszkania i tym samym na miejską odporność w Siemianowicach.

Propozycja spółdzielni rozwojowej

Spółdzielnia rewitalizacyjna umożliwiłaby oddanie spraw w ręce aktywnych osób i ożywienie centrum miasta. W ramach pilotażu można stworzyć miejsce, w którym odbywałyby się wydarzenia edukacyjne oraz przekazać teren na prototypowanie ciekawych pomysłów na obszar zieleni. W Siemianowicach są już pomysły, wiedza

Piekarska spółdzielnia rozwojowa

etap I (uruchomienie spółdzielni złożonej z osób fizycznych i prawnych)

etap II (dołączają kolejne fizyczne osoby członkowskie oraz instytucje)

i energia potrzebne do przeprowadzania działań rewitalizacyjnych. Warto zatem wykorzystać je do ożywienia miejskich przestrzeni we współpracy z siemianowickimi instytucjami. Jednym z działań mogłoby być stworzenie miejsca dla twórczości aktywnych mieszkanek i mieszkańców miasta, która obecnie nie może znaleźć odpowiedniego ujścia w ramach działań podejmowanych przez urząd.

Mógłby to być załączek procesu, który docelowo skutkowałby stworzeniem oferty dla dorosłych mieszkanek i mieszkańców Siemianowic.

Również z perspektywy środowiskowej taka spółdzielnia mogłaby dużo Siemianowicom zaoferować, np. współpracę z ROD-ami, małą retencję oraz ożywienie podwórek kamienic i założenie w nich mini-ogrodów. Działania spółdzielni mogłyby ożywić miasto dla ludzi i dla przyrody.

Osoby założycielskie spółdzielni: Urząd Gminy, Siemianowickie Centrum Kultury oraz inne wybrane jednostki miejskie lub organizacje pozarządowe, w zależności od szczegółowego profilu działalności (w sumie co najmniej trzy podmioty prawne).

Tarnowskie Góry

Kontekst

Tarnowskie Góry to miasto leżące na skraju Niziny i Wyżyny Śląskiej, 25 km na północ od Katowic. Jego powierzchnia wynosi 83,33 km², a populacja ponad 61 tys. osób. Prawa miejskie Tarnowskie Góry otrzymały już w XVI wieku. Charakteryzują się więc bardzo bogatą historią miejską, z której dumnie czerpie i o której uczy Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej. Historia ta materializuje się co roku podczas wrześniowych Dni Gwarków, barwnego pochodu celebrującego postaci historyczne i lokalne legendy. Różnorodność kulturowo-językowo-religijna jest ważnym elementem historii Tarnowskich Gór. Do najważniejszych zasobów kulturowych i przyrodniczych Tarnowskich Gór należą: Zabytkowa Kopalnia Srebra, Sztolnia Czarnego Pstrąga, Park Miejski, XIX-wieczny krajobraz pogórniczy – wszystkie wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO, a także Muzeum Tarnowskich Gór, Tarnogórskie Centrum Kultury oraz najstarsza w Europie linia kolei wąskotorowej. Od niedawna organizowane są tu wybory Pięknej z Rept. Piękna z Rept to stara tarnogórska odmiana jabłoni. Celebracja łączona jest z konkursem kulinarnym, losowaniem sadzonek jabłoni, występami artystycznymi i warsztatami.

Strategia rozwoju miasta Tarnowskie Góry 2030+

Rozwój miasta Tarnowskie Góry do 2030 roku opierać się ma na rozpoznanych obszarach potencjału i wyzwań. W niniejszym podrozdziale wskazujemy na główne założenia *Strategii rozwoju Tarnowskich Gór 2030+* i pokazujemy, jak nasz *Podręcznik dobrych praktyk* może wspomóc realizację tych działań.

Strategia rozwoju Tarnowskich Gór 2030+ bazuje na mapowaniu kluczowych obszarów potencjałów i wyzwań, przed którymi stoi miasto, zaczynając od kapitału ludzkiego i społecznego, który – jak sami zaobserwowaliśmy podczas wizyty studyjnej w Tarnowskich Górach – jest tam bardzo duży. Miasto charakteryzuje się wzrastającą liczbą mieszkańców oraz rozwiniętą infrastrukturą edukacyjną i przedszkolną. Co więcej, w Tarnowskich Górach znajduje się jednostka ochrony zdrowia samorządu województwa śląskiego – Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej „REPTY” Górnośląskie Centrum Rehabilitacji im. gen. Jerzego Ziętka – która odgrywa kluczową rolę w obszarze opieki zdrowotnej. Wyzwania związane z kapitałem ludzkim i społecznym odnoszą się do wzrastającej mobilności (wymagającej elastycznych rozwiązań) i potrzeby zróżnicowania oferty czasu wolnego dla różnych grup mieszkańców, dostosowanej do wieku i miejsca zamieszkania odbiorców.

Kolejnym obszarem szczególnych potencjałów i wyzwań dla miasta jest jakość środowiska i przestrzeni. Duża ilość przyrodniczych terenów chronionych oraz wysoka wartość kulturowa przestrzeni miasta są istotnymi atutami. Niemniej jednak, problem składowania niebezpiecznych odpadów po likwidacji zakładów chemicznych oraz obciążenie centralnych stref ruchem samochodowym wymagają specjalnej uwagi. W obszarze gospodarki i rynku pracy istnieje zdywersyfikowana struktura gospodarcza z dużym udziałem lokalnych firm. Lokalny rynek charakteryzuje rosnąca liczba podmiotów gospodarczych oraz atrakcje turystyczne w postaci obiektów z listy UNESCO, które stanowią potencjał rozwoju. W dokumencie wyrażona jest też potrzeba aktywizacji zawodowej mieszkańców i mieszkanek, ponieważ obecnie wskaźnik aktywności zawodowej jest uważany za zbyt niski.

Ostatnim obszarem potencjałów i wyzwań dla Tarnowskich Gór jest bycie częścią Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii. Dobra komunikacja i potencjał gospodarczy, które charakteryzują GZM, tworzą szansę dla Tarnowskich Gór, szczególnie z ich wyjątkowym dziedzictwem kulturowo-przyrodniczym, związanym ze spuścizną historycznego przemysłu oraz rekultywacją terenów pogórnich.⁵⁸

---

58 *Strategia rozwoju miasta Tarnowskie Góry 2030+, 2023, s. 3–9.*

Misja miasta wyrażona w strategii rozwoju zakłada rozwój oparty na dziedzictwie, przedsiębiorczości i kreatywności, tworząc otwarte, nowoczesne i innowacyjne środowisko. Cele strategiczne i związane z nimi cele operacyjne obejmują różne wymiary rozwoju lokalnego: jakość życia, gospodarka i przedsiębiorczość oraz dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze.

Pierwszy cel, jakim jest wzrost jakości życia, w strategii rozwoju powiązany z dostępem do usług publicznych, dogodnymi warunkami codziennego funkcjonowania w każdej z dzielnic Tarnowskich Gór, rozwijającą się współpracą międzysektorową i rozwojem technologii miejskich wspierających zrównoważony rozwój i społeczeństwo obywatelskie.

Drugi cel, jakim jest tworzenie miejskiego ekosystemu przyjaznego dla rozwoju stabilnej i nowoczesnej gospodarki, jest powiązany z innowacyjnymi technologiami, procesami sprawiedliwej transformacji, silnym samorządem gospodarczym miasta i rozwijaniem branży usług czasu wolnego. Miasto planuje także wspieranie funkcjonowania tarnogórskich firm w sieciach współpracy lokalnej i ponadlokalnej. Te czynniki mają przez najbliższe lata podnosić atrakcyjność Tarnowskich Gór. Trzecim celem jest wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych miasta do budowy atrakcyjnych i bezpiecznych przestrzeni miejskich, promowania wyróżników miasta, a także do tworzenia oferty kulturalnej opartej na historii i kreatywności mieszkańców. Miasto wspierać będzie świadomość, aktywność i integrację mieszkańców w zakresie odpowiedzialnego podejścia do dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego.

Okazją do promowania miasta i działań, które wspomogą pracę na rzecz strategicznego rozwoju Tarnowskich Gór, jest 500-lecie miasta, które odbędzie się w 2026 roku.⁵⁹

Strategia rozwoju miasta a miejska odporność

Podobnie jak w przypadku innych gmin, cele strategiczne oraz operacyjne realizujące strategię rozwoju Tarnowskich Gór łączą się z projektami, o których rozmawialiśmy podczas warsztatów

---

59 Ibidem, s. 23–36.

w kontekście miejskiej odporności. Poprawa dostępu do usług oraz warunków codziennego funkcjonowania w każdej z dzielnic Tarnowskich Gór łączy się z koncepcją miasta 15-minutowego. Każda z dzielnic ma swój potencjał, a niektóre – tak jak Repty Śląskie – potencjał ten starają się wykorzystywać poprzez projekty integracyjne i tożsamościowe, takie jak „Pnioki, Krzoki i Ptoki; Wszyscy to i tak Repcioki”, w ramach którego zorganizowano serię wydarzeń związanych z tożsamością, historią i kulturą dzielnicy Repty Śląskie. Wykorzystywanie tego potencjału i wychodzenie z usługami poza centrum miasta będzie miało pozytywny wpływ na miejską odporność.

Sprawiedliwa transformacja oraz budowanie odpowiedzialnego podejścia do dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego już teraz są praktykowane w Tarnowskich Górach, np. przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, tworzące etaty dla byłych górników. Czerpanie inspiracji z praktyk, które już znamy i włączanie w to jak największej liczby miejskich podmiotów wspiera budowanie miejskiej odporności, ponieważ odporność oznacza również dzielenie się wiedzą, którą już teraz posiadają nasze społeczności. W przypadku Tarnowskich Gór zarówno w kwestiach gospodarczych, kulturowych, jak i środowiskowych mamy zasoby w postaci wykwalifikowanych członków i członkiń społeczności. Grunt w tym, aby zasoby te były mądrze wykorzystane we współpracy urzędu z instytucjami oraz poszczególnymi osobami.

Mapa zasobów

PRZESTRZENIE

- Zabytkowa Kopalnia Srebra, Sztolnia Czarnego Pstrąga, Szlak Erich (szlak dziedzictwa przemysłowego), Szlak Zabytków Techniki i inne obiekty prowadzone przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej (w sumie 28 obiektów) wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Dwie główne trasy turystyczne to spacer po kopalni srebra (w której uruchomiono pierwszą na Górnym Śląsku maszynę parową typu Newcomena oraz pierwszą na kontynencie maszynę parową typu Watta-Boultona)

połączony z krótkim spływem łodzią w podziemnym korytarzu wyrobiskowym oraz rejs łodzią na odcinku 600 m w Sztolni Czarnego Pstrąga. Podczas zwiedzania obu tych miejsc można poznać historię tarnogórskich gwarków, dowiedzieć się, jak wytapiało się srebro, po co była górnikom maszyna parowa oraz zobaczyć przykłady lokalnej flory i fauny, w tym nietoperze. W sztolni prowadzone są również inne wydarzenia, takie jak: niedzielne morsowanie, sesje floatingowe czy koncerty na łodziach.

- Hostel Młotek i Perlik mieści się w dwóch zabytkowych kamienicach z końca XVI w. i z XVIII w., gdzie od 1965 roku znajduje się również siedziba Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej. Do połowy XIX w. znajdowała się tu szkoła protestancka. Później zadomowiła się aż na 100 lat słynna fabryka mydła Józefa Lukaschika, natomiast w okresie plebiscytu na Górnym Śląsku miejsce to upodobali sobie żołnierze brytyjscy, tworząc w nim oficerską kwaterę. W latach 1965–2020 funkcjonował tu dom wycieczkowy Gwarek świadczący usługi noclegowe dla grup wycieczkowych. Przestrzeń hostelu przywołuje też różne wydarzenia historyczne, na przykład można w nim znaleźć archiwalne plakaty z Pochodu Gwarkowskiego.
- Muzeum w Tarnowskich Górach znajduje się w kamienicy w rynku. Od 65 lat prezentuje bogatą przeszłość miasta i regionu. Ekspozycja stała dotyczy historii miasta. W muzeum zobaczymy różne elementy historii odnoszące się do początków powstania Tarnowskich Gór, uwzględniające jego wielokulturowy charakter, nawiązujące do wspólnoty chrześcijańskiej, żydowskiej oraz masońskiej. Elementem stałej wystawy jest sala poświęcona Janowi III Sobieskiemu oraz początkom rzemiosła. Dodatkowo odbywają się tu wystawy tematyczne (np. wystawa o historii fabryki „Tarmilo” czy wystawa z okazji 100-lecia Liceum im. Stefanii Sempołowskiej w Tarnowskich Górach).
- Budynek ratusza powstał na początku XX wieku i znajduje się na rynku. W 2023 roku jego historię można było poznać na wystawie plenerowej przed budynkiem z okazji 120-lecia jego wybudowania. Historia ratusza to zarówno opowieść o pięknej przestrzeni, w której odbywają się rady miasta, jak i świadectwo myślenia o administracji. W budynku dawniej mieściło się mieszkanie burmistrza. Sam budynek był przed-

miotem konkursu, jednak zrealizowano pracę, która uzyskała II nagrodę. Jak czytamy na tablicach z wystawy: „Nie zawsze pierwszy wygrywa”. To przykład wyboru rozwiązania architektonicznego, które zostało uznane za lepsze niż projekt wybrany przez jury konkursu na ratusz – oznaka doceniania jednocześnie rozmachu oraz praktyczności: „dostojne wejście, którego przedsiwonek umożliwiał dostęp do dwóch sklepów”⁶⁰. Obecnie na parterze ratusza mieści się Punkt Informacji o Mieście.

- Tarnogórskie Centrum Kultury (TCK) to największa instytucja kultury w powiecie tarnogórskim. Jest umieszczone w budynku Domu Kultury „Kolejarz”, gdzie w XIX wieku miała siedzibę loża masońska „Silberfels”. Fasadę budynku zdobi powstała w latach 70. XX wieku barwna mozaika autorstwa Stefana Suberlaka, która przedstawia roztańczone sylwetki górnika, Ślązaczki, kolejarza i muzykanta. Mozaika oddaje specyfikę tego miejsca oraz tworzącego go zespołu pracowników TCK: otwartego, życzliwego, przywiązanego do historii i tradycji, ale też podążającego za najnowszymi zjawiskami w kulturze i potrzebami mieszkańców Tarnowskich Gór i okolic. W piwnicy TCK znajduje się magazyn strojów wykorzystywanych w Pochodzie Gwarkowskim. W budynku dostępne są sale warsztatowe, kino oraz przestrzenie wystawowe. W TCK działa 10 grup tanecznych, 3 orkiestry i 11 chórów. Regularnie spotyka się tu sekcja brydża sportowego, koło filatelistyczne, pasjonaci literatury, pszczelarze, a także słuchacze uniwersytetu trzeciego wieku.
- Café Silesia Gryfny Kafyj to kawiarnia na tarnogórskim rynku, która jest żywym miejscem międzypokoleniowych spotkań. Jest otwarta od wczesnego ranka do godzin wieczornych (7:30–20:00). Działa tam również sklep z kawą i akcesoriami do kawy. Kawiarnia prowadzi sklep internetowy.
- Kompleks zamkowy Tarnowice Stare – renesansowy zamek w Tarnowicach Starych (dzielnica Tarnowskich Gór) będący w rękach prywatnych, który jest udostępniony do zwiedzania dla publiczności. Koło zamku działa hotel, restauracja i centrum

---

60 Muzeum w Tarnowskich Górach, *120 lat Ratusza w Tarnowskich Górach*, <https://muzeumtg.pl/120-lat-ratusza-w-tarnowskich-gorach/> [dostęp 08.12.2023].

kongresowe. Za rewitalizację kompleksu odpowiedzialna była powołana w 2005 roku Fundacja Kompleks Zamkowy Tarnowice Stare. Obecnie fundacja prowadzi działania edukacyjne, takie jak warsztaty artystyczne i lekcje muzealne oraz przygotowuje wiele atrakcji rozrywkowo-kulturalnych dla szerokiego grona odbiorców, np. Szkołę Magii i Czarodziejstwa w Starych Tarnowicach skierowaną do młodych wielbicieli i wielbicielek opowieści fantasy.

- Park Miejski w Tarnowskich Górach leży w odległości kilkuminutowego spaceru od rynku. Został utworzony w 1903 roku i jest wczesnym przykładem udanego przekształcenia krajobrazu postindustrialnego – przez zintegrowanie reliktyw krajobrazu ufundowanego na składowiskach skalnych odpadów, z elementami rekreacyjnymi dostosowanymi do potrzeb lokalnej społeczności, która nadal uznaje górnictwo za ważny element tożsamości kulturowej regionu. Składa się z: obszaru reprezentacyjnego z obiektami rekreacyjnymi i sportowymi (np. kortami) oraz pagórkowatego obszaru leśnego ze znacznie mniejszą ingerencją w krajobraz. Jest jednym z obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Inne przestrzenie: Pałac w Rybnej, rynek, dzielnice, osiedle Przyjaźń, amfiteatr, Plac Wolności, Górnośląskie Centrum Rehabilitacji, przedszkola, Zespół Mieszkań Chronionych (projekty społeczno-ekologiczne), profile organizacji w mediach społecznościowych, strona internetowa Tarnowskich Gór, rezerwat Segiet.

ORGANIZACJE/INSTYTUCJE

- Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej (SMZT) – prężnie działające stowarzyszenie z 70-letnią historią. Jego początki sięgają lat 50. ubiegłego wieku, gdy zaistniał przychylny klimat do utworzenia w mieście regionalnego stowarzyszenia społeczno-kulturalnego. Od tamtego czasu SMZT zajmuje się kultywowaniem lokalnej historii, organizując szereg wydarzeń kulturalnych oraz edukacyjnych. Do szerokiego zakresu jego działalności należy prowadzenie Sztolni Czarnego Pstrąga i Zabytkowej Kopalni Srebra oraz hostelu Młotek i Perlik. SMZT zatrudnia około stu osób, z czego dużą część na umowy o pracę. Z inicjatywy stowarzyszenia powstał także Skansen Maszyn Parowych, świę-

to miasta Dni Gwarków i lokalne muzeum, a także popularny tygodnik „Gwarek”. Jako strażnik dziedzictwa, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej uratowało od zniszczenia i zapomnienia wiele miejsc i obiektów zabytkowych. Jest również miejscem rodzenia się pomysłów. SMZT kultywuje przeszłość, jednocześnie zachęcając do odważnego patrzenia w przyszłość.

- Tarnogórskie Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku zostało powołane 5 lipca 2007 roku przez 15-osobową grupę osób reprezentujących różne środowiska. Misją stowarzyszenia jest aktywizacja senierek i seniorów opisana w ten sposób: „świat, którego chcemy być uczestnikami i sprawcami to miejsce, gdzie każda osoba, każdy senior, ma równoprawny głos, możliwość bycia wysłuchanym, uszanowanym”⁶¹. Stowarzyszenie spotyka się w różnych publicznych instytucjach. Nie ma własnej siedziby.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Lubosza w Tarnowskich Górach, której korzenie sięgają początków XX wieku, kiedy w 1919 roku założono Czytelnię Ludową. Jej patron, Bolesław Lubosz, to polski poeta, prozaik, eseista, satyryk oraz tłumacz literatury niemieckiej i łużyckiej, Honorowy Obywatel Miasta Tarnowskie Góry. Biblioteka prowadzi działalność edukacyjną skierowaną do dzieci i młodzieży, w tym konkurs literacki „Legenda o Pięknej z Rept”. W ogrodzie można obejrzeć sadzonkę Pięknej z Rept.
- Stowarzyszenie Gliwicka 66 zajmuje się ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym opieką i ochroną zabytków oraz miejsc historycznych, w szczególności cmentarza żydowskiego i dawnego domu przedpogrzebowego znajdujących się w Tarnowskich Górach przy ul. Gliwickiej 66. Stowarzyszenie działa na rzecz cmentarza i domu przedpogrzebowego wraz z Urzędem Miejskim w Tarnowskich Górach, z powiatem tarnogórskim oraz innymi władzami samorządowymi, państwowymi, organizacjami pozarządowymi, instytucjami, związkami wyznaniowymi i sektorem gospodarczym. Zajmuje się promocją dziedzictwa. Prowadzi działalność kulturalną, naukowo-badawczą, edukacyjną, wydawniczą oraz turystyczną.

---

61 Tarnogórskie Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku, *Historia stowarzyszenia*, czerwiec 2022, <http://utwtg.pl/category/o-nas/historia/> [dostęp 08.12.2023].

Inne organizacje i instytucje: Lokalna Organizacja Turystyczna Miasta Gwarków (promowanie odpowiedzialnej turystyki), stowarzyszenie Góry Kultury oraz inne organizacje pozarządowe (około 100), rady dzielnic, Urząd Miasta, strona internetowa miasta, kościoły, OSP, chóry, orkiestry, Caritas, sieć orkiestr międzypokoleniowych (budowanie wspólnoty).

ZASOBY

- Silnie odczuwalny duch miejsca, mieszkańcy i mieszkanki zdają się mówić jednym głosem o Tarnowskich Górach, opowiadają tę samą historię z różnych perspektyw. Historia jest tutaj bardzo żywa i staje się punktem wyjścia do myślenia o przyszłości. Tarnogórzanki i Tarnogórzanie są dumni ze swojego miejsca, potrafią długo i pasjonująco o nim opowiadać. Jak podkreślają, „tu zrodził się przemysł”. To właśnie w Tarnowskich Górach po raz pierwszy została użyta maszyna parowa służąca do wydobycia wody z kopalni.
- Kopalnie rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi wpisane są na listę światowego dziedzictwa UNESCO (28 obiektów). To przykład powiązania historii przemysłu z koniecznością negocjacji z żywiołem, jakim jest woda. Tarnowskie Góry leżą w zlewni rzek, Dramy i Stoły, na wododziale podziemnych wód triasowych. Jednocześnie zakończone sukcesem doświadczenie starania się o wpis na listę UNESCO, którego początki sięgają lat 90. XX wieku, to zachęta do tego, żeby dalej realizować ambitne projekty.
- Tradycje trzech zawodów (górników, kolejarzy i szwaczek). W mieście mocno czuć etos pracy. Robotniczej tradycji towarzyszą przestrzenie kultury, np. Tarnogórskie Centrum Kultury. To niematerialne dziedzictwo, które może być wykorzystane do budowania innowacyjności w kluczowych zawodach (praca przyszłości).
- Umiejętności budowy nowych tradycji, czego przykładem jest historia nowych świąt: wybory Pięknej z Rept (2022), Święto Pary (2021) czy rekułtywacja dawnego lipcowego Bergfestu, czyli święta górniczego nazywanego obecnie „Barbórką w środku lata” (2018).

- Innowacyjne podejście do opowiadania o historii i ambitne podejście do działań edukacyjnych. Poza wspomnianymi powyżej obiektami, obecnie planowane jest założenie centrum edukacyjnego „Cztery Żywioty” (robocza nazwa), którego pomysłodawcą jest prezes SMZT, Zbigniew Pawlak. Centrum ma powstać na terenie Zabytkowej Kopalni Srebra. Będzie można tam oglądać nowe technologie z perspektywy wykorzystania energii żywiołów (np. magazyn lodu jako magazyn energii). Będzie tam można posłuchać opowieści dotyczących tematów lokalnych, takich jak znaczenie wody dla Tarnowskich Gór (i o systemie zagospodarowania wód podziemnych wpisanym na listę UNESCO) oraz ponadlokalnych, jak informacje o topnieniu lodowców, zanieczyszczeniu oceanów, a także dowiedzieć się, jak dzięki zasadom retencji można lepiej zarządzać wodą.
- Szukanie sprytnych rozwiązań na punktowe poprawianie jakości życia, czego przykładem jest projekt „Miejska zielona akupunktura”, oparty na tworzeniu niewielkich „zielonych punktów” w różnych częściach miasta.⁶²
- Duża ilość informacji na temat historii Tarnowskich Gór jest dostępna online: na stronach SMZT, muzeum oraz na stronie poświęconej wnioskowi UNESCO. Te cyfrowe zasoby zawierają zarówno teksty, jak i plansze wystaw oraz dużą liczbę zdjęć przedmiotów, dokumentów, grafik oraz miejsc. To modelowo prowadzona archiwistyka.
- Zaangażowana kadra Urzędu Miejskiego w Tarnowskich Górach. Pozytywne doświadczenia z zapewnieniem pomocy osobom uchodzącym przed wojną w Ukrainie. Umiejętność współpracy, kiedy jest ona potrzebna.
- Nowi mieszkańcy i mieszkanki, jeszcze nie zaangażowani w działania, w tym osoby pracujące hybrydowo.
- Duże firmy produkcyjne, np. Chemet, Olmet.

Inne zasoby: estetyka miasta, w tym architektura modernistyczna⁶³.

62 Więcej o projekcie zob. <https://tarnowskiegory.pl/zielona-akupunktura/#o-projekcie> [dostęp 08.12.2023].

63 Polecamy film autorstwa Marka Panusia, pracującego w Dziale Edukacji i Promocji Muzeum w Tarnowskich Górach, pt. *Nowe oblicze. Architektura Tarnowskich Gór w okresie międzywojennym*, który powstał w ramach projektu „Powiaty” prowadzonego przez Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, 8 listopada 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=QwLzZQl6hRc> [dostęp 8.12.2023].

WYDARZENIA I CELEBRACJE

- Gwarki – kilkudniowe wydarzenie z ponad 65-letnią tradycją, które odbywa się na początku września. Wydarzenie organizowane jest od 1957 roku z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, które przygotowywało kolejne edycje imprezy aż do 1988 roku. Od 2008 roku organizatorem Gwarków jest Tarnogórskie Centrum Kultury oraz Urząd Miejski w Tarnowskich Górach. Jego głównym elementem jest Pochód Gwarkowski, będący jednym z największych cyklicznych widowisk ulicznych w Polsce. Barwny korowód przemierzający Tarnowskie Góry prezentuje bogactwo przeszłości i teraźniejszości. W 2023 roku organizatorzy i organizatorki zgłosili Pochód Gwarkowski do wpisu na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Pochodowi towarzyszy seria wydarzeń artystycznych, edukacyjnych i sportowych.
- Święto Pary to cykliczna impreza odbywająca się od 2021 roku na terenie Skansenu Maszyn Parowych przy Zabytkowej Kopalni Srebra. Jego elementem jest pokaz zabytkowych i nadal działających maszyn oraz urządzeń (w 2023 roku było ich około 20). Święto Pary to wydarzenie, które ma promować technikę parową i kulturę przemysłową na różne sposoby oraz przypominać, że 235 lat (licząc do 2023 roku) temu to właśnie w Tarnowskich Górach, za sprawą sprowadzonej z Wielkiej Brytanii maszyny parowej, rozpoczęła się rewolucja przemysłowa na Górnym Śląsku. Dzięki tej maszynie, wykorzystanej do odwadniania wyrobisk kopalni kruszców srebra, ołowiu i cynku „Fryderyk”, Tarnowskie Góry stały się miejscem, gdzie „wszystko się zaczęło”. W ten sposób od 1788 roku miasto znalazło się w ścisłej awangardzie europejskich ośrodków przemysłowych, pozostając tam do końca XVIII wieku.
- Wybory Pięknej z Rept to nowe święto poświęcone starej odmianie jabłoni Piękna z Rept, ustanowione w martwym sezonie, czyli na początku kwietnia, który jest jednocześnie sezonem sadowniczym. Pierwsza jego edycja odbyła się w 2022 roku. Głównym jej punktem była akcja rozdawania trzyletnich sadzonek mieszkańcom i mieszkańcom. Przeznaczone na ten cel było dwieście sadzonek – znacznie mniej niż chętnych, więc konieczne było wprowadzenie losowania. Akcji towarzyszy konkurs na dwa dania z jabłek: szarlotkę oraz kaczkę z jabłkami, w którym startują

lokalne restauracje. Wygrani są zobowiązani do serwowania zwycięskich dań przez kolejny rok. Biblioteka miejska organizuje konkurs z nagrodami na własne interpretacje legendy o Pięknej z Rept. Nagrodzone prace widzą w Pięknej z Rept ducha młodej dziewczyny, która żyła dawnymi czasy na tym terenie. Piękna z Rept jako owoc to niewielkie, mieszczące się w dłoni jabłko o kwadratowatym kształcie i intensywnej czerwonej barwie, co zawdzięcza późnemu owocowaniu. Została wyhodowana pod koniec XIX wieku przez Roberta Volknera, ogrodnika rodu Donnersmarcków, aby zapewnić dworowi jabłka na zimę. Na informację o tej odmianie prezes Pawlak trafił podczas zbierania dokumentów do wniosku o wpis na listę UNESCO. Piękna z Rept owocuje na przełomie listopada i grudnia.

- „Czwartki tarnogórskie” to tradycja spotkań, która ma prawie 70 lat. Pierwsze spotkanie odbyło się 18 listopada 1954 r. w kawiarni na rynku i miało formę wykładu historycznego, którego autorem był Bolesław Lubosz, opowiadający „o utworach literackich związanych z ziemią tarnogórską”. Od tamtej pory spotkania gromadzą osoby zainteresowane dyskusją na tematy ważne dla Tarnowskich Gór.

Inne wydarzenia i celebracje: Barbórka w środku lata, Industriada, Lodo-we Srebro, dożynki, jarmarki wielkanocne i bożonarodzeniowe, Teatralne Parkowanie, orszak św. Marcina, dzień otwarty urzędu, Tarnogórski Złot Healthtrucków (finansowane przez miasto badanie płuc, dermatolog itp.), imprezy rowerowe, pikniki militarne, organizowane przez TCK kina objazdowe, kina samochodowe, bieg Sedlaczka (w ramach Gwarków), maratony, biegi i nadchodzące 500-lecie miasta w 2026 roku.

Wnioski

Tarnowskie Góry są miastem o silnie odczuwalnej tożsamości. Widać wysoki poziom zaangażowania mieszkanków i mieszkańców w kultywowanie historii tego miasta, o której chętnie opowiadają, kiedy się ich spotyka w innych częściach Polski. Jednak trzeba dopiero pojechać do Tarnowskich Gór, aby w pełni zrozumieć specyfikę tego miasta. Mimo że jest silnie zakorzenione w śląskości, to jednocześnie posiada swoją odrębną tożsamość, którą można porównać do atmosfery magicznego uzdrowiska.

Widać duże zaangażowanie mieszkających tam osób, które – mimo że należą do około stu organizacji pozarządowych – podzielają wspólne cele. Słuchając aktywnych tarnogórzan i tarnogórzanek, ma się wrażenie, jakby wszystkie osoby opowiadały jedną historię, przefiltrowaną przez indywidualne osobowości i zainteresowania. Tarnowskie Góry mają więc silny rdzeń w postaci aktywnej społeczności, będącej wspólnotą, na której można budować miejską odporność. Rdzeń stanowią też obiekty wpisane do UNESCO, które są materialnym i niematerialnym dziedzictwem przemysłowym rozwijanym w dialogu z przyrodą, a zwłaszcza żywiołem wody.

Działa tutaj bardzo rozbudowana sieć różnych organizacji i instytucji, które współpracują ze sobą przy organizacji wydarzeń. Rzeczą normalną w Tarnowskich Górach jest to, że jedna aktywna osoba przynależy do wielu stowarzyszeń, co sprawia, że jest stały przepływ informacji pomiędzy nimi. Tarnowskie Góry można uznać za wzorcowy przykład odporności rozumianej jako misternie spleciona sieć oraz membrana amortyzująca ewentualne upadki. Elementem tej sieci jest również Urząd Miejski, który w 2021 roku kupił parking przy Zabytkowej Kopalni Srebra, aby wesprzeć działalność stowarzyszenia i pozwolić mu utrzymać miejsca pracy, kiedy turystyka nie była możliwa ze względu na ograniczenia wynikające z pandemii COVID-19⁶⁴.

Tarnowskie Góry pokazują również, że różnorodność kulturowo-językowo-religijna to ważny element historii. Jedną z opowieści, która

---

64 Szymon Bijak, *Miasto kupi parking przy Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach. To kolejna forma wsparcia dla SMZT*, 5 maja 2021, <https://tarnowskiegory.naszemiasto.pl/miasto-kupi-parking-przy-zabytkowej-kopalni-srebra-w/ar/c1-8263356> [dostęp 08.12.2023].

powraca, kiedy zwiedza się to miasto, jest informacja o tym, że dokument fundujący prawa miejskie tzw. „Ordunek Górny” (*Bergordnung*) stanowił, że burmistrz oraz radni powinni mówić w trzech językach: po polsku, czesku i niemiecku, co wskazywało na udział różnych grup narodowościowych w rozwoju lokalnego górnictwa, a tym samym miasta. W ciągu wieków teren ten często przechodził z rąk do rąk władców ówczesnych Czech, Węgier, Austrii, Prus, Niemiec i Polski. Współczesne afirmowanie wielokulturowości pozwala czerpać wiedzę z różnych porządków myślenia, co zwiększa innowacyjność. To również świadomość tego, że nie musimy być tacy sami, aby budować świetność miasta. Roboczo nazywamy to „energiją pogranicza”, która jest żyzną glebą dla poszukiwania innowacyjnych rozwiązań (ta cecha łączy Tarnowskie Góry ze znacznie mniejszym Bieruniem).

O ile widać siłę budowanej od pokoleń współpracy, to wyzwaniem jest tutaj zaangażowanie kolejnych mieszkanki i mieszkańców, osób mieszkających tu od lat, zarówno poprzez kontynuowanie (i rozszerzanie na inne dzielnice) projektów takich jak „Pnioki, krzaki, ptaki – wszyscy i tak Repcioki”, jak i szukanie nowych sposobów

zaangażowania. SMZT jako organizacja ma charakter elitarny (co jest jej siłą: „jesteśmy trochę jak masoneria, nie przyjmujemy każdego od razu”⁶⁵), co może być barierą ze względu na wysoki próg wejścia. Warto rozważyć powstanie nowego wehikułu, który powstałby na równi osoby związane z Tarnowskimi Górami od pokoleń i te, które niedawno się tu osiedliły i pozwoliłby zaangażować się wspólnie w działania. Tarnowskie Góry to miasto o rosnącej liczbie mieszkanek i mieszkańców. Jednym z wyzwań jest zatem to, aby nie było wyłącznie „sypialnią”.

Dodatkowo wskazane jest tworzenie mniejszych miejsc spotkań na osiedlach, aby tworzyć miejsca lokalnej aktywności. Obecnie większość działań odbywa się w centrum.

Duży potencjał widzimy również w pogłębianiu działań skupionych wokół zieleni, w tym zieleni jadalnej. Pozwala to włączać ludzi w ideę troski o otoczenie, a jednocześnie nie wymaga dużej ilości wiedzy „na wejściu”. Piękna z Rept może być tutaj ambasadorką idei „jadalnego miasta”, czyli takiego, w którym uprawa żywności jest stałym elementem krajobrazu⁶⁶. Pilotażem działań są projekty realizowane w ramach „Miejskiej zielonej architektury” oraz inne działania prowadzone przez miejskie jednostki (np. rewitalizacja osiedla przy ul. Bocznej 5) czy tworzenie map licznych ogólnodostępnych drzew owocowych oraz dosadzanie nowych. Organizacją partnerską w tym projekcie mogą być rodzinne ogródki działkowe, wskazane jako awangarda zmian w obszarze adaptacji do zmian klimatu.

Organizatorki i organizatorzy Pochodu Gwarkowskiego proszą o wsparcie Tarnowskich Gór w staraniu się o wpisanie tego wydarzenia na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Prośbę tę przekazujemy (sami też trzymamy kciuki)!

Dyskusje o czerpaniu z przeszłości tak, aby jednocześnie patrzeć w przyszłość odbywają się w Tarnowskich Górach codziennie. Warto byłoby zwrócić uwagę osób spoza Tarnowskich Gór na te bardzo

---

65 Źródło: komunikacja osobista, 24.11.2023.

66 Liderem wśród polskich miast jest Kraków. Zob. Joanna Erbel, Maja Kudła, Maciej Łepkowski, Katarzyna Przyjemna-Grzesik, *Spółdzielcza farma miejska jako narzędzie rozwoju miejskiej strefy żywicielskiej i agroekologii*, CoopTech Hub, Warszawa 2023, <https://www.hub.coop/publikacja/spoldzielcza-farma-miejska/> [dostęp 08.12.2023], s. 14–24.

twórcze i bogate w pomysły dyskusje. Okazją może być nadchodzące 500-lecie miasta (w 2026 r.). Pytania, które zostawiły w nas Tarnowskie Góry brzmią: co obecnie byłoby równie rewolucyjne, jak uruchomienie w 1788 roku maszyny parowej i jak to wizjonerskie rozwiązanie może przyczynić się do budowania lokalnej tożsamości i miejskiej odporności? Czujemy, że ważną rolę odegra powrót do myślenia o świecie z perspektywy dobrej współpracy z żywiołami i sięgania po przyrodniczą historię naszych miast, do czego zachęca nas historia Pięknej z Rept.

Sposobem na przekazanie innym osobom tych refleksji dotyczących wychylenia w przyszłość Tarnowskich Gór oraz wzbogacenie ich o nowe perspektywy mogłoby być otworzenie nowej trasy turystycznych spacerów obsługiwanych przez SMZT. Trasa odnosiłaby się do tarnogórskich opowieści z wątkami społecznymi, ekonomicznymi i przyrodniczymi wplątanymi w ważne dla społeczności miejsca i historie. Taka trasa mogłaby być ofertą dla grup aktywistycznych, organizacji pozarządowych oraz samorządów, aby przekazywać wiedzę i doświadczenia, a także spojrzenie w przyszłość. Proponujemy wplecenie w tę trasę spaceru podziemnego w Zabytkowej Kopalni Srebra i sztolni oraz spaceru śladami Pięknej z Rept (kończącego się przekazaniem uczestnikom nasion jabłoni). Skoro tarnogórzanie już potrafią pięknie opowiadać historie swojego miasta, warto wykorzystać ten potencjał i tym samym prowokować dyskusje o mariażu tradycji z rozwiązaniami z przyszłości.

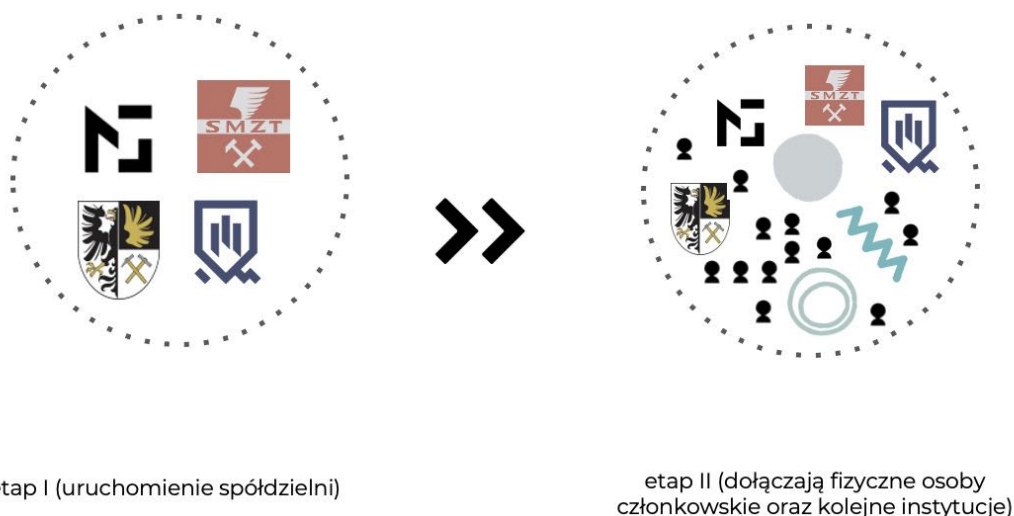
Propozycja spółdzielni rozwojowej

Proponujemy, aby w Tarnowskich Górach poddać pod dyskusję stworzenie nowej przestrzeni, której głównym celem byłoby włączenie nowych mieszkańek i mieszkańców miasta jako napędu rozwojowego miasta. Spółdzielnia łączyłaby więc „nowych” i „starych” mieszkańców i mieszkanki, czyli „pnioki”, „krzoki” i „ptoki”. Byłaby to spółdzielnia rozwojowa, która postawiłaby sobie za cel stworzenie nowej instytucji pełniącej rolę centrum aktywności społecznej, która byłaby domem dla różnych organizacji i różnych pokoleń. Taka nowa instytucja mogłaby powstać w miejscu dawnych Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Tarmilo”, na których terenie tymczasowo działa parking. Byłaby to przestrzeń, która mogłaby działać jak innowacyjny hub, wzmacnia-

jąc działalność naukowo-badawczą prowadzoną przez SMZT. Można pomyśleć o stworzeniu różnego rodzaju przestrzeni warsztatowych i coworkingowych, w których osoby i firmy mogłyby wynajmować biurka. O ile mamy tendencję do lokowania centrów innowacji w dużych miastach, to w obliczu wyzwań, jakie przed nami stoją i których ważnym aspektem jest optymalne wykorzystanie zasobów, aby lepiej adaptować się do zmian klimatu, sensowne wydaje się ulokowanie takiej instytucji w mieście, które ma kilkaset lat doświadczenia w negocjacjach z żywiołami. Aby uczcić robotniczą pamięć miejsca, spółdzielni można nadać nazwę: spółdzielnia rozwojowa „Tarmilo”.

Proponowane osoby założycielskie spółdzielni: Urząd Miejski w Tarnowskich Górach, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Muzeum w Tarnowskich Górach, Tarnogórskie Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku.

Tarnogórska spółdzielnia rozwojowa

W momencie założenia spółdzielni utworzyłaby się ona na udziały indywidualnych osób oraz ich wkład kompetencyjny oraz finansowy.

Perspektywa współpracy w budowaniu miejskiej odporności dla GZM-u bazuje na wyznaczonej misji oraz wizji w *Strategii rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii 2022–2027 z perspektywą do 2035 roku*.

Część 3

Wnioski ideowe oraz rekomendacje dalszych działań

Pracować na lokalnych potencjałach i zasobach

– wspierać odważnych i życzliwych

Wyzwania, przed którymi stoi świat, potrzebują odważnych, a zarazem wrażliwych ludzi. Takich, którzy nie wstydzą się reagować. Takich, którzy nie boją się nazwać dosadnie rzeczy po imieniu i nie chowają się za paragrafami, lecz wypełniają je treściami o nowych jakościach. Przełamują schematy, zamiast w nich biernie trwać. Zgadzam się z Moną Chollet, że „możliwe jest istnienie i rozwijanie się poza ramami. Wbrew temu, do czego chce nas przekonać podstępnie zawstydzający dyskurs, jeśli zejdziemy z utartego szlaku, na skraju lasu nie czeka nas potępienie.”⁶⁷

Karolina Kuszlewicz

Nasze doświadczenie współpracy z gminami poniżej 100 tys. Mieszkańców pokazuje, że mniejsze miasta mogą z powodzeniem być laboratoriami miejskiej odporności również dla większych miast. Pracują na ograniczonych terytorialnie zasobach, a ich potencjał zależy od dobrego przywództwa, które może przybierać formę kolektywną, oraz od dobrego przepływu informacji pomiędzy zaangażowanymi stronami. Jeśli chcemy czerpać z ich doświadczeń, powinniśmy je wspierać w miarę swoich możliwości. W przypadku instytucji takich, jak GZM może to polegać na wychwytywaniu potencjału i konsekwentnym towarzyszeniu pionierom i pionierkom

---

⁶⁷ Karolina Kuszlewicz, *Koncepcja prawa wrażliwego. Od wojny do unii międzygatunkowej*, [w:] Małgorzata Gurowska, Monika Rosińska, Agata Szydłowska (red.), *ZOEpolis, budując wspólnotę ludzko-nie-ludzką*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa 2020, s. 137. Cytat z Mony Chollet pochodzi z publikacji: *Czarownice. Niezwyciężona siła kobiet*, s. 42.

zmian w ich drodze, a także na dbaniu o to, żeby nie zabrakło zapasu tym osobom i instytucjom, które łączą w sobie odwagę myślenia i pracowitość.

W praktyce oznacza to, by iść za energią miejsca i doceniać lokalną specyfikę. Zewnętrzne projekty należy traktować jako narzędzia do realizacji szerszej wizji, która z jednej strony jest wizją rozwoju konkretnego miasta, z drugiej zaś manifestacją wizji rozwoju GZM-u jako metropolii. Jest to życzliwe przyglądanie się i pełne wsparcia podejście, które docenia i szanuje lokalną energię. Każda z gmin będzie miała swoją własną drogę do realizacji wizji metropolii, w której ważnym elementem jest zarówno to, co wspólne, jak i to, co miasta od siebie różni. W końcu siłę Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii buduje się na dobrym „wykorzystaniu synergii różnorodności”.⁶⁸ Tak, jak każdy i każda z nas ma swoją ścieżkę, a im bardziej wiemy, kim jesteśmy, tym lepiej działamy, podobnie gminy jako społeczności mają swój unikalny zestaw potencjałów.

Jest to szczególnie ważne na etapie inkubacji danych rozwiązań – kiedy gminy dopiero rozwijają swoje załączki inicjatyw służących budowaniu miejskiej odporności – żeby wspierać ich mocne strony, a nie porównywać do innych gmin, wtłaczając wszystkich w jedną metropolitalną formatkę. Miejska odporność nie jest testem na dobre wypełnienie odgórnych wytycznych, ale trudnym ćwiczeniem budowania czegoś zupełnie nowego w oparciu o swoje zasoby, które często są ograniczone.

Ważnym elementem jest budowanie złożonych sieci w oparciu o lokalne potencjały, czego najlepszym przykładem są Tarnowskie Góry. Do zrozumienia wagi takiego ekosystemowego podejścia przydatna jest perspektywa, którą proponuje prof. Jerzy Hausner, mówiąc o lokalności jako asamblażu. Lokalności jako asamblaże mają dużą zdolność regeneracyjną, bowiem „wykazują się zdolnością rozwojową, utrzymując zarazem swoją złożoność. Asamblaż nie jest wyodrębnioną pojedynczością, nie jest organizmem – lecz złożonością, która może współdziałać z innymi złożonościami i je współtworzyć”.⁶⁹ Złożonymi systemami są zarówno poszczególne gminy, jak i cała metropolia.

---

68   *Strategia rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022–2027 z perspektywą do 2035 roku*, s. 46.

69   Jerzy Hausner, *Lokalność jako społeczna siła rozwoju*, s. 213–214.

Budowanie odporności w oparciu o złożone sieci powiązań jest tutaj jednak nie tylko sumą talentów, ale opiera się na sile wspólnoty. Zaangażowane osoby, które mają szansę na rozwój swoich talentów, mogą tworzyć rozwiązania o innowacyjnym charakterze. Ważnym czynnikiem innowacyjności jest bowiem emocjonalne i cielesne zaangażowanie w dany temat oraz wykorzystanie potencjału, jaki daje bycie częścią wspólnoty. Jest to ten rodzaj wiedzy, który jest unikalny dla naszego gatunku i który jest innym rodzajem obróbki wiedzy niż jej maszynowe przetwarzanie (czyli systemy bazujące na sztucznej inteligencji). Jak to powiedziała jedna z naszych tarnogórskich przewodniczek po życiu lokalnej społeczności:

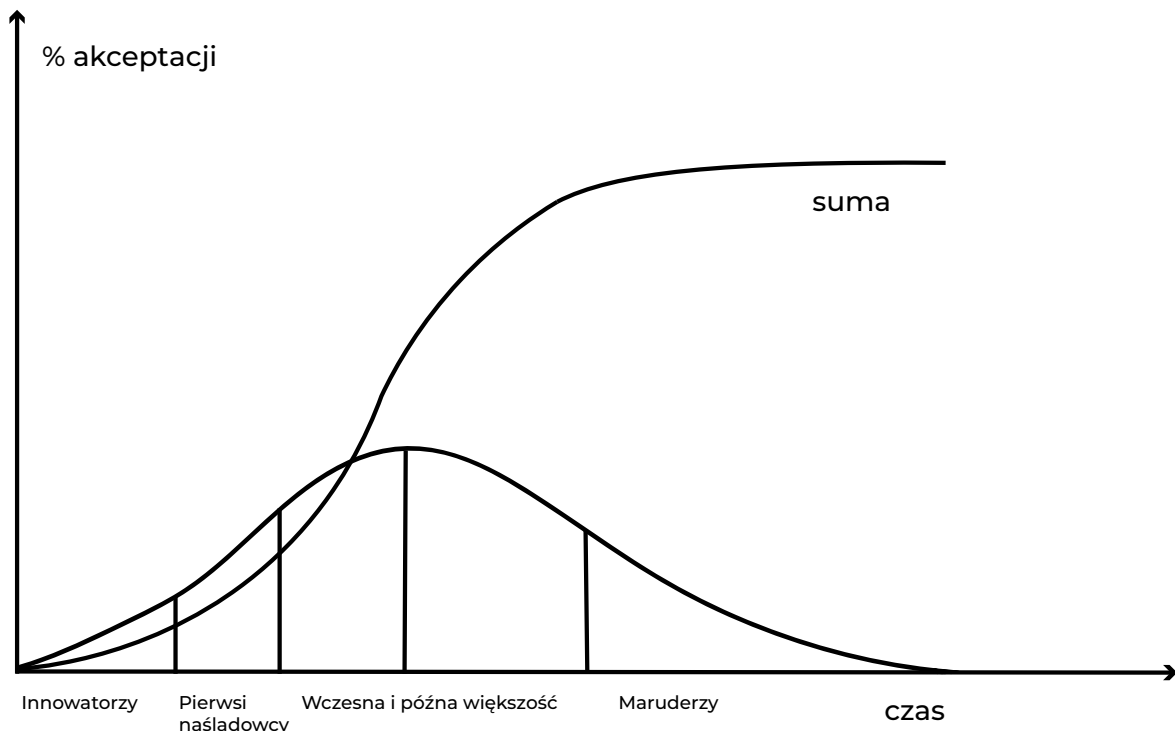
„W czasach hiperindywidualizmu, coachingów i pseudorozwojowych programów, które skupiają się na doskonałości indywidualnej a niewiele wnoszą wartości dodanej do życia rodzinnego, sąsiedzkiego i społecznego, poczucie należenia do wspólnoty jest właściwie jedyną drogą do zachowania humanizmu. O ile uczenie maszynowe poradzi sobie z wyuczeniem emocji, to szczerze wątpię, czy stanie się istotą społeczną.”⁷⁰

Zdolne jednostki najlepiej się rozwijają w ramach społeczności, które pozwalają zaistnieć ich potencjałom i rozwijać je.

Z perspektywy GZM-u jako instytucji przydatne może być wyciągnięcie praktycznej konsekwencji ze wspomnianej we wcześniejszej części raportu krzywej innowacji Everetta Rogersa, według której społeczności można podzielić na pięć grup ułożonych wzdłuż krzywej rozkładu normalnego, w zależności od ich roli we wdrażaniu innowacji. Są innowatorzy i innowatorki (2,3% populacji), pierwsi naśladowcy i naśladowczynie (13,6%), wczesna większość (34,1%), późna większość (34,1%) oraz maruderzy i maruderki (15,9%). Wdrażanie innowacji na wczesnym etapie leży więc na barkach pierwszych dwóch grup, które stanowią w sumie 15,9% populacji.

---

70 Danuta Kędzierska, *Tarnowskie Góry*, grudzień 2023.

Krzywa upowszechniania innowacji

Idąc śladem Rogersa, rekomendujemy skupienie się na pionierach i pionierkach i wspieranie ich w rozwijaniu ich innowacji, a następnie propagowanie tych rozwiązań w ramach różnych wydarzeń organizowanych w GZM-ie. Ten pierwszy krok to stałe i konsekwentne śledzenie losów osób oraz inicjatyw, które mają odwagę mierzyć się z wyzwaniami przyszłości, proponując nowe rozwiązania oraz włączanie tych działań w inne strategiczne działania GZM-u.

To również dbanie o to, żeby projekty, które angażują wyobraźnię ludzi, miały swoją kontynuację. Skupienie się na tych, którzy angażują się w tworzenie nowych rozwiązań jest ważne dlatego, że w ten sposób docenia się zaangażowanie tych, którzy uwierzyli, że lepszy świat jest możliwy i można zmieniać marzenia w życzenia do spełnienia. Chodzi tutaj zarówno o osoby zajmujące się tymi tematami zawodowo (w tym pracujące w urzędach), jak i wszystkie te, które poświęcają swój wolny czas, aby brać udział w różnego rodzaju konsultacjach czy miejskich projektach. Nie ma niczego bardziej niszczącego potencjał innowacji niż wypalenie aktywistyczne i zawodowe. Energia do działania to rzadki i cenny zasób. Ochrona jej oznacza również odsuwanie „maruderów” i „maruderek” (mówiąc językiem Rogersa),

czyli osób, które są pierwsze do tego, żeby powiedzieć, „dlaczego się nie da” osobom modelującym nowe rozwiązania. Krytyka jest ważnym elementem rozwoju, ale na początkowym etapie działań może zabić cenne inicjatywy. Dbanie o komfort osób chcących działać i chronienie (na ile jest to możliwe) ich potencjału przed niekonstruktywną krytyką, to zadanie liderów i liderki organizacji działających na różnych poziomach: w urzędach, lokalnych instytucjach oraz na poziomie całego GZM-u.

Wykorzystać potencjał współpracy, doceniając to, co ma się najbliżej

– Podróżujemy po świecie, żeby zwiedzać i zachwycać się zabytkami i tradycjami, a przecież to, co najcenniejsze, mamy u siebie. I mam tutaj na myśli nie tylko artefakty wpisane na listę UNESCO, ale także nasze dziedzictwo niematerialne. Dzięki wyborom Pięknej z Rept ożywiamy i dbamy o kolejny ważny element historii Tarnowskich Gór.

– Zbigniew Pawlak⁷¹

GZM jako obszar gęsto zaludniony i dobrze skomunikowany to miejsce, które jest naturalnym tygłem kreatywności. Jednakże często nie widzimy tego, co mamy najbliżej, a po innowacje jeździmy w odległe części kraju czy świata. Zwrócenie uwagi na inicjatywy prowadzone przez mniejsze gminy i potraktowanie ich jako liderów innowacji w poszczególnych obszarach będzie korzystne zarówno dla tych gmin, większych ośrodków, jak i metropolii jako wspólnoty.

Docenienie lokalnie dostępnych innowacji oraz zachęcanie do dzielenia się wiedzą to okazja do wykorzystania w większym stopniu efektu synergii, który następuje, kiedy spotykają się osoby otwarte na różnorodność i czerpiące przyjemność z podziwiania ciekawych, twórczych rozwiązań wypracowanych przez kogoś innego.

---

71 Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, *Wybory Pięknej z Rept po raz drugi w Tarnowskich Górach*, <https://smzt.pl/event/wybory-pieknej-z-rept-po-raz-drugi-w-tarnowskich-gorach/> [dostęp 08.12.2023].

Innowacje powstają na styku połączenia odkrywczych pomysłów oraz umiejętności podania ich dalej, przetestowania i wspólnego ich udoskonalenia. Genialna myśl, aby zyskała na znaczeniu, musi zostać zaadaptowana do obecnego kontekstu i podana dalej. Dlatego ważną rolę mają nie tylko pionierzy i pionierki innowacji, ale również grono nazywane naśladowcami i naśladowczyniami⁷².

Górnośląsko–Zagłębiowska Metropolia posiada na swoim terenie obie te grupy: zarówno osoby i instytucje, które mają odwagę proponować nowe rozwiązania, jak i znacznie większy potencjał wymiany tej wiedzy niż inne regiony ze względu na bliskość terytorialną. Fizyczna bliskość to szansa na częstszą oraz bardziej regularną wymianę doświadczeń. Co więcej, gminy GZM-u łączy historia i wspólne wyzwania, co sprawia, że rozwiązania tworzone w każdej z nich są od początku bardziej dopasowane do lokalnego kontekstu niż te pochodzące z innych miejsc. Warto promować udane projekty i inicjatywy, które są w pobliżu. W naszym raporcie znajdziecie je w części 2 na mapach zasobów każdej z omawianych gmin.

W czasie wizyt lokalnych w ramach Akademii Miejskiej Odporności poznałyśmy (Joanna Erbel i Alicja Wójcik) osoby zajmujące się podobnymi obszarami i bardzo zaangażowane w swoją pracę, które się nawzajem nie znały. Przykładem są tutaj działania na rzecz zwiększania dostępności prowadzone w Piekarach Śląskich i Tarnowskich Górach. W Piekarach Śląskich są to seanse przyjazne sensorycznie odbywające się w miejskim kinie Zacisze, w Tarnowskich Górach systematycznie dostosowuje się urząd do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Innym przykładem były nasze dyskusje w Piekarach Śląskich o stworzeniu przestrzeni z mobilną gastronomią (food trucki) wokół Kopca Wyzwolenia, która to idea jest bliska już funkcjonującemu food courtowi Fabryki Pełnej Życia w Dąbrowie Górniczej. Tej projektowej wymiany mogłoby być więcej, zwłaszcza, że mieszkanki i mieszkańcy metropolii odwiedzają w czasie wolnym siebie nawzajem, zwłaszcza w pobliskich gminach.

---

72 Ciekawie o tym pisze Rutger Bregman w swojej książce *Homo sapiens*, s. 89. Badacz stawia tezę, że *Homo sapiens* prześcignął *Homo neanderthalis*, który miał znacznie większy mózg ze względu na lepszą umiejętność komunikacji: „Jeśli neandertalczyków porównamy do super szybkiego komputera, to nas trzeba by porównać do starego peceta – ale z WIFI. Byliśmy wolniejsi, ale lepiej połączeni”. Właśnie dzięki tej umiejętności współpracy byliśmy lepiej w stanie sobie poradzić z trudnymi warunkami klimatycznymi.

Tutaj ogromną rolę mają osoby, które lubią uczyć się nowych rzeczy i łączyć ze sobą ludzi. Wczesne naśladowczynie i wczesni naśladowcy mogą pełnić rolę zawodowych networkerów i networkerek. Wchodzą w nią często mimowolnie osoby zajmujące się zawodowo projektami albo osoby aktywistyczne. Warto docenić ten potencjał i wartość pracy włożonej w budowanie nowych znajomości i łączenie projektów.

Również w samej metropolii jako instytucji może zostać zatrudniona osoba odpowiedzialna za kontakty, potrafiąca pokierować osobami z poszczególnych gmin do konkretnych potencjałów projektowych. Aby zwiększyć możliwości skalowania i promowania innowacyjnych rozwiązań, warto zlokalizować przeszkody w rozwoju, które mogą mieć charakter instytucjonalny (w tym brak przepływu informacji w ramach urzędu) lub finansowy. Dobrym rozwiązaniem byłaby możliwość zgłoszenia w sposób anonimowy wad działającego systemu, tj. stworzenie przestrzeni dla sygnalistek i sygnalistów, oraz rozwiązania będące GZM-ową wersją „skrzynek innowacji”, stosowanych w świecie korporacyjnym.

Lepsze wykorzystanie potencjału mniejszych gmin to również włączanie przedstawicieli aktywnych gmin w projektowanie rozwiązań dla całej metropolii, zwłaszcza pod kątem adaptacji do zmian klimatu. Wtedy GZM jako agenda rozwojowa mogłaby lepiej korzystać z potencjału osób w terenie. Jednocześnie – jako że to, co się dzieje na miejscu, jest najważniejsze – tego typu współpraca powinna być tak zorganizowana, żeby nie odciągać liderów i lidererek od ich zadań. Dobrym rozwiązaniem byłoby określenie możliwości tematycznych każdej z gmin, i w przypadku spotkań w fizycznej przestrzeni organizowanie ich na miejscu – tam gdzie bije serce innowacji.

Czas na myślenie pozaprojektowe – doceniać spontaniczność

Siła GZM to nie tylko wspólna praca, ale też kultywowanie dawnych oraz nowych tradycji albo po prostu czas na przebywanie (wspólnie lub indywidualnie) w dających energię miejscach metropolii. Należy dbać więc zarówno o intelektualne inspiracje, jak i o nasze ciała, tj. sprawnie balansować pomiędzy zadaniami do wykonania, a przestrzenią na bezinteresowne, twórcze myślenie.

Potencjału takiego podejścia mogłyśmy (Joanna i Alicja) doświadczyć w czasie naszego pobytu w Tarnowskich Górach, gdzie – poza zaplanowanymi spotkaniami w ratuszu oraz w Tarnogórskim Centrum Kultury – brałyśmy udział w „spacerze”, który miał znacznie luźniejszą formę i pozwalał na spontaniczne spotkania z różnymi osobami. Zostałyśmy w ten sposób wciągnięte do aktywnej społeczności. Dodatkowo przymusowy czas wolny, który wynikał z kalendarza (wolne sobotnie popołudnie i niedziela) sprawiły, że w trybie innym niż projektowa praca, a jednocześnie oddzielone od swoich codziennych relacji i innych projektów, mogłyśmy pobyc w okolicy i przyjrzeć się życiu miasta.

Spontaniczne spędzanie czasu tutaj zaprojektowany wolny czas mogą przybierać różną formę. Mogą być rezydencjami, wspólnymi wyjazdami, ale również cyklicznymi celebracjami, podczas których można odwiedzać siebie nawzajem w gminach – nie tylko

z powodu pracy. Czas wolny i świętowanie to tworzenie okazji do niezobowiązujących rozmów na różne tematy.⁷³

Naturalnym sposobem na zwiększanie potencjału sieci jest więc tworzenie okazji do wspólnych celebracji. Mogą to być takie wydarzenia, jak te omówione w raporcie, a także wspieranie i rozwijanie inicjatyw budujących ideę świętowania podczas wydarzeń w miejscach codziennych, jak w projekcie „Kierunek GZM”⁷⁴. To rozproszone święto metropolii składa się z szeregu małych wydarzeń, takich jak wspólne jedzenie śniadania, oglądanie wschodu słońca w Będzinie czy spacer po osiedlach Czeladzi. Tworzy to nowe praktyki i nadaje odświętności temu, co zwykle przeoczamy jako element codzienności.

Po spotkaniach w ramach Akademii Miejskiej Odporności widzimy metropolię jako miejsce pełne różnych okazji do świętowania, które wzmacniają lokalny patriotyzm i przywiązanie do miejsca kultywowane w duchu zrównoważonego rozwoju i miejskiej odporności. W ramach warsztatu otwierającego, w którym brały wspólnie udział różne gminy pojawiła się propozycja, aby stworzyć **kalendarz wspólnych cyklicznych świąt** obchodzonych przez gminy. Cykliczny charakter jest tutaj o tyle ważny, że nadaje rytm i priorytetyzuje wydarzenia. Takie wydarzenia już się odbywają: na przykład tarnogórski Pochód Gwarkowski czy bieruńskie obchody dnia św. Walentego. Wydarzeniem, które powracało w rozmowach podczas naszych spotkań, była również Industriada, czyli święto zabytkowej techniki⁷⁵.

---

73 Ciekawym punktem odniesienia może być tutaj projekt „Wyobrażanie sobie przyszłej współpracy” (Imagining Future Collaborations), prowadzony przez zespół Strategic Dreamers, skierowany do polskich instytucji kultury, który pokazywał wartość wprowadzania pozaprojektowych spotkań osób reprezentujących różne instytucje. Zob. Bartosz Frąckowiak, Anna Galas-Kosil, Ewa Kozik, Marta Michalak, *Imagining Future Collaborations*, Strategic Dreamers, 2023 <https://strategicdreamers.com/en/imagining-future-collaborations-our-report-for-british-council/> [dostęp 08.12.2023].

74 *Kierunek GZM*, <https://kierunekgzm.pl/> [dostęp 08.12.2023].

75 *Industriada*, <https://industriada.pl/>, [dostęp 08.12.2023].

Spółdzielnie rozwojowe GZM-u – siła terytorium

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia swoją siłę opierać może nie tylko na stymulowaniu przepływu i pomocy w zobaczeniu miejsc będących pionierami w budowaniu miejskiej odporności, ale również w systemowym i finansowym wspieraniu wspólnych celów. Widzimy tutaj duży potencjał GZM-u jako instytucji we wspieraniu mniejszych gmin w osiągnięciu ich strategicznych celów oraz budowaniu i rozwijaniu kompetencji, z których może korzystać cała społeczność metropolii. GZM jako jednostka mogłaby być jedną z instytucji, które zakładałyby spółdzielnie rozwojowe w obszarach strategicznych, do których bez wątpienia należy troska o zieleni oraz zarządzanie dziedzictwem przemysłowym i kulturowym. To, jak ważne jest to zadanie, pokazuje rola GZM-u jako partnera strategicznego Zabytkowej Kopalni Srebra prowadzonej przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej⁷⁶. O ile Tarnowskie Góry to gmina, która już ma swój złożony ekosystem instytucji miejskich i organizacji pozarządowych, które mogą się poszczycić kilkudziesięcioletnią tradycją, to nie każda gmina ma takie zasoby.

W trakcie mapowanie zasobów powracającym tematem było zarządzanie zielenią albo nieużytkami (w tym terenami poprzemysłowymi), które mogłyby pełnić funkcję rekreacyjną, a jednocześnie stać się terenami cennymi ze względów przyrodniczych. To obszar, który jest wymieniony w priorytecie A strategii GZM: Adaptacja do zmian klimatu i odporność.

---

⁷⁶ Portalsamorzadowy.pl, *GZM partnerem strategicznym Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach*, 18 sierpnia 2022, <https://www.portalsamorzadowy.pl/komunikacja-spoleczna/gzm-partnerem-strategicznym-zabytkowej-kopalni-srebra-w-tarnowskich-gorach,398187.html> [dostęp 08.12.2023].

Do priorytetu A należą:

- zachowanie i wzmocnienie bioróżnorodności oraz zmiana postrzegania terenów zieleni w gminach – w związku z uznaniem ich za strategiczny element struktury funkcjonalno-przestrzennej i polityki klimatycznej, a nie za obciążenie budżetowe (pełnią one nie tylko podstawową rolę przyrodniczą, ale i społeczną, rekreacyjną, zdrowotną, promocyjną oraz są ważnym czynnikiem, wpływającym na atrakcyjność osiedleńczą i inwestycyjną GZM-u);
- zwiększenie zasobów wodnych, w tym: „odbetonowanie” miast (dla poprawy mikro- i małej retencji i zmniejszenia występowania zjawiska wyspy ciepła), powszechność form zatrzymywania wód opadowych w gospodarstwach domowych;
- spójny system niebiesko-zielonej infrastruktury GZM-u, w tym inicjowanie projektów dla zachowania bioróżnorodności oraz mitygacji i adaptacji do zmian klimatu.⁷⁷

Temat ten wybrzmiał szczególnie silnie w przypadku Bierunia, w którym zarówno osoby pracujące w urzędzie, jak i mieszkanki i mieszkańcy mówili o potencjale Paciorkowców, terenu dawnych hałd. Proponujemy rozpoczęcie działalności spółdzielni GZM-owej właśnie tam. Jak piszemy w części 2 we fragmencie poświęcony rekomendacjom dla spółdzielni rozwojowych w Bieruniu, głównym obszarem działalności spółdzielni mogłaby być rekultywacja terenów przemysłowych, troska o bioróżnorodność i odpowiedzialne zarządzanie terenami zieleni. Pierwszym jej zadaniem byłaby rekultywacja Paciorkowców. Proponowaliśmy, aby nadać jej nazwę „Grindelia – spółdzielnia rozwojowa GZM”, na cześć dogłędki nastrożonej (*Grindelia squarrosa*).

Osobami założycielskimi spółdzielni byłyby wtedy: Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia, Gmina Bieruń oraz Muzeum Miejskie (w organizacji) w Bieruniu. Ze względu na to, jak delikatnym i wrażliwym społecznie tematem są kwestie zarządzania zielenią, inkubowaniu spółdzielni towarzyszyłoby grono doradcze, składające się

---

⁷⁷ Strategia Rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii..., op. cit., s. 52.

z przedstawicieli i przedstawicielek organizacji społecznych oraz ekspertów i ekspertek właściwych dla spraw przyrodniczych. Określona zostałaby również osoba, której pracą polegałoby na dbaniu o to, aby został uwzględniony interes grindelii (dogłębki) oraz innych osób przyrodniczych (ta osoba nie mówiłaby w swoim imieniu).

Grindelia jako spółdzielnia mogłaby pełnić również funkcję doradczą dla innych gmin, oferować profesjonalne usługi ogrodnicze dla różnego rodzaju podmiotów, a tym samym regulować złożone kwestie własnościowe, które utrudniają profesjonalne gospodarne zarządzanie zielenią. Spółdzielnia mogłaby wykorzystywać doświadczenia bieruńskiego mini-arboretum oraz kompetencje pracujących przy nim osób i prowadzić działania edukacyjne oraz hortiterapeutyczne (wykorzystujące ogrody w procesie terapeutycznym).

Tworzenie metropolitalnych (w ramach GZM-u) spółdzielni rozwojowych mogłoby działać według podobnej logiki, jaką w obszarze mieszkalnictwa tworzą społeczne inicjatywy mieszkaniowe (np. SIM Zagłębie), wykorzystując kapitałową siłę bliskości terytorialnej (gminy, które są blisko siebie składają wspólnie wnioski o dofinansowanie, a następnie korzystają z premii, jaką jest bycie częścią jednej wspólnej inwestycji⁷⁸). W ten sam sposób różne gminy GZM-u mogłyby wspólnie tworzyć zespół osób zarządzających zielenią, kupować potrzebne narzędzia, organizować wspólnie wydarzenia edukacyjne i inne. Spółdzielnia mogłaby wchodzić we współpracę z innymi progresywnymi projektami na terenie GZM-u, na przykład z planowanym w Tarnowskich Górach centrum edukacyjnym „Cztery Żywioty” (nazwa robocza)⁷⁹.

Dodatkową zaletą tworzenia GZM-owej spółdzielni rozwojowej jest szansa na uruchomienie finansowego potencjału lokalnej społeczności. W podobny sposób, jak w latach 90. XX wieku członkowie i członkinie Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej zrzucili się na wykup zabytkowej kopalni srebra i sztolni, obecnie

---

⁷⁸ Zob. *Spółeczna inicjatywa mieszkaniowa*, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/spoleczna-inicjatywa-mieszkaniowa>. Na terenie GZM działa powołany w grudniu 2021 roku SIM Zagłębie, zob. <https://www.simzaglebie.pl/> [dostęp 08.12.2023].

⁷⁹ Więcej o tym w części 2, we fragmencie poświęconym Tarnowskim Góróm.

mieszkancki i mieszkańcy GZM-u mogliby wesprzeć swoimi oszczędnościami proces rekultywacji istotnych ze względów przyrodniczych i społecznych obszarów metropolii. W ten sposób stali by się nie tylko pasywnymi beneficjentami, ale również aktywnymi aktorami procesu rekultywacji zdegradowanych terenów i przemiany ich w atrakcyjne przestrzenie. W tym przypadku przynależność do danego gruntu byłaby nie tylko kwestią symboliczną, ale również własnościową. To współdzielenie terenów może dotyczyć nie tylko terenów publicznych, ale również terenów, które obecnie są we władaniu prywatnych spółek zarządzających mieniem pokopalnianym (taką spółką, wśród wymienionych w trakcie spotkania w ramach naszej Akademii Miejskiej Odporności, jest np. spółka Haldex). Pozostając w temacie zarządzania terenami przyrodniczymi, spółdzielnia rozwojowa GZM-u mogłaby świadczyć usługi ogrodnicze dla swoich gmin oraz dla innych chętnych (indywidualnych osób, firm i różnych instytucji). W ten sposób można by wykorzystać potencjał wiedzy, który posiadają osoby zatrudnione w urzędach, ale działające w mniejszej skali (jak np. osoby odpowiedzialne za arboretum w Bieruniu) lub członkowie stowarzyszeń (takich jak SMZT), rozwijając dzięki temu rynek pożytecznych miejsc pracy przyszłości, które w tym przypadku dosłownie byłyby „zielonymi” miejscami pracy.

Dodatkowo GZM mógłby być instytucjonalnym (a w razie możliwości – również finansowym) wsparciem do tworzenia lokalnych spółdzielni rozwojowych, które mogłyby powstawać w poszczególnych gminach. Poza wspomnianą powyżej metropolitalną spółdzielnię rozwojową zajmującą się tematem rekultywacji, której pilotaż rekomendujemy w Bieruniu, powstać by mogły: spółdzielnia młodych w Piekarach Śląskich (działająca w obszarze gastronomii), spółdzielnia rewitalizacyjna w Siemianowicach Śląskich (nastawiona na żywienie centrum i dostarczenie oferty dla osób w wieku produkcyjnym, w tym młodych dorosłych) oraz spółdzielnia „Tarmilo” w Tarnowskich Górach, której zadaniem byłoby stworzenie wielofunkcyjnego inkubatora innowacji, łączącego potrzeby różnych pokoleń oraz włączenie w aktywne życie miasta nowych mieszkanki i mieszkańców (wszystkie te propozycje szczegółowiej opisano w częściach raportu dotyczących konkretnych gmin).

Byłoby to pogłębienie zaangażowania GZM-u, które obecnie widać w ramach podejmowania się wspomnianej już wcześniej roli strategicznego partnera dla Zabytkowej Kopalni Srebra i Sztolni Czarne-go Pstrąga w Tarnowskich Górach. Partnerstwo zostało podpisane w 2022 roku. Zgodnie z umową w ciągu dwóch i pół roku GZM przekaże prawie 1,5 mln zł zarządzającemu tymi obiektami Stowarzyszeniu Miłośników Ziemi Tarnogórskiej (SMZT). Pieniądze te przeznaczone zostaną na działania promocyjne i bieżącą działalność stowarzyszenia, związaną z ochroną dziedzictwa. Mieszkańcy GZM-u będą mogli korzystać ze zniżek na zakup biletów.⁸⁰ Różnica byłaby taka, że pieniądze inwestowane w spółdzielnie rozwojowe mogą długoterminowo przynosić również zyski finansowe dla samego GZM-u. Powstały w ten sposób fundusz mógłby zasilać kolejne inicjatywy.

Fundusz na rozwój GZM-owych spółdzielni rozwojowych można budować na bazie współpracy z lokalnymi bankami spółdzielczymi lub w ramach wydzielenia specjalnego funduszu rozwojowego w ramach Banku Gospodarstwa Krajowego. Wsparciem merytorycznym mógłby służyć Uniwersytet Śląski, Politechnika Śląska oraz inne uczelnie wyższe położone na terenie metropolii, a także izby gospodarcze. Tu z pomocą może przyjść potencjał wynikający z przyznania Katowicom tytułu Europejskiego Miasta Nauki 2024. Wydarzenia z tym związane będą bowiem dobrą okazją do sprowokowania dyskusji na temat wykorzystania kreatywności mieszkańców i mieszkanek GZM-u.

---

80 Portalsamorzadowy.pl, op. cit.

Pisać historię dla przyszłych pokoleń! Tworzyć archiwum

Pewnie tylko sztuczna inteligencja mogłaby skutecznie przejrzeć bazę projektów dziejących się w ostatnich latach na terenie GZM-u, a o tych wcześniejszych wiedzę mają jedynie wybrane jednostki, których pasją jest śledzenie rytmu życia swoich miast. Jesteśmy na etapie produkcji ogromnej ilości wiedzy, wielości inicjatyw, z których część przeistacza tkankę miasta, ale wiele pozostaje jedynie na papierze. W ramach Akademii Miejskiej Odporności próbowaliśmy zbliżyć się do tej wielości, słuchając goszczących nas osób, a opowieści uzupełniając informacjami zebranymi podczas własnego badania miejskiej odporności w GZM-ie. Mimo wielu godzin spędzonych nad śledzeniem historii lokalnych podejść do budowania szeroko rozumianej odporności, wiemy, że do wielu historii i danych nie udało nam się dotrzeć. Wiemy też, że pierwsze giną opowieści o porażkach albo porzuconych projektach, bo najrzadziej trafiają na oficjalne strony.

Ważne jest tutaj, żeby w przypadku działań realizujących strategiczne wyzwania GZM-u, **informacja o projektach była w jednym miejscu**. Błędny jest filtrowanie pod względem projektów – zamiast tego zaleca się filtrowanie pod kątem obszarów tematycznych oraz terytorium. Można mieć poczucie, że projektów jest bardzo dużo, że są one w dużej mierze podobne, ale wiedza o nich nie kumuluje się w jednym miejscu, bo informacje są katalogowane wedle logiki projektowej/sektorowej/rozliczeniowej, a nie „zdroworozsądkowej”. Przewodnikami i przewodniczkami po tym gąszczu wydarzeń są indywidualne osoby (albo pracujące w urzędach, albo znające projekty ze względu na swoje społeczne zaangażowanie czy zawód). O ile

rośnie w ten sposób wartość osób, które „wiedzą wszystko”, o tyle nie ma systemowego długoterminowego uczenia się na podstawie doświadczeń wcześniejszych pokoleń. Ze względu na wielość źródeł możliwe, że nie uda się takiego narzędzia szybko stworzyć siłami samego GZM-u czy urzędów, ale trzeba będzie skorzystać ze społecznego potencjału mapowania (w podobny sposób jak Wikipedia czy różnego rodzaju crowdsourc'e'owe mapy). Można tutaj wykorzystać już istniejące bazy, jak na przykład wspomniany wcześniej siemianowicki Bank Danych o Mieście.⁸¹

Poza formą cyfrową takie archiwum powinno mieć też formę materialną, wskazaną przez odpowiednie grono eksperckie zajmujące się archiwistyką. Troskę o pamięć historyczną widzieliśmy na przykładzie działań SMZT, które udostępnia plakaty Pochodu Gwarkowskiego.

Archiwizacja powinna również zawierać filtr przypisujący poszczególne inicjatywy do tematów każdego z czterech priorytetów strategii GZM-u:

- priorytet A: Adaptacja do zmian klimatu i odporność,
- priorytet B: Mobilność i dostępność,
- priorytet C: Przestrzeń i spójność społeczna oraz
- priorytet D: Metropolitalność i innowacyjność.

Ułatwi to również późniejszą ewaluację strategii.

---

81 Dane publiczne gromadzone przez miasto, <https://dane.siemianowice.pl> [dostęp 08.12.2023].

Część 4

Jak działać? Zasady budowania miejskiej odporności

Dekalog miejskiej odporności

Jest wiele dróg do budowania miejskiej odporności. Nie ma zatem jednego schematu działania. Przetrawanie projektu wymaga rdzenia instytucjonalnego – to może być jednostka gminna, lokalne stowarzyszenie czy nowo powołana spółdzielnia rozwojowa. Do budowania odporności nie ma prostej instrukcji, którą można wykonać, nie oglądając się na kontekst. Istnieje jednak zbiór zasad, których rdzeniem jest przekonanie, że naszym wspólnym celem jest troska o miejsce, w którym mieszkamy, nasze mniejsze i większe ojczyzny. Te zasady nazywamy „dekalogiem miejskiej odporności”. Przedstawione zostały poniżej.

- 1. Zmapować potencjały i dowiedzieć się, z kim można działać.** Pierwszym krokiem jest rozpoznanie lokalnych potencjałów, aby wiedzieć, z kim można zainicjować proces budowania miejskiej odporności⁸² oraz jakie są dostępne zasoby. Naszej „mapy zasobów” można użyć jako prostego ćwiczenia pozwalającego rozpoznać lokalne potencjały. Kryterium priorytetyzowania listy zasobów w przypadku osób i instytucji powinna być chęć do działania. Pionierzy i pionierki zmian to elita zmian⁸³ – to mniejszość społeczeństwa, konieczna, żeby stworzyć wizje i modele działania, które pociągną większość. Tę grupę należy rozpoznać.

---

82 Tutaj inspirujemy się książką Jima Collinsa, *Od dobrego do wielkiego, czynniki trwałego rozwoju i zwycięstwa firm*. Zakłada ona skupienie się na pozyskaniu właściwych ludzi do działania, a następnie odpowiedniego dobierania im zadań, co niekoniecznie oznacza zmuszanie ich do rozwiązywania największych problemów (s. 80).

83 Zgodnie z teorią dyfuzji innowacji Everetta Rogersa, pionierzy i pionierki zmian to jedynie 2,3% społeczeństwa, do których w pierwszym kroku dołącza 13,6% wczesnych naśladowców i naśladowczyń, zob. Everett M. Rogers, *Diffusion of Innovation*, Free Press, Nowy Jork 2003). Krzywą upowszechniania innowacji i omówienie teorii można znaleźć tu: <https://elearning.przemyslprzyszlosci.gov.pl/slownik-pojec/dyfuzja-innowacji-model-rogersa/> [dostęp 08.12.2023].

2. **Mieć cel, który jest wizją (obrazem).** Warto tworzyć wizje przyszłości, które wyznaczają kierunek działania. Mogą one powstawać w formie literackich opowieści, dokumentów strategicznych albo wizualnych przedstawień. Istotne jest tutaj to, żeby pomagały wyobrazić sobie konkretne miejsca po przemianie. To znaczy, aby – patrząc na daną ulicę, plac, budynek, teren zieleni – widzieć nie tylko to, co obecnie tam jest, ale również to, jak to miejsce może kiedyś wyglądać.⁸⁴
3. **Określić jednostkę leaderską,** której zadaniem będzie koordynowanie procesu budowania miejskiej odporności. Sugerujemy, aby była to jednostka rozumiana jako organizacja lub instytucja. Niektóre gminy mają już działające instytucje, a inne dopiero muszą je powołać. Przejściowym rozwiązaniem może być utworzenie w urzędzie stanowiska pełnomocnika/pełnomocniczki ds. danego tematu, w taki sposób, jak się oddelegowuje osoby do przekrojowych tematów (rewitalizacja, budżet obywatelski czy inicjatywa lokalna).
4. **Budować odporność, tworząc sieci.** Organizacja leaderska jest potrzebna do przeprowadzenia zmiany, ale ta uda się wyłącznie wtedy, kiedy włączone w nią będzie wiele podmiotów, które łączyć mogą zarówno wspólnie realizowane projekty, jak i wspólne cele. Tworzenie sieci powinno zakładać różne stopnie zaangażowania w działania. Węzłami tej sieci mogą być instytucje współpracujące z szeregiem innych podmiotów (np. muzea, domy kultury czy inkubatory przedsiębiorczości), jak i konkretne osoby, które działają jednocześnie w kilku organizacjach (np. są radnymi, pracują w instytucji kultury, a zarazem należą do ochotniczej straży pożarnej).
5. **Dbać o przepływ informacji,** zarówno na poziomie formalnym, jak i nieformalnym. Bez dobrego obiegu informacji trudno skutecznie działać. Budowanie odporności to tworzenie na bieżąco archiwum procesu zmiany oraz prowadzenie polityki informacyjnej, żeby nie tylko osoby z grona najbardziej zaangażowanych wiedziały, co się dzieje, ale również te, chcące się

---

84 Jako CoopTech Hub mówiąc o przyszłości posługujemy się słowem oraz analogowymi ilustracjami, które pokazują nam utopijne wizje miejsc, ale zachęcamy do tworzenia reprezentacji również za pomocą narzędzi VR albo innych wielozmysłowych przedstawień świata w jego lepszej odsłonie.

zaangażować. Uzupelnieniem spisanej wiedzy jest również opowiadanie o swoich wyzwaniach, sukcesach i porażkach przy każdej możliwej sytuacji. Warto tworzyć cykliczne okazje do opowiadania sobie „co tam u nas”.

6. **Dać siłę głosu tym, którzy chcą dalej działać.** Pierwszeństwo w decydowaniu mają osoby, które chcą projekt dalej robić, czyli pracować wspólnie przy wdrożeniach ustaleń. Głos doradczy osób niezaangażowanych w kolejne etapy jest cenny – niemniej jednak warto pamiętać, że wdrażanie nowych rozwiązań to długotrwałe i męczące zajęcie pełne wzlotów i upadków, które uda się tylko wtedy, kiedy osoby będące na miejscu będą przekonane, że to działanie ma sens.
7. **Iść za energią (I), czyli pracować z tymi, którzy mają na to ochotę.** Skupić się na osobach, które rozumieją ideę budowania miejskiej odporności i chcą dołożyć do tego swoją cegiełkę. Jako pionierzy i pionierki zmiany powinniśmy największą uwagę poświęcać gronu pierwszych naśladowców i naśladowczyń⁸⁵, czyli najpierw docenić tych, którzy są obecni, a dopiero potem zastanowić się, jak powiększyć grupę zaangażowanych osób. Skupienie się na gronie aktywnych osób to również szansa dla milczącej większości na to, żeby nie musieć od razu opowiadać się za jakimś działaniem, lecz móc przez jakiś czas przyglądać się z boku. Dotyczy to zarówno osób pracujących wewnątrz urzędu, jak i szerszego grona mieszkanek i mieszkańców.
8. **Działać zwinnie – iść za energią (II).** Kiedy mamy określone cele i wiemy, kto jest chętny do działania, możemy lepiej poruszać się w ramach istniejących rozwiązań i zamienić codziennie działania w protopie, czyli kroki w stronę wymarzonego świata. Prowadzone projekty to okazje do przybliżenia oczekiwanej wizji miasta. Należy je traktować jako narzędzia do zmiany świata, a nie cele same w sobie. Realizując je, warto zwinnie adaptować się do przekształcanej przez nas rzeczywistości. Takie formaty, jak budżety obywatelskie, inicjatywy lokalne czy tworzenie nowej infrastruktury, to okazja do tego, żeby wzmocnić obrany wcześniej kierunek.

9. **Szukać wsparcia w najbliższej okolicy.** Nie wszystko można zrobić własnymi siłami. Warto szukać inspiracji do działania. Jednakże najlepiej zacząć od pobliskich gmin i zobaczyć, czy ktoś nie robił już czegoś podobnego (np. food trucki w Piekarach Śląskich wzorować na Dąbrowie Górniczej i Fabryce Pełnej Życia). Im bliżej są źródła inspiracji, tym częściej możemy je odwiedzać i lepiej zrozumieć ich specyfikę działania. Skupianie się na najbliższej okolicy to również szansa na to, żeby obniżyć koszty działania (wspólne zamówienia, replikowanie wzorcowych rozwiązań, korzystanie z tej samej technologii).
10. **Celebrować!** Zarówno sukcesy, jak i porażki – zarówno momenty szczęścia, jak i trudne wydarzenia. Budowanie miejskiej odporności to długi marsz i ciężka praca. Warto zadbać o to, żeby doceniać owoce swojej pracy i w przyjemnej atmosferze dzielić się swoimi doświadczeniami. Celebrowanie to okazja do tego, żeby przypomnieć sobie, dokąd zmierzamy. To również pretekst do tego, aby zaprosić osoby z innych miast i wymienić się doświadczeniami.

Fundamenty miejskiej odporności

Budowanie miejskiej odporności jest procesem długotrwałym, którego elementem jest „krocząca ewaluacja” dokonań i powracanie do tych samych motywów i działań po to, żeby uczyć się na własnych doświadczeniach. Na podstawie przeprowadzonej analizy potencjału, jaki drzemie w gminach GZM-u, wyłaniają się cztery fundamenty miejskiej odporności, czyli kluczowe obszary (etapy), którym należy poświęcać uwagę i energię. Są to:

- wspólnota,
- komunikacja – dialog,
- historia – kontekst,
- kultura – przyszłość.

Nasze rozumienie tych czterech obszarów opisano poniżej.

WSPÓLNOTA

Wspólnota to wszyscy aktorzy życia społecznego. Patrzymy na nią bardzo szeroko, odwołując się tego, jak postrzegamy świat, kiedy mówimy o tym, co dla nas ważne. Znajdują się więc w niej zarówno ludzie i przyroda, jak i duchy miejsca. Są to wszystkie osoby zamieszkujące dany teren (niezależnie od wieku i statusu prawnego)⁸⁶. Do wspólnoty włączamy również szeroko rozumianą przyrodę (osoby

---

86 Zgodnie z art. 1 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym oraz art. 16 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej za mieszkańca/mieszkanke uznaje się każdą osobę fizyczną, której dana miejscowość jest miejscem zamieszkania. Przy tym system prawa nie określa żadnych ram czasowych uzyskania statusu mieszkańca. Szerzej o tym zob. *Weryfikacja osób głosujących w budżecie obywatelskim*, <https://um.warszawa.pl/waw/bo/-/weryfikacja-osob-glosujacych-w-budzecie-obywatelskim> [dostęp 02.12.2023].

przyrodnicze). Może ona dla nas przybierać formę terytorium, być konkretnymi gatunkami zwierząt, grzybów lub roślin albo inaczej zdefiniowanym ekosystemem⁸⁷. Przykładem takiej przyrodniczej członkini wspólnoty jest dogłędka nastroszona (*Grindelia squarrosa*). Są nimi również nietoperze żyjące w tarnogórskich kopalniach i całe obszary przyrodnicze.

Duchy miejsca z kolei odwołują się do popularnego w psychologii społecznej oraz studiach kulturoznawczych pojęcia „ducha miejsca” (łac. *genius loci*), odnoszącego się do tożsamości danego miejsca, pewnego jego znaczenia, które jest w podobny sposób odczytywane przez różne osoby⁸⁸. W naszym raporcie duchy miejsca występują w liczbie mnogiej ze względu na to, że historie miejsc, w których mieszkamy i z którymi pracujemy są wielowątkowe. Dobrym tego przykładem jest celebrowana tożsamość Bierunia rozpięta między kultem chrześcijańskiego świętego Walentego i – znacznie bardziej ludową – przypowieścią o utopcach.

HISTORIA – KONTEKST

Ten obszar dotyczy szeroko rozumianego dziedzictwa materialnego i niematerialnego. To narosły przez poprzednie lata, wieki i tysiąclecia kontekst, w którym działamy. Są to zarówno te wymiary dziedzictwa, które uwznioślamy i z których jesteśmy dumne i dumni, jak i sprawy oraz obiekty, od których odwracamy wzrok (jak architektura postmodernistyczna). Jest wszystkim tym, co widzimy obok (na mapie zasobów określone jako „przestrzenie”), a także tym, co tworzy dla nas pozostały kontekst historyczny. Praca z tym obszarem polega na określeniu, z jakiego punktu wychodzimy, kierując się w stronę przyszłości. Jest to uznanie status quo. Ten punkt wyjścia do dalszego planowania określać mogą również diagnozy w dokumentach strategicznych.

Analizując ten obszar, powinniśmy zwracać uwagę na to, co takie dokumenty pomijają, a co dla naszej społeczności wydaje się w danym momencie szczególnie istotne i także może stanowić punkt wyjścia. Chodzi zarówno o obiekty i zjawiska, które widzimy wokół siebie, jak

---

87 Więcej o tym zob. w publikacji Joanny Erbel i in., *Spółdzielcza farma miejska jako narzędzie rozwoju miejskiej strefy żywicielskiej i agroekologii*, rozdział *Osoba przyrodnicza jako osoba członkowska spółdzielni*, s. 97–101.

88 Por. Maria Lewicka, *Psychologia miejsca*, s. 33.

i o różnego rodzaju elementy lokalnej historii, które mogą stanowić bazę do dalszych działań. Przykładem sięgania do historii, aby budować lokalną tożsamość jest wspomniana już wcześniej historia odmiany jabłoni Piękna z Rept. To również działania takie, jak powołanie Muzeum Miejskiego z Bieruniu (w organizacji), które zrodziło się z potrzeby zachowania i pielęgnowania historii oraz tradycji kulturowej.

KOMUNIKACJA – DIALOG

Na tym etapie społeczność prowadzi dialog, aby ustalić dalsze ruchy. Powstaje w ten sposób narracja (lub podejmowana jest decyzja), która tworzy podstawy do wspólnego działania. Ta narracja nie musi być monolitem – może być wielogłosem i zawierać protokoły rozbieżności. Należy wysłuchać zarówno głosów osób, które mówią we własnym imieniu (reprezentują prywatne interesy lub interesy danej grupy), jak również stworzyć przestrzeń do tego, aby mogły się wypowiedzieć osoby, które mówią w imieniu tych, którzy głosu w danym momencie nie mają. Chodzi tu zarówno o osoby fizycznie nieobecne w danym momencie, jak i takie, które nie mogą same wygłosić swojej opinii, jak osoby przyrodnicze (np. rośliny, takie jak dogłędka nastroszona rosnąca na bieruńskich hałdach), wyżej wspomniane „duchy miejsca” czy inne. Włączanie wielogłosu jest również apelem zarówno o bycie wiernym historii/dziedzictwu naszych przodków i przodkiń, jak i oddaniu się refleksji nad losem kolejnych pokoleń⁸⁹.

Mówienie w imieniu duchów miejsca odbywa się przez lokalne legendy. Przykładami takich opowieści z wątkiem przyrodniczym są nowe legendy o Pięknej z Rept zebrane w ramach konkursu zorganizowanego wiosną 2023 roku przez tarnogórską Bibliotekę Centralną⁹⁰. W przypadku przybliżania historii i życia miasta historie te

---

89 Tutaj przydatna może być metodologia stworzona przez Arnolda Mindella, przedstawiciela nurtu psychologii procesu. Mindell przekonuje nas, że poza rolami, które możemy jasno określić i zaprosić grających je do procesu, aby mogli zabrać głos, istnieją jeszcze „role widmowe”. Role widmowe wynikają z dynamiki danej grupy: to te, z którymi żadna jednostka się nie utożsamia. Więcej zob. Joanna Erbel, *Wychylone w przyszłość*, s. 200–202. Z kolei o sposobach upodmiotowienia osób przyrodniczych więcej zob. Joanna Erbel i in., *Spółdzielcza farma miejska...*, op. cit.

90 Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Lubosza w Tarnowskich Górach, *Wyniki konkursu literackiego „Legenda o Pięknej z Rept”*, 23 kwietnia 2023, <https://biblioteka.tgory.pl/biblioteka-centralna/2023/04/wyniki-konkursu-literackiego-legenda-o-pieknej-z-rept/> [dostęp 08.12.2023].

są szerzone na przykład przez miejski podcast o Bieruniu, czy filmy robione przez Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji). Tarnowskie Góry konsekwentnie czerpią z tradycji lokalnych. Jak to mówił w ramach pierwszej edycji wyborów Pięknej z Rept burmistrz Arkadiusz Czech: „Nie zapożyczamy cudzych elementów. To jest nasze, śląskie, tarnogórskie i tym się będziemy chwalić”.⁹¹

Formy komunikacji mogą być różne. Główną jest język, ale jako formę wypowiedzi należy traktować również inne formy aktywności (od partyzantki ogrodniczej – przykład z Siemianowic – po projekty zgłaszane w budżetach obywatelskich, czego ciekawym przykładem jest „zielony budżet obywatelski” miasta Bierunia). Innym sposobem zabierania głosu są wahania w saldzie migracyjnym, zarówno napływ nowych mieszkanki i mieszkańców, jak i ich odpływ. Formą komunikacji może być również chęć zainwestowania w spółdzielnie rozwojową, czyli wsparcie danego podejścia przez ruch energii, jakim jest przepływ kapitału finansowego i społecznego.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ

To obszar odnoszący się do kolejnych działań, które służą przybliżeniu lepszej przyszłości. Opiera się na założeniu, że dziedzictwo materialne i niematerialne nie należy wyłącznie do przeszłości, ale tworzymy je w danym momencie historycznym (czyli teraz). Kulturę i tradycję odtworzamy i przypominamy, ale również bieżąco tworzymy. Zachęcamy tutaj do zadania sobie pytania o to, czy jesteśmy „dobrymi przodkami” i „dobrymi przodkiniami”⁹². Przykładami takich wychylonych w przyszłość działań są takie projekty, jak Human Smart City czy Park Naukowo-Przyrodniczy – Skalny Park Kosmicznych (Od)Lotów w Siemianowicach, dawanie siły młodemu pokoleniu (jak projekt Młodosfera z Piekar Śląskich), ale też aktywne kultywowanie przeszłości (jak szereg działań Tarnowskich Gór skupionych wokół UNESCO) czy wspomniane wcześniej nowe zwyczaje skupione wokół Pięknej z Rept.

---

91 Wybory Pięknej z Rept 2022, 26 kwietnia 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=MqtC-kZhqA9I> [dostęp 08.12.2023].

92 Inspirujemy się tutaj podejściem stosowanym przez Romana Krznarica, który zachęca do tego, abyśmy myśleli o sobie właśnie jako przyszłych „dobrych przodkiniach” i „dobrych przodkach”. Roman Krznic, *The Good Ancestor*.

Tworzenie kultury to zarówno praca, jak i celebrowanie. Opisując cykle budowania miejskiej odporności, stawiamy je obok siebie jako dwa ważne elementy budowania przyszłości. Potrzebujemy bowiem zarówno kłaść fundamenty pod lepszą przyszłość, jak i dbać o czas na regenerację⁹³ i docenienie owoców swoich aktywności.

---

93 To podejście wpisuje się w ideę „regeneratywnego liderstwa” propagowanego przez duńską ekspertkę do spraw zrównoważonego rozwoju, Laurę Storm, która wskazuje na to, że po czasie wytężonego wysiłku i pracy kluczowe jest dbanie o regenerację oraz momenty celebrowania wcześniej poczynionych wysiłków, które są również działaniem ważnym dla budowania silnych podstaw społeczności. Zob. Laura Storm, Giles Hutchins, *Regenerative Leadership* oraz Laura Storm, *The world calls for regenerative leadership*.

Spirala miejskiej odporności

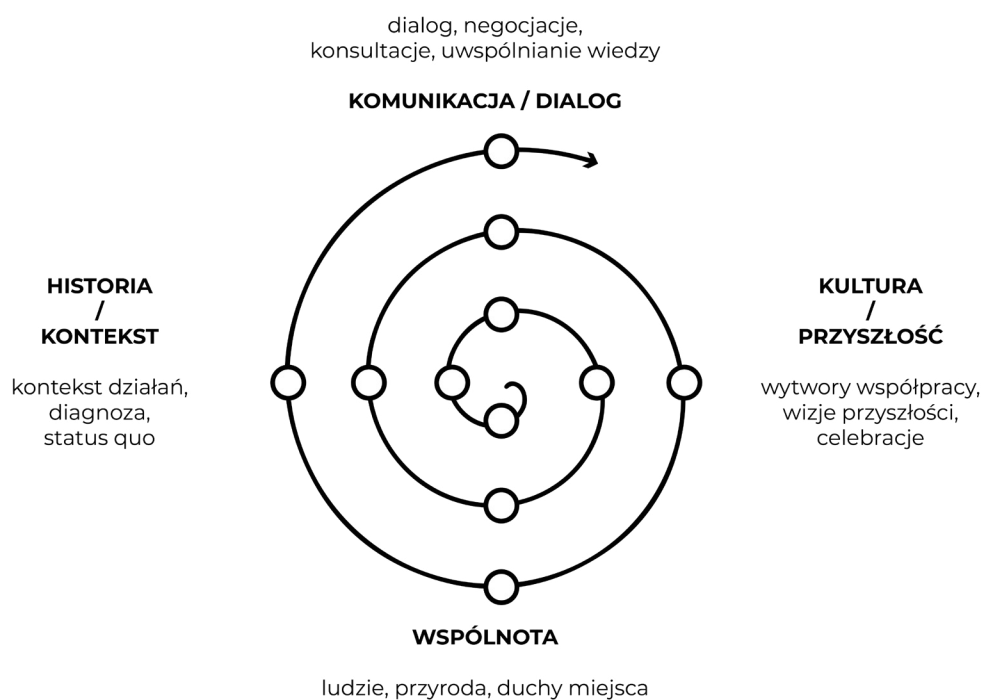
Te cztery obszary są punktami ramowymi dla naszych działań. Ze względu na iteracyjny charakter tworzenia miejskiej odporności proponujemy, aby ruch pomiędzy nimi widzieć w formie spiralnej.

Układ spirali

Spirala miejskiej odporności opiera się o cztery punkty: WSPÓLNOTA, HISTORIA/KONTEKST, KOMUNIKACJA/DIALOG, KULTURA/PRZYSZŁOŚĆ), które tworzą dwie osie (pionowa oś – patrząc od góry: WSPÓLNOTA i KOMUNIKACJA/DIALOG oraz pozioma oś – patrząc od lewej: HISTORIA/KONTEKST i KULTURA/PRZYSZŁOŚĆ).

Układ osi jest tak zorientowany, aby przyszłość była po prawej stronie (co odpowiada klasycznej reprezentacji czasu). Ruch po spirali odbywa się zgodnie z tzw. „ruchem wskazówek zegara”, które z kolei reprezentują ruch słońca nad horyzontem. Umieszczenie kolejnych punktów jest konsekwencją pierwotnego usytuowania punktu „kultura/przyszłość” po prawej stronie, oraz wybrania prawoskrętnego kierunku ruchu spirali.

Za punkt rozpoczęcia ruchu spirali obraliśmy „wspólnotę” jako podstawowy punkt odniesienia. Wynika to z tego, że o ile jako jednostki możemy wyjściowo się zakorzeniać w innych punktach prezentowanych osi (w przeszłości, narracjach czy kontekście materialnym i przyrodzie), to w przypadku myślenia o przyszłości wspólnoty i budowania odporności widzianej jako kolektywne wyzwanie, zasadne i sensowne wydaje się zadanie sobie najpierw pytań o to, z kim chcemy działać, z kogo składa się nasza społeczność oraz w którym imieniu mówimy.

Dlaczego spirala?

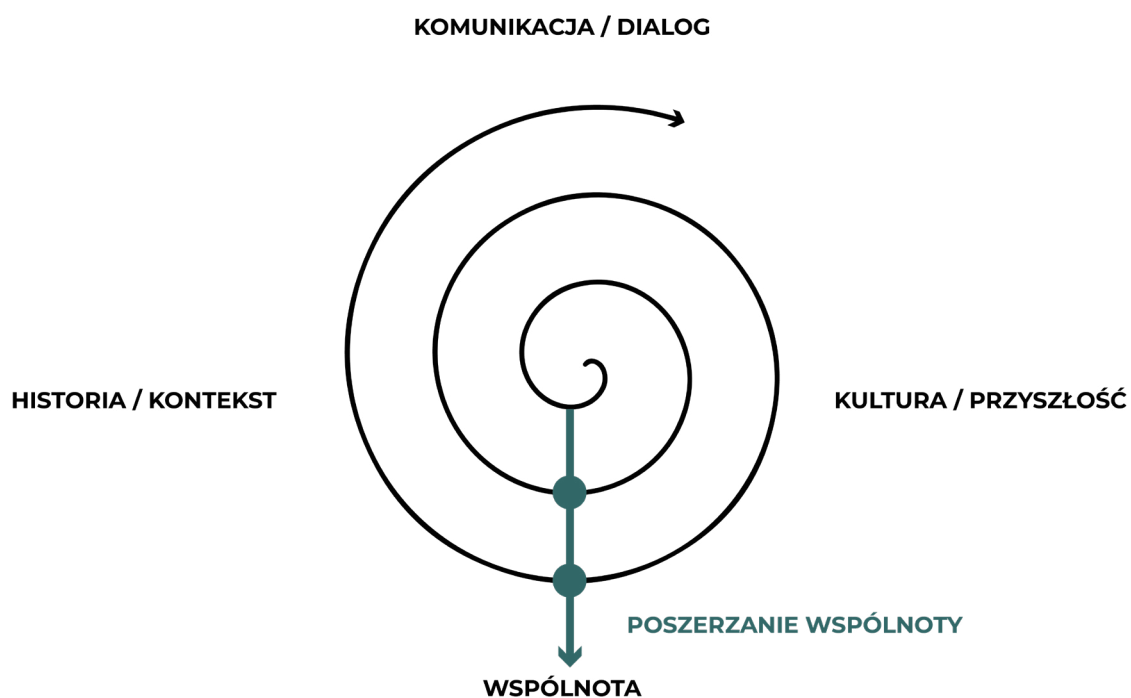
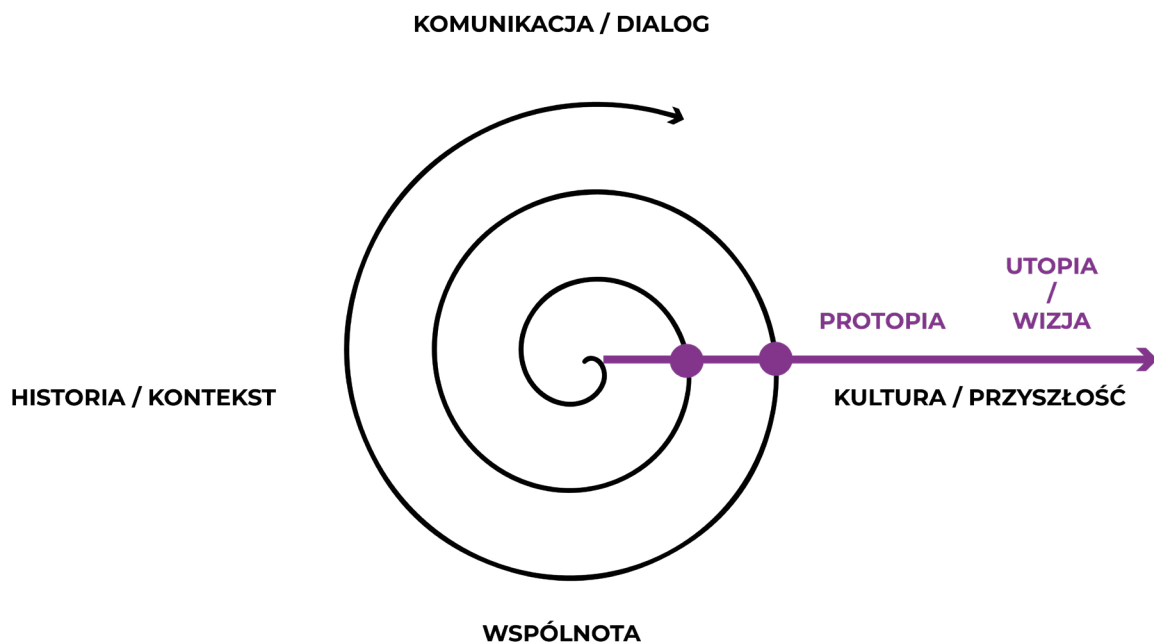
Ruch nie odbywa się na osi ani nie jest ruchem dialektycznym (przypominającym wahadło), ale jest ruchem po okręgu. Odnosi to nas zarazem do tradycji, jak i do cykliw przyrodniczych. Jest też to próba przybliżenia logiki myślenia, którą można zaobserwować w teoriach ekonomicznych, kiedy mówimy o konieczności troski o zasoby⁹⁴. Najbardziej obrazowym tego przykładem jest teoria „ekonomii obwarzanka” autorstwa Kate Raworth. Zakłada ona, że gospodarka przyszłości powinna się zmieścić pomiędzy dwoma pierścieniami: zewnętrznym – wypornością klimatu oraz wewnętrznym – potrzebami społecznymi⁹⁵. Nie jest to jednak pierścień zamknięty, ponieważ nasze działania zmieniają rzeczywistość i nigdy nie wracamy do tego samego punktu wyjścia (nawet, jeśli pozornie nam się tak wydaje).

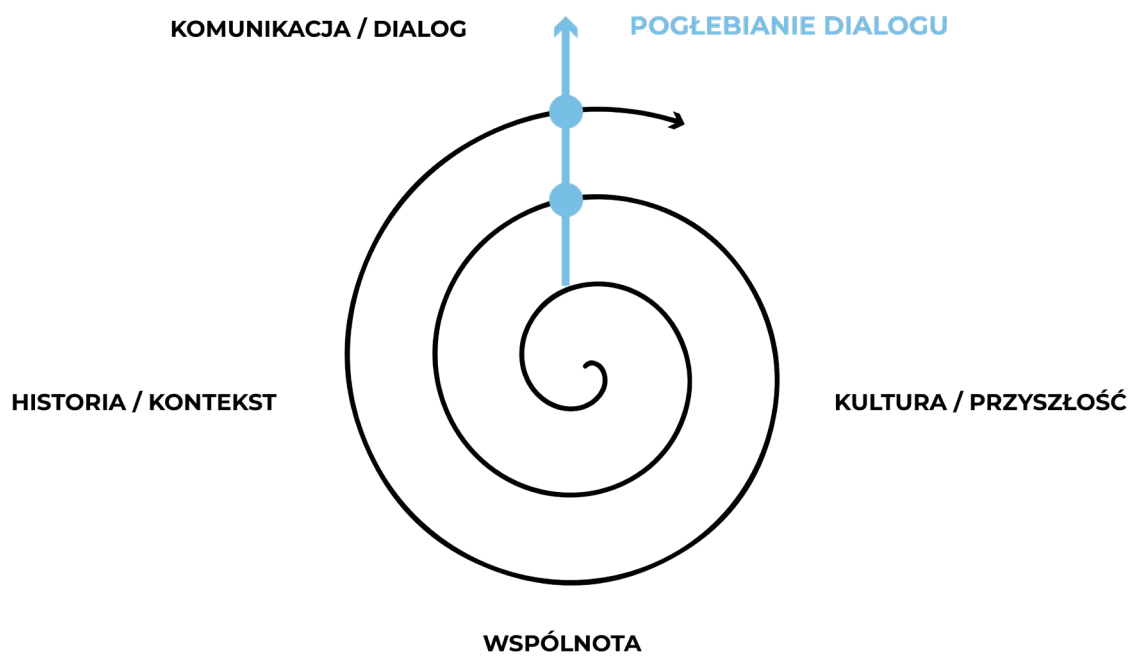
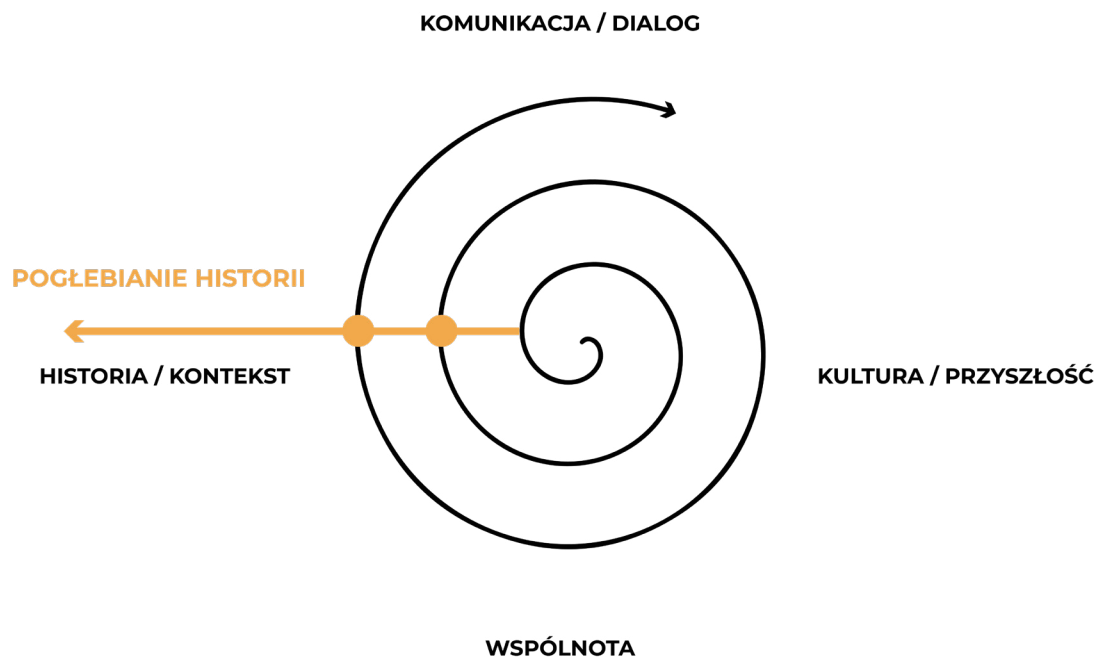
94 Por. *Smart Cities Theory of Change*, 13 czerwca 2019, <https://kapdesign.wordpress.com/2019/06/13/theory-of-change-facilitation-and-visualization/>; Bank Światowy, *Water in Circular Economy and Resilience (WICER)*, 15 września 2021, <https://www.worldbank.org/en/topic/water/publication/wicer>; Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *The Circular Economy in Cities and Regions: Synthesis Report*, https://www.oecd-ilibrary.org/sites/10ac6ae4-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/10ac6ae4-en&_csp_=1ebb6c-64661c2ec985d31fb93fe18274&itemGO=oecd&itemContentType=book [dostęp 04.12.2023].

95 Według teorii Kate Raworth pułap ekologiczny to zmiana klimatu, zakwaszenie oceanów, zanieczyszczenia chemiczne, przeżyźnienie wód azotem i fosforem, pobór wody słodkiej, przekształcenia gruntów, utrata bioróżnorodności, zanieczyszczenia powietrza, uszkodzenia warstwy ozonowej; podstawa społeczna to żywność, zdrowie, edukacja, pokój i sprawiedliwość, głos polityczny, równość społeczna, równość płci, mieszkania, sieci, energia, woda. Zob. Kate Raworth, *Ekonomia obwarzanka*, s. 56.

Poszerzanie i pogłębianie działań – od protopii do utopii

Kolejne cykle to pogłębianie każdego z wymiarów. Cykl w osi KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ to protopijne zmierzanie w stronę oczekiwanej wizji (utopii).

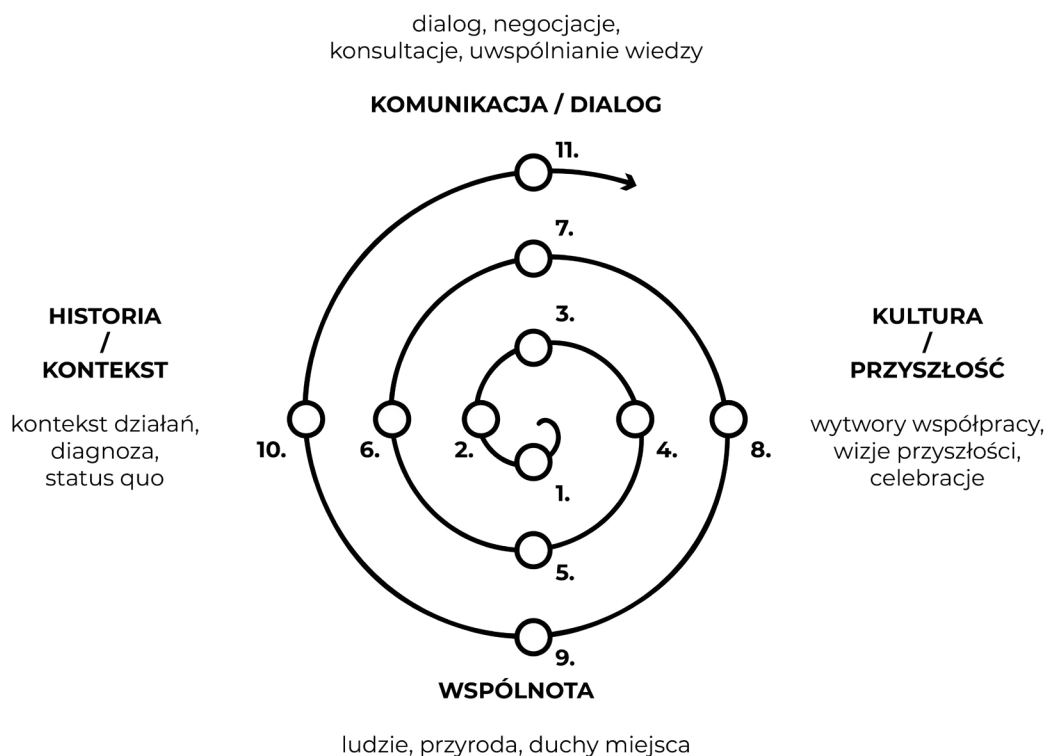

Cykle – budowanie i pogłębianie miejskiej odporności

Prezentowane przez nas podejście zakłada, że każdy z cykli ma trochę inną specyfikę, ponieważ chodzimy po spirali. W tym cyklu proponujemy wizję, w której najpierw budujemy własną tożsamość i lokalnie prototypujemy rozwiązania, a następnie dzielimy się nimi z szerszym gronem, czyli w tym przypadku z innymi gminami GZM-u oraz innymi miastami w Polsce i poza granicami kraju.

CYKL 1 – CYKL OTWARCIA

Jest to cykl inicjujący wspólne działanie. Jest przeznaczony dla grup i inicjatyw, które dopiero zaczynają współpracę. Służy uwspólnieniu wizji oraz przetestowaniu ustaleń w praktyce.

1. **WSPÓLNOTA.** Mapowanie aktorów zmiany. Kto jest aktywny? W czyim imieniu mówimy? Jaką jesteśmy wspólnotą? Mamy na myśli zarówno ludzi, jak i kontekst przyrodniczy, a także ducha/duchy miejsca.
2. **HISTORIA – KONTEKST.** W jakim kontekście działamy? Co jest wokół nas? Chodzi o różnego rodzaju zasoby: przyrodnicze, przestrzenne, kapitałowe.

3. KOMUNIKACJA – DIALOG. Co możemy z tym zrobić? To czas na rozmowę o planach projektowanych w krótkim i długim horyzoncie.
4. KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ. Pierwsze działania. Zróbmy coś wspólnie w istniejącym kontekście na podstawie tego, co już mamy. Ważniejsze, żeby zacząć działanie, a nie czekać na idealny moment. Protopia, a nie utopia.

CYKL 2 – UGRUNTOWYWANIE

Ten cykl służy ugruntowaniu zdobytej wiedzy i przygotowuje do otwarcia się na szerszą współpracę. Potwierdzamy w nim swoje pierwotne założenia i przygotowujemy się do świętowania.

1. WSPÓLNOTA. Czy nadal jesteśmy w tym samym gronie? Czy ktoś nowy się pojawił na skutek naszych działań? Kogo zabrakło?
2. HISTORIA – KONTEKST. Jak zmienił się kontekst pod wpływem poprzednich działań oraz innych czynników?
3. KOMUNIKACJA – DIALOG. Czy wciąż mamy wspólne cele? Jaki kolejny krok powinniśmy zrobić w obliczu wcześniejszych doświadczeń i obecnych uwarunkowań?
4. KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ. Celebracja. Świętujemy sukcesy. To czas na docenienie wspólnej pracy i budowanie siły wspólnoty (celebracja następuje co drugi cykl, czyli 8-16-24-...)

CYKL 3 – POSZERZANIE WSPÓLNOTY

To jest cykl, w którym zastanawiamy się nie tylko nad tym, co możemy dalej robić, ale również, w jaki sposób włączyć kolejne osoby do działania. Możliwe, że trzeba coś zmienić, stworzyć nowe sposoby działania, inne formaty, które pozwolą się włączyć osobom zainteresowanym.

1. WSPÓLNOTA. Kogo nam brakuje? Kto jest blisko nas, ale nie jest aktywny? Chodzi zarówno o osoby o podobnych poglądach, jak i te mieszkające lub pracujące w pobliżu miejsca, w którym działa dana inicjatywa. Zaprośmy te osoby i stwórzmy im możliwość działania.
2. HISTORIA – KONTEKST. Jak zmieniła się nasza mapa zasobów po dołączeniu nowych osób? O co jesteśmy bogatsi? Jakie doświadczenia z przeszłości możemy wykorzystać?

3. DIALOG – KOMUNIKACJA. Co, będąc w szerszym gronie, możemy zrobić wspólnie? Jaką przyjmujemy strategię działania? Czy pogłębiamy naszą działalność, czy może otwieramy się na nowe kierunki?
4. KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ. To czas na wspólną pracę w obszarze, który pojawił się wraz z nowymi osobami.

CYKL 4 – DUMA Z TEGO, CO NADEJDZIE

To jest cykl poświęcony celebrowaniu tego, co się udało. O ile cykl 2 był nakierowany na bardziej miękkie działania, takie jak święta (dziedzictwo niematerialne), to w tym cyklu można pomyśleć o ujęciu doświadczeń w materialne formy: medale, sztandary, nowe nazwy placów czy ulic (dziedzictwo materialne).

1. WSPÓLNOTA. Zobaczmy, jak wygląda nasza grupa po ostatnich działaniach. Może poprzednia współpraca przyciągnęła nowe osoby, które teraz chcą dołączyć. Może kogoś zgubiliśmy po drodze, a jeśli tak, sprawdźmy czy na stałe, czy chwilowo.
2. HISTORIA – KONTEKST. Zastanówmy się, co nam dały dwa ostatnie cykle i jak zmieniło się postrzeganie świata wokół nas
3. DIALOG – KOMUNIKACJA. Porozmawiajmy o tym, jak docenić ten czas. Dwa cykle współpracy to już wystarczająco długo, żeby zostawić po sobie coś materialnego, co na trwałe zapisze się w historii. To mogą być klasyczne odznaczenia, jak medale, statuetki i sztandary, a może warto upamiętnić współpracę nadaniem nazwy przestrzeni.
4. KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ. Doceńmy siebie w taki sposób, jak ustaliliśmy. Teraz jest moment na świętowanie i odpoczynek przed kolejnym cyklem.

CYKL 5 – DZIELENIE SIĘ SWOIM DOŚWIADCZENIEM – EKSPANSJA

Kiedy już coś wypracujemy i wiemy, jakie mamy sprawdzone schematy działania, to dobry moment, żeby wyjść poza swoją społeczność. To okazja do skalowania rozwiązań na szerszy obszar albo replikowania ich w innych miejscach.

1. WSPÓLNOTA. Wyjdźmy poza swoje społeczności. Poszukajmy podobnych inicjatyw w innych obszarach, innych miastach i innych krajach. Szukajmy osób i inicjatyw mających zbieżne z naszymi albo komplementarne do naszych potrzeb wartości i doświadczenia.
2. HISTORIA – KONTEKST. Zobaczmy jaką wiedzę o nas samych przynosi spotkanie z podobnymi, lecz trochę różniącymi się inicjatywami.
3. DIALOG – KOMUNIKACJA. Zastanówmy się, jak możemy nawiązać współpracę. Może to będzie wymiana doświadczeń, współpraca gospodarcza albo kulturalna, a może wspólnie stworzymy coś nowego.
4. KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ. Zróbmy to, co ustaliliśmy i zobaczmy, co z tego wyniknie.

CYKL 6 – CELEBRACJA POTENCJAŁU SIECI

Ten cykl jest poświęcony współpracy ponad wspólnotami. Różne wspólnoty świętują wspólnie. To czas celebrowania działania w ramach szerszego ekosystemu.

1. WSPÓLNOTA. Kolejne spojrzenie na osoby, które są wokół. To dobry moment, żeby zobaczyć, jak wygląda sieć osób wokół nas i kogo nasza praca przyciągnęła.
2. HISTORIA – KONTEKST. Spójrzmy na początki naszych działań oraz na miejsce, do którego doszliśmy. To już szósty cykl rozwoju inicjatywy. Może widzimy teraz wokół siebie nowe rzeczy? Może coś w przeszłości zaczęło mieć znaczenie?
3. DIALOG – KOMUNIKACJA. Porozmawiajmy o tym, co się udało, a które ambicje i cele musieliśmy odłożyć na bok oraz o tym, co nas nadal łączy i co chcemy świętować w tym cyklu poszerzonej współpracy.
4. KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ. Celebrowajmy! Zaprośmy siebie nawzajem do miejsc, w których działamy. Poznajmy przedstawicieli i przedstawicielki naszych partnerskich organizacji, w podobny sposób, w jaki państwa przyjmują delegacje z innych stron. Niech to będzie radosny, wzmacniający moment.

Cykle działania Spółdzielni rozwojowej Grindelia

Cykl 1. CYKL OTWARCIA – Powołanie GZM-owej spółdzielni rozwojowej

GZM podejmuje decyzję o powołaniu spółdzielni, której celem jest rekultywacja terenów przemysłowych, troska o bioróżnorodność, odpowiedzialne zarządzanie terenami zieleni. Jej pilotaż ma być w Bieruniu. Pierwszym zadaniem ma zaś być rekultywacja Paciorkowców. Na cześć rzadkiej rośliny - dogłędki nastroszonej (*Grindelia squarrosa*) nadano jej nazwę „Grindelia - spółdzielnia rozwojowa GZM”

WSPÓLNOTA: Odbywają się przygotowywania do założenia spółdzielni. Założą ją trzy podmioty instytucjonalne: GZM, Gmina Bieruń oraz Muzeum Miejskie (w organizacji) w Bieruniu. Powołuje się również grono doradcze składające się z przedstawicieli i przedstawicielek organizacji społecznych oraz ekspertów i ekspertek właściwych dla spraw przyrodniczych. Określa się osobę, która będzie dbała o interes grindeli (dogłędki) oraz innych osób przyrodniczych. Za troskę za stały kontakt z duchami miejsca będą odpowiedzialne osoby związane z muzeum.

HISTORIA – KONTEKST: Osoby reprezentujące instytucje założycielskie oraz osoby doradcze analizują kontekst. Przygotowywane są dokumenty pod planowaną inwestycję, w tym analizy fitosocjologiczne pokazujące specyfikę obecnego na Paciorkowcach systemu przyrodniczego. Analizowana jest historia tego miejsca pod kątem kultywowania materialnej i niematerialnej strony dziedzictwa (w tym obszarów przyrodniczych – takich jak kwietne ogrody kolejowe). Przygotowywany jest statut spółdzielni uwzględniający potrzeby Bierunia oraz innych miast, które mogą dołączyć do spółdzielni

DIALOG – KOMUNIKACJA: Statut jest omawiany w szerszym gronie mieszkanki i mieszkańców Bierunia oraz osób mieszkających na terenie GZM-u, którym leży na sercu dobro spółdzielni i jej rozwój.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ: Akt założycielski. Spółdzielnia zostaje uroczysto powołana. Dokumenty zostają przekazane do rejestracji. Informacje o powołaniu są publikowane.

Cykl 2. UGRUNTOWYWANIE

Spółdzielnia Grindelia otwiera się na współpracę z lokalną społecznością.

WSPÓLNOTA: Informacja o założeniu spółdzielni przyciąga nowe osoby, które są zainteresowane tematem rekultywacji Paciorkowców i pilotażem spółdzielni rozwojowej odpowiedzialnej za rekultywację terenów przemysłowych, troskę o bioróżnorodność oraz odpowiedzialne zarządzanie terenami zieleni.

HISTORIA – KONTEKST: Poszerzona wspólnota patrzy na Paciorkowce i szuka informacji w historii miasta, które mogą być punktem wyjścia do pierwszego wspólnego święta. Mogą to być prywatne opowieści albo wspomnienia innych inicjatyw ogrodniczych, jak dawny kwiatowy ogród kolejowy.

DIALOG – KOMUNIKACJA: Dyskusja na temat przebiegu pierwszego święta. Tematem przewodnim jest statut spółdzielni i grindelia jako rzadka roślina. To okazja do tego, żeby wspólnie zastanowić się, czym dla nas są nieużytki oraz jak chcemy chronić bioróżnorodność.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ: Obchody święta grindelii i przyrody Paciorkowców. Długość i formaty wydarzenia są pochodną ustaleń z poprzedniego kroku. Sporządzana jest szczegółowa dokumentacja, która zasili powstające archiwum spółdzielni.

Cykl 3. POSZERZANIE WSPÓLNOTY

To czas na dotarcie do szerszego grona mieszkanek i mieszkańców Bierunia oraz GZM-u, na przykład przez działania edukacyjne.

WSPÓLNOTA: Święto przyciągnęło nowe osoby. Kim one są? Jak można je włączyć w działania? Czy pojawiały się inne cenne rośliny, które obok grindelii mogą stać się ambasadorkami spółdzielni?

HISTORIA – KONTEKST: Trwa dalsza analiza przestrzeni Paciorkowców, stanu obecnego i historii.

DIALOG – KOMUNIKACJA: Osoby zaangażowane w rozwój spółdzielni tworzą ramy dla działań edukacyjnych, których punktem wyjścia jest historia Paciorkowców.

DIALOG – KOMUNIKACJA: Planowane jest święto, na które zostaną zaproszone wszystkie gminy GZM-u i instytucje zajmujące się tematem rekultywacji terenów przemysłowych, troską o bioróżnorodność oraz odpowiedzialnym zarządzaniem terenami zieleni. Spółdzielnia przygotowuje ofertę dla innych gmin.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ: Odbywa się święto. Jest ono okazją do pokazania oferty spółdzielni dotyczącej działań edukacyjnych, doradczych oraz do szukania partnerów mogących pomóc w zdobywaniu środków na rewitalizację terenu Paciorkowców.

Cykl 4. DUMA Z TEGO, CO NADEJDZIE

Spółeczność Bierunia zaprasza inne osoby z GZM-u na wspólne święto oraz przygotowuje się do pozyskania środków na rewitalizację terenu Paciorkowców.

WSPÓLNOTA: Grono osób włączonych w działania jest coraz większe. Dołączyły osoby, które dowiedziały się o inicjatywie, dzięki działaniom edukacyjnym z poprzedniego cyklu. Zarząd spółdzielni tworzy listę osób, które należą do tej poszerzonej wspólnoty

HISTORIA – KONTEKST: Osoby członkowskie spółdzielni oraz osoby doradcze tworzą mapę zasobów, aby przygotować się do podsumowania dotychczasowych dokonań oraz do zbierania środków na projekt rewitalizacji Paciorkowców.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ: Rusza cykl działań edukacyjnych. Są one realizowane w przedszkolach, szkołach. Na terenie Paciorkowców pojawiają się informacje o tym terenie w formie tabliczek oraz kodów QR zawierających więcej informacji.

Cykl 5. DZIELENIE SIĘ SWOIM DOŚWIADCZENIEM – EKSPANSJA

Spółdzielnia prowadzi w innych gminach działalność ogrodniczą, doradczą i edukacyjną. W ten sposób zbiera środki na swoje działania statutowe. Mogą to być również inne komercyjne zlecenia na terenach Bierunia.

WSPÓLNOTA: Role w spółdzielni i jej sieci wspierającej są bardziej podzielone niż wcześniej. Część osób jest zatrudniona, inne działają na zasadzie wolontariatu. Spółdzielnia ma stałe grono osób wspierających, które śledzą jej dokonania.

HISTORIA – KONTEKST: Spółdzielnia podsumowuje działania, aby lepiej kierować swoją ofertą do różnych podmiotów oraz przygotowuje się do poszerzenia o kolejne osoby członkowskie.

DIALOG – KOMUNIKACJA: Ustalane są wspólnie szczegółowe strategie działania i podział ról.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ: Pierwsze działania spółdzielni w innych gminach albo na terenie Bierunia, ale w miejscu innym niż Paciorkowce. Do spółdzielni dołącza kolejna gmina lub gminy.

Cykl 6. CELEBRACJA POTENCJAŁU SIECI

Kolejne święto organizowane przez spółdzielnie. Ma charakter kroczący, bowiem odbywa się w różnych miejscach, z którymi pracuje spółdzielnia.

WSPÓLNOTA: Osoby związane ze spółdzielnią spotykają się, aby zobaczyć, kto jest w ich gronie.

HISTORIA – KONTEKST: Do archiwum spółdzielni włączane są kolejne opowieści i nowe dane związane z tematem działalności spółdzielni na terenie Paciorkowców i innych miejsc.

DIALOG – KOMUNIKACJA: Wspólnota zgromadzona wokół spółdzielni tworzy scenariusz święta, które obejmie nie tylko Paciorkowce, ale inne miejsca związane z działalnością spółdzielni oraz organizacjami partnerskimi. Elementem są konkursy na narracje o grindelii i innych osobach przyrodniczych.

KULTURA – PRZYSZŁOŚĆ: Celebracja działalności spółdzielni! Odbywa się szereg wydarzeń, które są dokumentowane. Przyznane zostaną pierwsze medale.

Podsumowanie

Akademia Miejskiej Odporności. Podręcznik dobrych praktyk zbiera w jednym miejscu wiedzę, doświadczenie, informacje i rekomendacje do budowania miejskiej odporności dla mniejszych gmin Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii. Zasoby te zostały zebrane podczas warsztatów Akademii Miejskiej Odporności: w pierwszym etapie, w którym udział wzięło 11 gmin oraz drugim, połączonym z wizytami studyjnymi i pogłębionymi dyskusjami, w którym udział wzięły 4 gminy. Niniejsza publikacja jest więc rzetelnym źródłem wiedzy o budowaniu miejskiej odporności przez uczestniczące w drugim etapie gminy, czyli dla Bierunia, Piekar Śląskich, Siemianowic Śląskich oraz Tarnowskich Gór, ale może być również źródłem inspiracji dla innych miast metropolii. Podręcznik dzieli się na cztery części, które o miejskiej odporności opowiadają od strony teoretycznej i praktycznej. Bierze pod uwagę specyficzny kontekst każdej z gmin biorących udział w Akademii Miejskiej Odporności, kontekst całej metropolii, ale zawiera też ogólne zasady budowania miejskiej odporności.

W publikacji przedstawiamy konkretne wnioski z naszych wizyt studyjnych i dyskusji w poszczególnych miastach, oparte na miejscowych zasobach i potrzebach. Chcielibyśmy jednak, żeby każdy czytelnik i każda czytelniczka *Podręcznika dobrych praktyk* wyciągnęli z niego kluczowe wnioski na temat tego, jak rozwijać całą metropolię w duchu miejskiej odporności. Wśród nich wymieniamy siłę drzemiącą w pracy na lokalnych potencjałach i współpracy w testowaniu odważnych i odkrywczych pomysłów. Jak staramy się podkreślać całością tej publikacji, siłą tej ziemi są przede wszystkim ludzie. Mnóstwo z nich robi coś wartościowego dla swojej miejscowej kultury, dla swoich sąsiadów i sąsiadek czy dla rozwoju lokalnej gospodarki w sprawiedliwy dla społeczności i mądry sposób. Warto tych ludzi ze sobą łączyć i obserwować, jak z ich spotkań i wymiany doświadczeń i wiedzy mogą rodzić się ciekawe innowacje lokalne. Aby prowokować spontaniczne wymiany i wzajemną inspira-

cję, proponujemy stworzenie kalendarza wspólnych, cyklicznych świąt. Kolejnym wspólnym wnioskiem wynikającym dla GZM-u z naszych badań jest potencjał metropolitalnych spółdzielni rozwojowych. Takie ponadlokalne (a nadal lokalne) spółdzielnie mogłyby stymulować małe punktowe zmiany, z których skorzystałaby cała metropolia. Tu proponujemy metropolitalną spółdzielnię zajmującą się rekultywacją terenów przemysłowych w duchu budowania bioróżnorodności i odpowiedzialnego zarządzania zielenią. W ten sposób ten niesamowicie ważny filar miejskiej odporności, jakim są kwestie przyrodnicze i środowiskowe, byłby należycie realizowany w praktyce.

Ponadto GZM mógłby służyć wsparciem dla tworzenia mniejszych, lokalnych spółdzielni rozwojowych w poszczególnych gminach. Bazując na informacjach i doświadczeniach zebranych w każdej z gmin, proponujemy pilotażowe działania dla spółdzielni rekultywacyjnej w Bieruniu, spółdzielnię młodych w Piekarach Śląskich, spółdzielnię rewitalizacyjną w Siemianowicach Śląskich, oraz spółdzielnię rozwojową w Tarnowskich Górach.

Jak więc zacząć działać? Jak podejść do miejskiej odporności, żeby budować ją na trwałych fundamentach rzetelnej pracy? W *Podręczniku dobrych praktyk* przedstawiamy dekalog miejskiej odporności, który jest swoistym przepisem na sukces w tym zakresie, a który należy przełożyć na realia danego miejsca, biorąc pod uwagę miejscową wspólnotę, komunikację, historię i kulturę. Z dekalogu i powyższych czterech fundamentów wyłania nam się model spirali miejskiej odporności, składający się z sześciu cykli. Każdy z nich został w podręczniku opisany tak, aby można było z niego wyczytać, jak wspierać budowanie odporności na każdym z etapów rozwoju danego miejsca.

Mamy nadzieję, że powyższe wnioski – wraz z analizą sytuacji gmin GZM-u oraz modelem pracy nad budowaniem, ugruntowywaniem, poszerzaniem i (oczywiście!) celebrowaniem miejskiej odporności w metropolii – posłużą jako baza do długotrwałej współpracy i do wykorzystania śląskiego etosu pracy, aby czynić Wasze małe ojczyzny i cały GZM miejscem szczęśliwego i zdrowego życia. Życzymy Wam powodzenia i mamy nadzieję Was dalej wspierać w tym procesie!

Zespół CoopTech Hub

Bibliografia

Raporty CoopTech Hub

1. Bąk Nina Józefina, Chmiel Tomasz, Grzejszczak Weronika, Kupiec Bartłomiej, Krenz Rafał, Szymczuk Michał, *Manual Społeczności Energetycznych*, CoopTech Hub, Warszawa 2022, <https://www.hub.coop/publikacja/manual-spoleczności-energetycznych/> [dostęp 08.12.2023].
2. Bielecki Wojciech, Erbel Joanna, Komuda Łukasz, Szczerba Mikołaj, Zygmuntowski Jan J., *Spółdzielcza transformacja: Operacjonalizacja sprawiedliwej transformacji dla regionów węglowych w Polsce*, CoopTech Hub, Warszawa 2022, <https://www.hub.coop/publikacja/spoldzielcza-transformacja-sprawiedliwa-transformacja-operacjonalizacja/> [dostęp 08.12.2023].
3. Bielecki Wojciech, Erbel Joanna, Krajewska Zofia, Krenz Rafał, Taran Aleksandra, Zygmuntowski Jan J., *Pakiet Miejskiej Odporności*, CoopTech Hub, Warszawa 2022, <https://www.hub.coop/publikacja/pakiet-miejskiej-odporności/> [dostęp 08.12.2023].
4. Bystryk Arciom, Chmiel Tomasz, Krenz Rafał, Kubalski Robert, Kupiec Bartłomiej, Ruciński Krzysztof, Ryszawska Bożena, Tyński Artur i zespół Enercode Sp. z o.o., *Krakowska energetyka obywatelska*, CoopTech Hub, Enercode, Urząd Miasta Krakowa, Warszawa 2023, <https://www.hub.coop/publikacja/krakowska-energetyka-obywatelska/> [dostęp 08.12.2023].
5. Erbel Joanna, Krenz Rafał, Oleszczuk-Zygmuntowska Nadia, Taran Aleksandra, *Spółdzielnia Równokręgi*, CoopTech Hub, Warszawa 2023, <https://www.hub.coop/publikacja/spoldzielnia-rownokregi/> [dostęp 08.12.2023].

6. Erbel Joanna, Kudła Maja, Łepkowski Maciej, Przyjemska-Grzesik Katarzyna, *Spółdzielcza farma miejska jako narzędzie rozwoju miejskiej strefy żywicielskiej i agroekologii*, Coop-Tech Hub, Warszawa 2023, <https://www.hub.coop/publikacja/spoldzielcza-farma-miejska/> [dostęp 08.12.2023].

GZM – strategiczne dokumenty i inne ważne linki

1. *Industriada*, <https://industriada.pl/> [dostęp 08.12.2023].
2. *Kierunek GZM*, <https://kierunekgzm.pl/> [dostęp 08.12.2023].
3. *Metropolitalna Rada Rozwoju. Eksperti będą wspierać GZM w pracach nad strategią*, 16 grudnia 2021 <https://metropoliagzm.pl/2021/12/16/powolano-metropolitalna-rade-rozwoju-eksperti-beda-wspierac-gzm-w-pracach-nad-strategia/>
4. *PLAY! To hasło naszej aplikacji!*, 8 listopada 2023, <https://katowicegzm2029.eu/2023/11/08/play-to-haslo-naszej-aplikacji/>
5. Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, *Metropolia GZM*, 16 sierpnia 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=4WPHypwd1rM&t=1s> [dostęp 08.12.2023].
6. *Strategia rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022–2027 z perspektywą do 2035 r.*, <https://metropoliagzm.pl/stategia/> [dostęp 08.12.2023].

Bieruń

1. *Arboretum ma już osiem lat!*, 16 czerwca 2023, <https://www.bierun.pl/main/aktualnosci/Arboretum-ma-juz-osiem-lat/idn:5781>.
2. *Bieg Utopca*, <https://biegutopca.bierun.pl/> [dostęp 06.12.2023].
3. Bieruński Ośrodek Kultury, *Uniwersytet Trzeciego Wieku -- Informacje ogólne*, <https://bok.bierun.pl/utw/ogolne-informacje>.
4. *Dwór i arboretum*, <https://www.bierun.pl/turystyka/dwor-i-arboretum-bijasowice>.
5. *Grindelia squarrosa*, https://atlas-roslin.pl/gatunki/Grindelia_squarrosa.htm [dostęp 06.12.2023].

6. *Koncepcja „Paciorkowców” – wypowiedz się!*, 29 lipca 2015, <https://www.bierun.pl/main/aktualnosci/Koncepcja-Paciorkowcow-wypowiedz-sie/idn:4826>.
7. *Koncepcja zagospodarowania terenu pokopalnianego Paciorkowce*, https://www.bierun.pl/download/051_PACIORKOWCE-KONCEPCJA-etap-2-ZAGOSPODAROWANIE,81.pdf.
8. *Mamy SKWER MIAST PARTNERSKICH!*, 18 września 2023, <https://www.bierun.pl/main/aktualnosci/Mamy-SKWER-MIAST-PARTNERSKICH/idn:6836>.
9. Muzeum Miejskie w Bieruniu, *O Muzeum*, <https://muzeum.bierun.pl/o-muzeum/>.
10. *Muzeum Miejskie w Bieruniu zaprasza na WAKACJE Z UJKAMI!*, 9 lipca 2021, <https://www.bierun.pl/main/aktualnosci/Muzeum-Miejskie-w-Bieruniu-zaprasza-na-WAKACJE-Z-UJKAMI/idn:6157>.
11. Narodowe Centrum Kultury, *Zaproś nas do siebie!*, <https://www.nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/zapros-nas-do-siebie>.
12. *Paciorkowce przyszłości*, <https://bierun.budzet-obywatelski.org/projekt/5107> <https://www.bierun.pl/mieszkanicy/zielona-rewolucja-w-bieruniu--rewitalizacja-obszaru-paciorkowcow>.
13. *Sanktuarium św. Walentego*, <https://www.bierun.pl/turystyka/sanktuarium-sw-walentego>.
14. *Śląskie Miasta, Jezioro „Łysina” w Bieruniu*, <https://slaskiemia-sta.pl/slaskie-kapieliska/jezioro-lysina-bierun/>.
15. *Strategia rozwoju miasta Bierunia 2035*.
16. *Wokół bieruńskiej palmy wielkanocnej*, 27 marca 2023, <https://www.bierun.pl/main/aktualnosci/Wokol-bierunskiej-palmy-wielkanocnej/idn:6701>.
17. *Zielony Budżet Miasta Bierunia*, <https://zielonybierun.budzet-obywatelski.org/>.

Piekary Śląskie

1. Bijak Szymon, *Park w Kamieniu w Piekarach Śląskich został zrewitalizowany*, 3 stycznia 2020, <https://dziennikzachodni.pl/park-w-kamieniu-w-piekarach-slaskich-zostal-zrewitalizowany-zdjecia/ar/c1-14693321>.
2. Budżet Obywatelski, <https://obywatelski.piekary.pl>.
3. Centrum Usług Społecznych w Piekarach Śląskich, <https://cus.piekary.pl/>.
4. Jurczyńska Anna, *Konkurs poetycki – napisz wiersz o młodości!*, 27 listopada 2023, <https://piekary.pl/konkurs-poetycki-napisz-wiersz-o-mlodosci/>.
5. Maćkowski Wojciech, *Znamy wybrane projekty z Inicjatywy lokalnej*, 28 września 2023, <https://piekary.pl/znamy-wybrane-projekty-z-inicjatywy-lokalnej/>.
6. MDK Piekary Śląskie, <https://www.mdk.piekary.pl>.
7. Kino Zacisze, <https://www.kinozacisze.pl>.
8. Miejska Biblioteka Publiczna im. Teodora Heneczka w Piekarach Śląskich, <https://biblioteka.piekary.pl>.
9. *Młodosfera Kulturalna*, https://www.youtube.com/channel/UCIP-9ET1hhVB0B7d_tB8X7w.
10. *Młodosfera Kulturalna*, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100092323540184>.
11. *Park w Kamieniu zmienia się. Prace trwają*, 24 września 2019, <https://piekary.pl/park-w-kamieniu-zmienia-sie-prace-trwaja/>.
12. *Podwórko Nivea gotowe*, 27 grudnia 2016, <https://piekary.pl/podworko-nivea-gotowe/>.
13. *Podwórko NIVEA Piekary Śląskie*, <https://www.atrakcjedzieciece.pl/attractions/plac-zabaw-nivea>.
14. *Strategia rozwoju miasta Piekary Śląskie 2030+* <https://piekary.pl/wp-content/uploads/2023/06/Strategia-Rozwoju-Piekary-projekt.docx>.
15. Turzański Krzysztof, *Park w Kamieniu... Prawdziwa perełka*, 18 maja 2020, <https://www.krzysztofturzanski.pl/2020/05/park-w-kamieniu-prawdziwa-perelka/>.

16. Urban Martyna, *Spółdzielczy Dom Kultury w Piekarach doceniony w Metropolii. SDK wyróżniono w sferze kultury*, 10 sierpnia 2023, <https://www.piekary.info/spoldzielczym-dom-kultury-w-piekarach-doceniony-na-slasku-sdk-wyrozniiono-w-sferze-kultury>.
17. „Zakątek pomocy” pomaga potrzebującym, 6 kwietnia 2021, <https://piekary.pl/zakatek-pomocy-pomaga-potrzebujacym/>.
18. *Znów walczymy o podwórko NIVEA!*, 4 maja 2016, <https://piekary.pl/znow-walczymy-o-podworko-nivea>.

Siemianowice Śląskie

1. *Dane publiczne gromadzone przez miasto*, <https://dane.siemianowice.pl>.
2. *Human Smart City – informacje o projekcie*, <https://siemianowice.pl/humansmartcity/>.
3. *Pałac Donnersmarcków przechodzi gruntowny remont. Co w nim będzie?*, 8 grudnia 2017, <https://siemianowiceslaskie.naszemiasto.pl/palac-donnersmarckow-przechodzi-gruntowny-remont-co-w-nim/ar/c3-4338957>.
4. *Polski Związek Działkowców Okręg Śląski*, <https://slaski-ozpzd.pl/delegatury/rejon-katowice-myslowice-i-siemianowice-slaskie/>.
5. *Prezydent Siemianowic uroczyście zawierzył miasto miłosierdziu Bożemu. Tu menedżerką jest Maryja*, 22 sierpnia 2022, <https://www.slazag.pl/prezydent-siemianowic-uroczyscie-zawierzyl-miasto-milosierdziu-bozemu-tu-menedzarka-jest-maryja>.
6. *Projekty rewitalizacyjne dla Siemianowic złożone przez Stowarzyszenie Zielona Donica*, <https://hive.blog/polish/@szymonwsieci/gminny-program-rewitalizacji-2030-miasta>.
7. *Siemianowickie Centrum Kultury*, <https://www.siemck.pl/>.
8. *Siemianowice Śląskie, Opowieść o Hucie, która zbudowała miasto*, 6 czerwca 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=Kq0QIEwmtIA>.
9. *Strategia rozwoju Siemianowic Śląskich 2030*, 2016, <https://bip.msiemianowicesl.finn.pl/res/serwisy/pliki/25263874?version=1.0>.
10. *Światowy Konkurs Gotowania Żuru w Siemianowicach Śląskich*, 2022, <http://www.zur.siemianowice.pl/>.

Tarnowskie Góry

1. Bijak Szymon, *Miasto kupi parking przy Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach. To kolejna forma wsparcia dla SMZT*, 5 maja 2021, <https://tarnowskiegory.naszemiasto.pl/miasto-kupi-parking-przy-zabytkowej-kopalni-srebra-w/ar/c1-8263356> [dostęp 8.12.2023].
2. Café Silesia Gryfny Kafej, <https://www.cafesilesia.pl/>.
3. *Gwarki*, <https://gwarki.tarnowskiegory.pl/>.
4. *Historia UNESCO – Tarnowskie Góry*, <https://unesco.tarnowskiegory.pl/historia/>.
5. *Hostel Młotek i Perlik*, <https://kopalniasrebra.pl/hostel-mlotek-i-perlik/>.
6. Instytut Dokumentacji Architektury BŚ, *Nowe oblicze. Architektura Tarnowskich Gór w okresie międzywojennym*, 10 czerwca 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=yNrouZ4CFCU>.
7. Kompleks Zamkowy Tarnowice Stare, <https://komplekszamkowy.pl/>.
8. Miasta Gwarków. Lokalna Organizacja Turystyczna, <https://miastagwarkow.pl>.
9. *Miejsce światowego dziedzictwa*, <https://unesco.tarnowskiegory.pl/miejsce-swiatowego-dziedzictwa/>.
10. Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Lubosza w Tarnowskich Górach, <https://biblioteka.tgory.pl>.
11. Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Lubosza w Tarnowskich Górach, *Wyniki konkursu literackiego „Legenda o Pięknej z Rept”*, 23 kwietnia 2023, <https://biblioteka.tgory.pl/biblioteka-centralna/2023/04/wyniki-konkursu-literackiego-legenda-o-pieknej-z-rept/> [dostęp 08.12.2023].
12. Muzeum w Tarnowskich Górach, *120 lat Ratusza w Tarnowskich Górach*, <https://muzeumtg.pl/120-lat-ratusza-w-tarnowskich-gorach/>.
13. Muzeum w Tarnowskich Górach, *Wystawy czasowe*, <https://muzeumtg.pl/wystawy-czasowe/>.
14. Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, 8 listopada 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=QwLzZQl6hRc> [dostęp 08.12.2023].

15. Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, *Po województwie śląskim szlakiem architektury | Obiekty kultury*, <https://niaiu.pl/2023/04/po-województwie-slaskim-szlakiem-architektury-obiekty-kultury/>.
16. *Park Miejski*, <https://unesco.tarnowskiegory.pl/obiekt-unesco/park-miejski/>.
17. Panuś Marek, *Nowe oblicze. Architektura Tarnowskich Gór w okresie międzywojennym*.
18. Portalsamorzadowy.pl, *GZM partnerem strategicznym Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach*, 18 sierpnia 2022, <https://www.portalsamorzadowy.pl/komunikacja-spoeczna/gzm-partnerem-strategicznym-zabytkowej-kopalni-srebra-w-tarnowskich-gorach,398187.html>.
19. Stowarzyszenie Góry Kultury, <http://www.gorykultury.com/>.
20. Stowarzyszenie Gliwicka 66, <https://gliwicka66.pl>.
21. Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, <https://www.youtube.com/@stowarzyszeniemiosnikowzie300>.
22. Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, *Czwartek Tarnogórski: Co miał na myśli Goethe w Tarnowskich Górach?*, 18 kwietnia 2023, <https://smzt.pl/event/czwartek-tarnogorski-co-mial-na-mysli-goethe-w-tarnowskich-gorach/>.
23. *Strategia Rozwoju Miasta Tarnowskie Góry 2030+*, https://tarnowskiegory.pl/wp-content/uploads/2022/11/Projekt_Strategii-28.10.2022.pdf.
24. *Szczęść Boże, Zdař Bůh i Glück auf! Tarnowskie Góry świętowały Barbórkę*, 11 grudnia 2022, <https://nettg.pl/gornictwo/192509/szczesc-boze-zda-b-h-i-gl-ck-auf-tarnowskie-gory-swietowaly-barborke>.
25. *Święto Pary już po raz trzeci!*, <https://tarnowskiegory.pl/2023/10/swieto-pary-juz-po-raz-trzeci/>.
26. *Tarnowskie Góry. Land-Silver-Zink Mine and its Underground Water Management System*, World Heritage Nomination Poland.
27. Tarnogórskie Centrum Kultury, <https://tck.net.pl/>.
28. Tarnogórskie Stowarzyszenie Uniwersytet Trzeciego Wieku, <http://utwtg.pl/>.
29. Tarnowskie Góry, <https://tarnowskiegory.pl/>.

30. Tarnowskie Góry, *Wybory Pięknej z Rept 2022*, 26 kwietnia 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=MqtCkZhqA9I>.
31. Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, *Wybory Pięknej z Rept po raz drugi w Tarnowskich Górach*, 11 kwietnia 2023, <https://smzt.pl/event/wybory-pieknej-z-rept-po-raz-dru-gi-w-tarnowskich-gorach/>.
32. *Wszystkie obiekty. Atrybuty tworzące dobro*, <https://unesco.tarnowskiegory.pl/obiekty-unesco/>.

Inne źródła i publikacje

1. *122 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*, 9 sierpnia 2017, <https://samorząd.pap.pl/kategoria/praca/122-miast-srednich-tracacych-funkcje-spoeczno-gospo-darcze> [dostęp 08.12.2023].
2. Bank Światowy, *Water in Circular Economy and Resilience (WICER)*, 15 września 2021, <https://www.worldbank.org/en/topic/water/publication/wicer> [dostęp 08.12.2023].
3. *Bertrand Russel. Cytaty*, https://pl.wikiquote.org/wiki/Bertrand_Russell [dostęp 08.12.2023].
4. Bregman Rutger. *Homosapiens. Ludzie są lepsi niż myślisz*, tłum. E. Skowrońska, Wydawnictwo Dolnośląskie, Poznań 2019.
5. Chollet Mona, *Czarownice. Niezwyciężona siła kobiet*, tłum. S. Królak, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2019.
6. Collins Jim, *Od dobrego do wielkiego, czynniki trwałego rozwoju i zwycięstwa firm*, tłum. W. Wąsiel, Wydawnictwo MtBiznes.pl, Warszawa 2007.
7. *Edelman Trust Barometer 2023*, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/edelman-trust-barometer-2023/> [dostęp 08.12.2023].
8. Erbel Joanna, *Czego możemy się nauczyć od mniejszych miast?*, „Pomorski Newsletter”, Kongres Obywatelski, 6 kwietnia 2023, <https://www.kongresobywatelski.pl/pomorski-thinkletter/wszystkie-teksty/czego-mozemy-sie-nauczyc-od-mniejszych-miast/> [dostęp 08.12.2023].

9. Erbel Joanna, *Poza własnością. W stronę udanej polityki mieszkaniowej*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2020.
10. Erbel Joanna, *Wychylone w przyszłość. Jak zmienić świat na lepsze*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2022.
11. Feinberg Arthur, Ghorbani Amineh, Herder Paulien M., *Commoning toward urban resilience: The role of trust, social cohesion, and involvement in a simulated urban commons setting*, „Journal of Urban Affairs”, 45(2), 2020, s. 142–167, <https://doi.org/10.1080/07352166.2020.1851139> [dostęp 02.12.2023].
12. Frąckowiak Bartosz, Galas-Kosil Anna, Kozik Ewa, Michalak Marta, *Imagining Future Collaborations*, Strategic Dreamers, 2023, <https://strategicdreamers.com/en/imagining-future-collaborations-our-report-for-british-council/> [dostęp 08.12.2023].
13. Hare Brian, Woods Vanessa, *Przetrwają najżycielsi. Jak ewolucja wyjaśnia istotę człowieczeństwa?*, tłum. K. Kalinowski, Copernicus Center Press, Kraków 2022.
14. Hausner Jerzy, Krzykowski Michał (red.), *Gospodarka i entropia. Jak wyjść z polikryzysu*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2023.
15. Kim Donghyun, Lim Up, *Urban resilience in climate change adaptation: A conceptual framework*, „Sustainability”, 8(405), 17, 2016. <https://doi.org/10.3390/su8040405> [dostęp 04.12.2023].
16. Krznicaric Roman, *The Good Ancestor: How to Think Long-Term in a Short-Term World*, The Experiment, Nowy Jork 2020.
17. Gurowska Małgorzata, Rosińska Monika, Szydłowska Agata (red.), *ZOEpolis, budując wspólnotę ludzko-nie-ludzką*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa 2020.
18. Lewicka Maria, *Psychologia miejsca*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.
19. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, *The Circular Economy in Cities and Regions: Synthesis Report*, https://www.oecd-ilibrary.org/sites/10ac6ae4-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/10ac6ae4-en&_csp_=1ebb6c-64661c2ec985d31fb93fe18274&itemIGO=oecd&itemContentType=book [dostęp 04.12.2023].

20. Raworth Kate, *Ekonomia obwarzanka*, tłum. A. Paszkowska, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2021.
21. *Smart Cities Theory of Change*, 13 czerwca 2019, <https://kapdesign.wordpress.com/2019/06/13/theory-of-change-facilitation-and-visualization/> [dostęp 08.12.2023].
22. Storm Laura, Hutchins Giles, *Regenerative Leadership. The DNA of life-affirming 21st century organizations*, Wordzworth Publishing, 2019.
23. Storm Laura, *The world calls for regenerative leadership*, TEDxSlottsparken, 26 września 2019, https://www.youtube.com/watch?v=gOAse2G_nmE [dostęp 08.12.2023].
24. Szymaniak Marek, *Czym nas kuszą małe miasta*, „Tygodnik Powszechny”, 20 czerwca 2022, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/czym-nas-kusza-male-miasta-175546> [dostęp 04.12.2023].
25. Thunberg Greta (red.), *Książka o klimacie*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2023.
26. Zemke Aleksandra, *Współtworzone. Innowacje społeczne w Barcelonie*, Fundacja Stocznia 2023, <https://stocznia.org.pl/publikacje/wspoltworzone-innowacje-spoeczne-w-barcelonie/>.
27. Zygmuntowski Jan J., *Kapitalizm sieci*, Wydawnictwo Roz-Ruch, Warszawa 2020.

O CoopTech Hub

CoopTech Hub to pierwsze w Polsce centrum technologii spółdzielczych, prowadzone przez PLZ Spółdzielnię. Naszym celem jest tworzenie wspólnoty opartej na zaufaniu, które chcemy zbudować przez cyfrowy restart spółdzielczości. Edukujemy, szkolimy, doradzamy i wdramy własne rozwiązania technologiczne. Inkubujemy spółdzielnie rozwojowe i społeczności energetyczne. Postrzegamy innowację jako usługę publiczną, która powinna być powszechnie dostępna i zrozumiała. Oferujemy technologie i usługi oparte na doświadczeniu interdyscyplinarnego zespołu przeznaczone dla: samorządów, instytucji kultury, szkół i organizacji pozarządowych, mieszkańek i mieszkańców oraz biznesu – jesteśmy wsparciem dla zrównoważonych inicjatyw. Realizujemy projekty o tematyce energetycznej, społecznej i spółdzielczej. Kooperujemy zamiast konkurować.

Zapraszamy na naszą stronę!
<https://www.hub.coop>